

ĽUBOŠ KAČÍREK

100.
VÝROČIE
PRIPOJENIA PETRŽALKY
K ČESKOSLOVENSKU

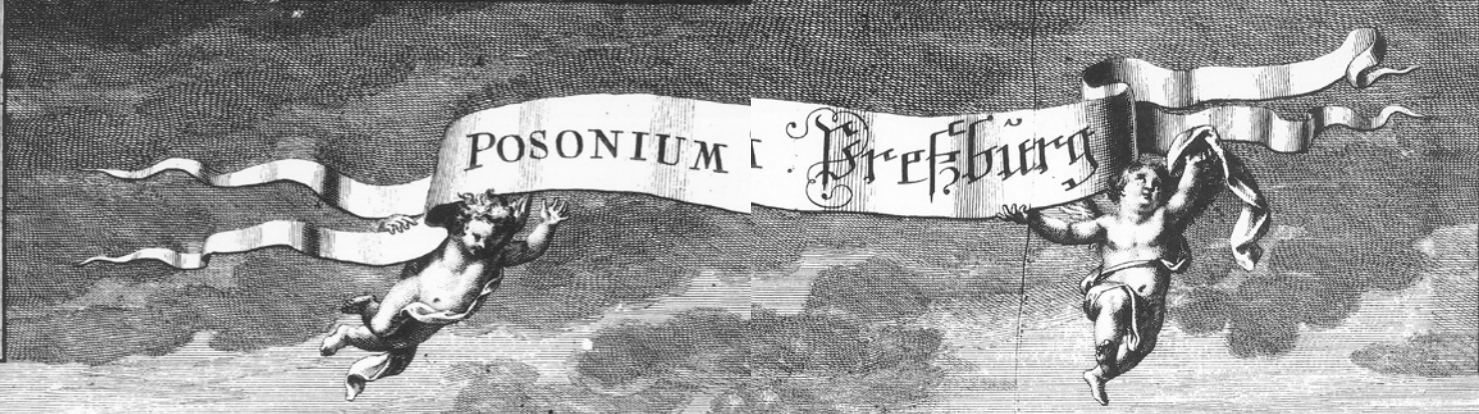
Publikácia bola vydaná vďaka finančnej podpore
Mestskej časti Bratislava-Petržalka

PETRŽALKA

2019

1. Hospitale .
2. Fratres Misericordes .
3. Moniales Ursulina .
4. Trinitarij vel PP. de Redemtionē captiuorum Christianorum .
5. Franciscani . 6. Iesuita .
7. Portū S. Michaelis .
8. Turris Urbis . 9. Capucini .
10. Moniales Clarissimae .
11. Templum Cathedrale S. Martini .
12. S. Nicolaus .
13. Filia magna in horto Comitū Palfi .
14. Domus Comitū Palfi, in qua nunc Dux Lotharingia residet .
15. Arx .

1. Spital .
2. Samtherrige Brüder .
3. Ursulinerinnen .
4. Trinitarier, oder die PP. von der Erlösung der gefangl. Christen .
5. Franciscaner . 6. Iesuitter .
7. Michaeler Chor .
8. Stadt Thurm . 9. Capuciner .
10. Clarisserinnen .
11. Heiligs Kirch dñ S. Martin .
12. S. Nicolaus .
13. Große Lindenbaum im Palfi - Ehen Garten .
14. Das Graffl Palfische Haus, Jesh Lothring: Residentz .
15. Das Schloß .

**100. výročie pripojenia Petržalky
k Československu**

Luboš Kačírek

Autor: Doc. Ľuboš Kačírek, PhD.

Recenzenti:

Mgr. art. Martin Kleibl, ArtD.

Mgr. Jana Zatková, PhD.

Vydavateľ: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z.

Grafická úprava a tlač: Tlačiareň GUPRESS, Bratislava

ISBN 978 - 80 - 89881 - 17 - 8

2019

Obsah

Predhovor starostu	7
K. Bergerová: Je užitočné pripomínať si našu históriu.....	9
Príhovor autor	11
1. Dejiny Petržalky do pripojenia k Československu.....	13
1.1 Počiatky obce	13
1.2 Rozmach obce na prelome 19. a 20. storočia	25
2. Bratislavské predmostie a Petržalka	39
2.1 Snahy československého zahraničného odboja a vlády o získanie bratislavského predmostia	39
2.2 Obsadenie Petržalky československou armádou	45
3. Vývoj Petržalky po 1. svetovej vojne	51
3.1 Rozmach obce v medzivojnovom období	51
3.2 Petržalka v Tretej ríši	74
4. Petržalka po 2. svetovej vojne	81
4.1 Oslobodenie Petržalky a jej pripojenie k Bratislave	81
4.2 Rozšírenie bratislavského predmostia po 2. svetovej vojne ...	88
Namiesto záveru	95
Zoznam skratiek	104
Zoznam archívnych prameňov a literatúry	104

Vážení Petržalčania, spoluobčania,

Mestská časť Bratislava-Petržalka si v roku 2019 pripomína jeden z najvýznamnejších medzníkov vo svojej novodobej histórii – pripojenie a potvrdenie príslušnosti k Československu. V auguste 1919 obsadilo Petržalku po dohode veľmoci československé vojsko a pričlenilo ju k Československej republike. Nasledujúca história Petržalky a jej osud sa pod vplyvom geopolitických udalostí ešte niekoľkokrát zmenili, no svoj strategický význam táto udalosť už nikdy nestratí.

Dnes je Petržalka jedným z najväčších sídlisk v strednej Európe so svojou charakteristickou atmosférou, životným štýlom, rôznorodosťou jej obyvateľov. Nájdete v nej husto osídlené oblasti so spleťou ulíc, nové obytné súbory, biznis centrá aj moderné nákupné zóny. Aj preto považujem za nesmierne dôležité spoznávanie a uvedomovanie si historických udalostí, spoločensko-politických súvislostí a pripomínanie si ich odkazu v kontexte súčasnosti.

Som veľmi rád, že sa podarilo spísať kus petržalskej histórie do tejto hodnotnej publikácie, ktorá približuje jednoducho a zaujímavo historické fakty petržalských dejín a zdôrazňuje tak ich význam a odkaz pre súčasné a budúce generácie. Verím, že táto publikácia môže osloviť každú vekovú kategóriu, pretože ako starostovi a otcovi mi osobitne záleží na vzdelávaní a výchove našej dorastajúcej generácie, na kvalite a dostupnosti informačných zdrojov. Som presvedčený, že táto publikácia bude vhodným doplnením učiva na základných a stredných školách, spestrí fond školských knižníc a vďaka moderným technológiám si nájde cestu aj k deťom a mladším obyvateľom Petržalky, prípadne iným záujemcom o históriu.

Som rodený Petržalčan, vyštudoval som tu základnú, strednú aj vysokú školu. S Petržalkou je spojený celý môj súkromný aj profesionálny život. Považujem za dôležité budovať v ľuďoch pocit hrdosti a lokálpatriotizmu, čomu dopomáhajú práve takéto publikácie plné cenných historických faktov.

Vážim si a ďakujem za prínos, odbornú garanciu autorovi publikácie

a pedagógom Katedry etnológie a muzeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, prof. PhDr. Pavlovi Tišliarovi, PhD. a doc. Mgr. Lubošovi Kačirkovi, PhD. Moje poďakovanie patrí tiež riaditeľke Miestnej knižnice Petržalka PhDr. Kataríne Bergerovej za spoluprácu a propagáciu vzdelávania v podmienkach petržalskej knižnice.

Verím, že publikácia, ktorú Vám prinášame, bude príjemným sprestrením voľných chvíľ a zaujímavým objavovaním nepoznaných skutočností o našej milovanej Petržalke.

Ján Hrčka
starosta

Je užitočné pripomínať si našu históriu...

Milí čitatelia,

tretia populárno-náučná publikácia z histórie Petržalky je zostavená a vydaná pri príležitosti 100. výročia pripojenia Petržalky k Československu. Publikácia dopĺňa a prirodzene dotvára obsahovú časť výstavy, venovanej návratom a spomienkam na rozhodujúce udalosti a atmosféru tohto obdobia. Mestská časť Bratislava-Petržalka si 14. augusta 2019 pripomína jedno z významnejších výročí svojej histórie, ktoré poznačilo životy ľudí, ovplyvnilo nasledujúce generácie, stabilizovalo geopolitické pomery, ekonomické a sociálne vzťahy mladého štátu – Československa.

Miestna knižnica Petržalka v spolupráci s dlhoročným partnerom, Katedrou etnológie a muzeológie FiF UK v Bratislave prišli s myšlienkou zachytiť v podobe tejto zaujímavej publikácie vybrané fakty, súvislosti a dokumenty, ktoré budú vhodným a príjemným obohatením doterajších, možno menej známych informácií. Publikácia zároveň dopĺňa a rozširuje materiál predchádzajúcich projektov, pripravených a realizovaných knižnicou v spolupráci s kolektívom autorov a študentov uvedenej katedry, pod názvom „Petržalka do roku 1918“ a „Petržalka v rokoch 1919 – 1946“. Projekty, výstavy a publikácie priblížili konkrétne časové obdobie, zachytili najdôležitejšie udalosti, v spomienkach z dobových fotografií umožnili návštevníkom predstaviť si vtedajší život. Rovnomenné publikácie podrobnejšie priblížili zachytené informácie z výstavných panelov. Uvedené výstavy boli prvými zo série projektov a znamenali tiež začiatok reálnej podoby partnerskej spolupráce v oblasti kultúry a vzdelávania, uzavretej medzi Miestnou knižnicou Petržalka a Filozofickou fakultou UK v Bratislave. Partnerskú spoluprácu oficiálne podporilo vedenie mestskej časti Bratislava-Petržalka.

Osemročné partnerstvo našich inštitúcií v oblasti kultúry a vzdelávania považujem za jedno z najvýznamnejších v histórii knižnice. Vysoko si cením osobnú účasť a odbornú garanciu pedagógov katedry etnológie a muzeológie

pod jej súčasným vedením prof. Pavla Tišliara. Teší ma, že spoločne prinášame každoročne obyvateľom Petržalky formou nevelkých výstav veľa užitočných historických informácií, tlačených dokumentov, dobových fotografií, filmov, priateľských stretnutí, prednášok či prezentácií pre žiakov základných a stredných škôl. Vďaka výstavám sme spoznali množstvo osobností, ktoré tvorili našu históriu. Na sprievodných podujatiach stretávame zaujímavých ľudí, osobnosti, ktoré medzi nami žijú a sú ochotní podeliť sa so spomienkami a ktorí prirodzene odovzdávajú odkaz mladším generáciám. Odborným garantom každej výstavy bol a je pedagóg spolupracujúcej katedry doc. Ľuboš Kačirek, ktorému som vďačná za profesionálnu prácu a množstvo hodín strávených nad prípravou a realizáciou každej z výstav.

Všetky zdokumentované materiály výstav metodicky spracovala knižnica do prezentácií, ktoré sa stali vhodným doplnením a celoročnou ponukou pre základné a stredné školy. Prezentácie, ktoré ponúka knižnica školám, odborne pripravuje a realizuje vedúca útvaru služieb a metodička knižnice Viera Némethová, ktorá sa významne podieľa aj na realizácii výstav a na kvalite odovzdaných informácií verejnosti.

Publikácia, ktorú držíte v rukách, je zostavená autormi ako súhrn vybraných udalostí s doplnením o ďalšie fakty a obrazovú dokumentáciu tak, aby organicky dotvárala obraz daného obdobia, ktoré nám približuje výstava k storočnici pripojenia Petržalky k Československu. Verím, že pri jej čítaní strávime spoločne príjemné chvíle spojené s malými „objavmi, či prekvapeniami“, ktoré v publikácii nesporne na nás čakajú.

Katarína Bergerová
riaditeľka
Miestna knižnica Petržalka

Milé čitateľky a čitatelia,

držíte v rukách publikáciu, ktorá vyšla pri príležitosti 100. výročia pripojenia Petržalky k Československu. Toto výročie si pripomíname 14. augusta – tento deň si Mestská časť Bratislava-Petržalka pripomína aj ako svoju pamätihodnosť. Publikácia sa nesústreďuje len na samotné vojenské udalosti, súvisiace s obsadením Petržalky československým vojskom, ale približuje širší kontext historického vývoja Petržalky, ktorá zažíva od 18. storočia veľký populačný a urbanistický rozvoj, koncom 19. storočia znásobený výstavbou stáleho mosta cez Dunaj. Všímame si väzby Bratislavy, vtedajšieho Prešporoka, s pravým brehom Dunaja, ktorý sa od konca 18. storočia, po otvorení parku, stáva prirodzeným oddychovým a postupne aj športovým zázemím Bratislavčanov. O histórii Petržalky do roku 1918 a v rokoch 1919 – 1946 ste sa už mohli oboznámiť aj z vydaných publikácií zostavených autorskou dvojicou Ľuboš Kačirek a Pavol Tišliar. Rozširovali poznatky, ktoré Petržalčania mohli získať aj na výstavách pripravených v spolupráci Miestnej knižnice Petržalka s Katedrou etnológie a muzeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Získanie Bratislavy pre Československo, vďaka jej napojeniu na medzinárodnú dunajskú vodnú sieť, zároveň otvorilo diskusiu o jej prirodzenom zázemí, vrátane väzieb na oblasti na pravej strane Dunaja. O rozsahu tohto, tzv. bratislavského predmostia sa diskutovalo už pri úvahách o budúcom československom štáte počas 1. svetovej vojny i po skončení 2. svetovej vojny a obnove hraníc na Parížskej mierovej konferencii v rokoch 1946 – 1947. Práve v rokoch 1919 až 1947, teda ani nie za 30 rokov, zažíva bratislavské predmostie – dnes označované ako Zadunajsko, vrátane Petržalky a troch zadunajských obcí (Jarovce, Rusovce, Čunovo), najväčšie zmeny vo svojej histórii. Bolo súčasťou Uhorska, Maďarska, Československa, i Veľkonemeckej ríše. Podrobnejšie sa preto venujeme aj týmto udalostiam.

Publikácia obsahuje dobové pohľadnice a fotografie, ako aj vtedajšie historické pramene a spomienky obyvateľov, ktoré nám bližšie ilustrujú históriu Petržalky v danom období a dotvárajú vtedajšiu atmosféru. Verím, že Vás táto kniha zaujme a prispeje k väčšiemu záujmu o túto lokálnu históriu, ktorá sa stala súčasťou veľkej histórie.

Autor

1. Dejiny Petržalky do pripojenia k Československu

Aj keď to nie je na prvý pohľad viditeľné, história Petržalky siaha hlboko do minulosti. Týmto územím prechádzali dve významné staroveké cesty – Jantárová od Baltického k Stredozemnému moru a Dunajská, vedúca popri Dunaji a spájajúca západ s východom. Dunaj v tejto časti vytváral rozsiahlu vnútrozemskú deltu, netvoril jeden široký mohutný tok, ale ho tvorilo množstvo ramien, ktoré po povodniach menili svoje koryto. Pravý, oproti bratislavskej strane nižšie položený breh preto nebol vhodný na trvalé bývanie. Ale už v stredoveku sa tu nachádzala osada Pečenehov, strážcov uhorskej hranice, ktorých v novoveku vystriedalo nové obyvateľstvo: hlavne Nemci a Chorváti, utekajúci pred Turkami.

Život tu však nebol ľahký, ľudia boli neustále ohrozovaní vodou. Zmena nastala v druhej polovici 18. storočia, keď sa začína regulovať Dunaj a vznikajú miesta vhodné na trvalé bývanie. Po založení najstaršieho verejného parku v strednej Európe v 70. rokoch 18. storočia a zlepšení spojenia oboch brehov Dunaja mostom sa oba brehy čoraz viac k sebe pripútavajú. Pevné puto vzniklo po výstavbe stáleho mosta cez Dunaj, ktorý zabezpečoval aj železničné spojenie. Petržalka sa tak výrazne otvára Rakúsko-uhorskej monarchii a je zaujímavá pre vtedajších podnikateľov, ktorí tu zakladajú nové továrne. Tie lákajú nových obyvateľov a z malej, zaspatej dedinky „na konci sveta“ sa stáva významné hospodárske zázemie bratislavskej aglomerácie a Uhorska.

1.1 Počiatky obce

Pri Bratislave sa nachádzal jeden z brodov, vďaka ktorému sa už v staroveku mohli cestovatelia bezpečne presunúť z jedného brehu na druhý. Kto kontroloval brod, vedel z neho aj výrazne finančne profitovať. Tak tomu bolo v staroveku, v časoch Rímskej ríše, i neskôr. Na bratislavskej strane Dunaja pod hradom sa nám zachovali zvyšky stredovekej vodnej veže, kde sa platilo mýto. Strážne objekty sa isto pôvodne nachádzali aj na pravom brehu Dunaja, ich zvyšky sa nám však nezachovali. Po vzniku Uhorska a vytvorení hranice medzi Uhorskom a Rakúskom tvorila bratislavská brána významný strategicko-vojenský bod. Uhorskí panovníci tu usadili Pečenehov, ktorí strážili brod a chránili hranice Uhorska. V blízkosti si vybudovali aj

osadu, o jej existencii však vieme len z písomných prameňov, a to z listiny uhorského kráľa Ondreja II. (1205 – 1235) z roku 1225¹. Osada pravdepodobne vznikla niekedy v druhej polovici 11. storočia, v čase vydania listiny však už neexistovala.

1225

Pomenovanie po osade Pečenehov sa nám zachovalo v názve Pečniansky les a Pečnianske rameno, v súčasnosti toto pomenovanie nesie aj jedna z petržalských ulíc. Pečniansky les sa rozprestieral na dnes už neexistujúcom ostrove Beseneusciget (t. j. Ostrov Pečenehov; Bešeň – Pečeň). Neskôr sa tu usadili nemeckí kolonisti, ktorí les nazývali Pötschenau.² Usadili sa južne od osady Pečenehov v blízkosti prívodu cez rieku a svoju osadu nazvali Wlocendorf, neskôr známou ako Flocendorf (z nem. Flözendorf: Flöz = vrstva, sloj, Dorf = dedina).³ Osada bola neskôr známa ako Kapitulský dvor (Kapittelhof) a ležala pri dnešnej Viedenskej ceste smerom na Berg. Názov Kapitulský dvor vznikol niekedy koncom 13. storočia, keď sa majiteľom týchto pozemkov stala Bratislavská kapitula. Tá ich neskôr prenajímala nemeckým a chorvátskym roľníkom. Obyvatelia sa venovali prevozníctvu a obchodu. Popritom kultivovali pôdu a venovali sa aj poľnohospodárstvu.⁴ Pôdu na dunajských ostrovoch využívali aj bratislavskí meštania ako záhrady a sady.⁵ Na prelome 15. a 16. storočia vznikla v chotári stredovekého Flocendorfu nová osada nazývaná Ungerau, čiže „Uhorská niva“.⁶ Nemecký názov Ungerau sa prvýkrát spomína po ne-

¹ FOGARASSY, Ladislav: Najstarší opis chotára Petržalky v donačnej listine z roku 1225. In: *Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave. Zväzok VI*, 1970. Bratislava : Osveta, s. 379-388.

² ČOMAJ, Ján: *Petržalka – Engerau – Ligetfalu*. Bratislava : Albert Marenčin 2008, s. 30-31. Interpretáciu názvov na území Petržalky od stredoveku do súčasnosti spomína aj MAJ-TÁN, Milan: Bratislava a miestne názvy na pravom brehu Dunaja. In: *Najstaršie dejiny Bratislavy. Referáty zo sympózia 28. – 30. októbra 1986*. Bratislava : Archív hlavného mesta SSR Bratislavy, 1988, s. 183.

³ FOGARASSY, c. d., s. 381.

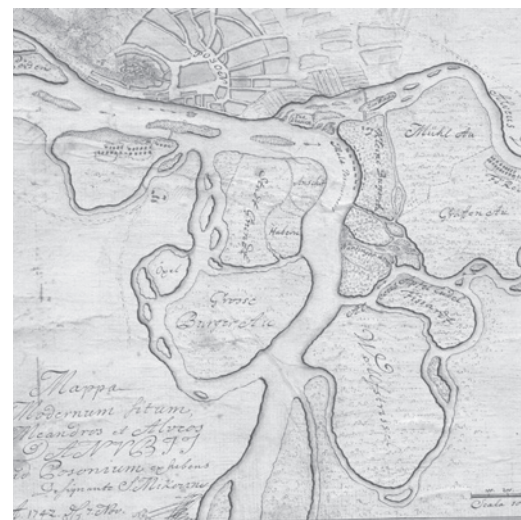
⁴ GUSTAFIK, Jaroslav: *Spomienky Staropetržalčana*. Bratislava : Albert Marenčin, 2009, s. 29-30.

⁵ Bližšie nás o tom informujú ich testamenty z 15. storočia. Najstarší pochádza z roku 1434. In: RUDOLF, Karl: *Engerau 1225–1946. Zur Erinnerung an einen vergangenen Ort*. Linz : Ing. Plöchl, Freistadt, 1988, s. 6. Niekoľko príkladov uvádza aj J. GUSTAFIK, c. d., s. 24.

⁶ Po prvýkrát je toto pomenovanie doložené z roku 1654. In: ČOMAJ, c. d., s. 34; FOGARASSY, c. d., s. 382. Etymológii názvu sa venuje aj Matej Bel. In: TIBENSKÝ, Ján (zost.): *Bratislava Mateja Bela*. Bratislava : Obzor, 1984, s. 215.

mecky písanej účtovnej knihe mesta Bratislavy v roku 1493. V 17. storočí sa jej názov upravil na Engerau, t. j. „Úzka niva“. V osade žili najmä rybári a strážcovia hraníc. Jej obyvateľmi sa stali okrem po nemecky hovoriacich obyvateľov aj Chorváti, ktorí utekali pred Turkami. Usádzali sa prevažne v okolí Neziderského jazera, ale aj v okolí Bratislavy na ľavom brehu Dunaja.⁷

1493

Obr. č. 1: Vnútrotná delta Dunaja pri Bratislave a jeho ramená a ostrovčeky na mape Samuela Mikovíniho z roku 1742. Na pravej strane Dunaja oproti hradu sú zakreslené domy na území neskoršej Petržalky. (AMB, č. 1250 – výrez)

ce, a pravdepodobne v rámci úprav vyčlenili osadu z devínskeho a začlenili ju do bratislavského panstva.⁹ Hoci Flocendorf a Engerau ležali vedľa seba, netvorili jednu územno-správnú jednotku, ale mali rozdielnych maji-

⁷ Najsevernejšie sa usídlili v obci Dechtice. BOTÍK, Ján: *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava : Lúč, 2007, s. 138-151.

⁸ Citované z FOGARASSY, c. d., s. 385.

⁹ V listine bratislavského panstva Pálffyovcov z roku 1654 sa Petržalka spomína ako ostrov – „insula Engerau“, kde je zmienka aj o dome. V ďalšej listine z roku 1674 sa už uvádza ako dedina – „pagus Engerau“. In: FOGARASSY, c. d., s. 382-385.

telov.¹⁰ Oblasť Pečnianskeho lesa a Starého hája zasa boli majetkom mesta Bratislava.¹¹

Hlavným dôvodom, prečo v starších dobách nebolo územie trvalejšie osídlené, boli časté záplavy a povodne. Na vývoj osídlenia mal do 18. storočia výrazný vplyv Dunaj, ktorý v oblasti Bratislavy vytváral vnútrozemskú deltu s množstvom ramien a slepých zákutí. Tie sa po častých povodniach

Obr. č. 2 a č. 3: Barokový kostolík postavený v druhej polovici 17. storočia na vyvýšenom návrší neďaleko Dunaja bol kaplánskou stanicou bratislavskej Farnosti sv. Martina. Kostol zbúrali v roku 1932. (Čomaj, s. 173 a Gustafik, s. 179; MMB)

menili a vytvárali nové ramená a ostrovčeky. Na západe a východe toto územie ohraničovali dnes už vyschnuté Pečnianske (nazývané aj Kapitúlské) rameno a nanovo zregulované Chorvátske (Karlburské) rameno. Medzi ramenami sa nachádzali petržalské ostrovy: Pečňa, Úzka niva (Enger Au) a Starohájska

Obr. č. 4: Pohľad do interiéru barokového kostola v 20. rokoch 20. storočia (MKP)

¹⁰ V Archíve hlavného mesta SR Bratislavy (AMB, fond Magistrát mesta Bratislavy, kartón 7, sign. č. 12381) sa nachádza zmluva z roku 1589, v ktorej Bratislavská kapitula prenajala mestu Bratislava osadu „Flencendorff“ na jeden rok za 70 zlatých.

¹¹ ČOMAJ, c. d., s. 38.

niva s Ovsišťom.¹² Vodou bývala najviac zasiahnutá osada Ovsišťe, ktorá mala najnižšiu polohu.¹³

V 17. storočí postavili na území Petržalky aj kostol. Prvá správa o kostole pochádza z roku 1672. Kostolík dala postaviť Bratislavská kapitula na vyvýšenom brehu Pečnianskeho ramena Dunaja na západnom konci neskoršej Školskej ulice. Petržalka cirkevne patrila do bratislavskej Farnosti sv. Martina ako jedna z kaplánových staníc.¹⁴

Prechody cez Dunaj

Hoci Dunaj bolo možné pri Bratislave prebrodiť, presuny z jedného brehu na druhý zabezpečovali aj prevozníci. Keďže Dunaj v tom čase pri Bratislave netvoril jeden široký tok, ale viacero ramien s ostrovmi, môžeme predpokladať, že oba brehy Dunaja spájali systém viacerých drevených mostov. Doklad o tom máme z obdobia vlády Žigmunda Luxemburského, ktorý pravdepodobne v súvislosti s výstavbou jeho panovníckej rezidencie na Bratislavskom hrade v roku 1430 nariadil obyvateľom Bratislavy, aby do jeho príchodu do mesta dokončili most cez Dunaj.¹⁵ Drevený most na pilieroch nariadil cez Dunaj postaviť aj kráľ Matej Korvín (1465 – 1490). Na jeho výstavbu použili duby rastúce v lesoch na území Petržalky. Most slúžil svojmu účelu v rokoch 1473 – 1486. Museli ho však neustále opravovať, keďže ho pravidelne poškodzovali vody Dunaja.¹⁶ Zvyšky drevených pilót, na ktorých pôvodne stál most, boli nájdené na bratislavskej strane počas výstavby Mosta SNP na konci 60. rokov, neboli, žiaľ, dostatočne zdokumentované.

Pravdepodobne už v stredoveku zriadili na Dunaji kompu. Mala tvar dlhšej lode s plochým dnom, ktorá bola pripevnená k pevnému bodu na ostrove ležiacom približne v strede rieky. Pre tento most sa vžil pomeno-

1430

¹² GUSTAFIK, c. d., s. 21.

¹³ URBLIK, Marián: Z dejín Petržalky. In: *Vlastivedný časopis*, roč. 26, 1977, č. 1, s. 24.

¹⁴ BAGIN, Anton – KRAJČI, Jozef: *Kostoly a kaplnky hlavného mesta SSR Bratislavy*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1988, s. 177; ČOMAJ, c. d., s. 83.

¹⁵ List Žigmunda Luxemburského. Šintava 13. 5. 1430. AMB, f. Magistrát mesta Bratislavy, inventár stredovekých listín, listov a príbuzných písomností, č. 1136.

¹⁶ BERGEROVÁ, Anna: Z histórie a prítomnosti Sadu Janka Kráľa. In: *Bratislava. Časopis Národného výboru Hlavného mesta Slovenskej socialistickej republiky*, roč. 13, 1986, č. 4, s. 22.

1750

vane „lietajúci most“ – Fliegende Brücke.¹⁷ Tento typ mostnej konštrukcie viackrát upravovali, vrátane nábrevia. Výraznou úpravou prešlo nábrevie v druhej polovici

Obr. č. 5: Tzv. „lietajúci“ most na vedute Bratislavy zo 17. storočia (Ortway 2, s. 10)

Obr. č. 6: Lodkový most Karolíny Augusty z roku 1825. Verejnosti slúžil do konca roku 1891, kým ho nenahradil dnešný Starý most. (Eltzner – T. Heawood – A. H. Payne: Panoráma Bratislavy z juhu, 2. polovica 19. storočia – výrez, SNM-HM)

¹⁷ HOLČÍK, Štefan: Hostinec Bruck Auel Wirtshaus. In: *Bratislavské noviny*, roč. 17, 2014, č. 9, s. 19.

18. storočia po výstavbe dunajského násypu, ktorý projektoval mestský geometer Michal Tomka. Po násype, ktorý chránil Petržalku pred záplavami, prechádzala tzv. kráľovská cesta do Viedne – dnešná Viedenská cesta.¹⁸ Jej pôdorys môžeme vidieť od konca 18. storočia na viacerých plánoch. Ďalšie cesty smerovali do Rusoviec a Kopčian.

„Lietajúci most“ sa používal do roku 1825, kedy otvorili nový, lodkový most – „Schiffbrücke“. Jeho výstavbu financoval cisár František I. (1792 – 1835) pri príležitosti korunovácie jeho štvrtej manželky Karolíny Augusty za uhorskú kráľovnú. Bol dlhý takmer 300 metrov a skladal sa z 32 člnov. Most postavili v rekordne krátkom čase – za necelé dva mesiace. Výstavba sa začala 8. augusta, Karolínu Augustu korunovali v Bratislave 25. septembra 1825 a most slávnostne odovzdali mestu do užívania 29. septembra.¹⁹

Obr. č. 7, 8 a 9: Kaplnka sv. Jána Nepomuckého sa pôvodne nachádzala v strede Mosta Karolíny Augusty. Po zrušení mosta ju preniesli na nábrevie Dunaja stojace neďaleko Au Café (č. 7), neskôr do areálu Kostola Povýšenia sv. Kríža na Daliborovom námestí (č. 8). Umiestnenie kaplnky na nábreví Dunaja dnes pripomína kríž. (č. 9). (Čomaj, s. 175; Gustafik, s. 222 a autor)

Výraznejšie zmeny územia Petržalky tak nastali až od polovice 18. storočia, keď začína mať tok Dunaja vďaka reguláciám dnešnú podobu. Do regulácie Dunaja, t. j. do konca 18. storočia, ešte nebola ustálená hranica dnešného územia Petržalky. Vznikali spory nielen medzi obyvateľmi Petržalky a mestom Bratislava o hranicu katastra, ale aj medzi Uhorskom a Rakúskom. Spor sa týkal ostrova Griechen Au, ktorý sa nachádzal blízko rakúskej hrani-

¹⁸ AMB. Mapa z konca 18. storočia, č. 1305.

¹⁹ ČOMAJ, c. d., s. 165; BERGEROVÁ, c. d., s. 23; JANOTA, Dušan – BAGIN, Anton: *Historická zeleň Bratislavy. Sady, zábrady a parky. Učebné texty pre vlastivedných sprievodcov*. Bratislava : Obzor, 1977, s. 108.

Obr. č. 10: Hraničný kameň mesta Bratislavy z roku 1763 v lese v katastri rakúskej obce Wolfstahl vymedzoval vtedajšie územie Bratislavy (Foto: autor)

Obr. č. 11: Osídlenie Petržalky – Engerau na mape z roku 1752. Môžeme na nej vidieť, že osada sa pôvodne nachádzala na ostrove. Zvyšky tohto ramena tvoria neskoršie Pečnianske a Chorvátske rameno. Osadu tvorila jedna hlavná ulica, okolo ktorej postupne vznikali ďalšie ulice. V strede je zakreslený kostol. Popri obci prechádzala cesta do Viedne („Via Wiennensis“). Z osady sa cez most prechádzalo na „mostový ostrov“ („Insula intro Pontes vulgo Das Brücken Auel“), ktorý spájala s ľavým brehom kompa – „lietajúci most“. Na západnej strane, za ramenom Dunaja, ležala staršia osada Flocendorf („Predium Flancsendorf“). (AMB, mapa č. 1251)

ce oproti mestečku Devín.²⁰ Spor medzi Bratislavou a Wolfsthalom o tento ostrov (vtedy nazývaný Kriechen-Au) spomína aj Matej Bel.²¹ Zároveň uvádza, že Griechen Au v tom čase nebol ostrov, ale polostrov, keďže južné rameno Dunaja už bolo zanesené bahnom a nachádzal sa na ňom ovocný sad.²²

Verejný „Park na nive“

Po regulácii Dunaja a úprave a spevnení nábrevia vznikol v severnej časti Petržalky v priestore za pobrežnou hrádzou verejný park. Park vznikol na mieste neďaleko vyústenia dunajského mosta, nazývaného Brück-Au, čiže Niva pri moste. Toto územie bolo súčasťou Bratislavy a dovtedy sa hospodársky využívalo. Nachádzali sa tu lužné lesy a pasienky, konali sa tu poľovačky, ale slúžilo aj na rybolov či kúpanie. Po založení parku sa toto územie využívalo hlavne ako miesto oddychu a zábavy pre obyvateľov Bratislavy a vyrástlo v ňom viacero spoločenských zariadení.

²⁰ AMB, f. Magistrát mesta Bratislavy, kartón 123, sign. č. 12425.

²¹ TIBENSKÝ, c. d., s. 173.

²² TIBENSKÝ, c. d., s. 173.

O založení parku rozhodla mestská rada Bratislavy 21. mája 1776.²³ Na rozdiel od iných parkov nemal oplotenie a bol prístupný pre všetkých obyvateľov.²⁴ Jeho pôvodné pomenovanie bolo „Aupark“ – čiže park na nive. Park bol založený v období klasicizmu podľa francúzskeho vzoru, preto mal aj vtedy typickú krajinnú kompozíciu v tvare hviezdice s priehľadmi do priestoru. Mal predĺžený tvar, ktorý si zachoval dodnes. Centrom parku bol kruhový priestor, kde dnes stojí socha Janka Kráľa, po ktorom nesie park v súčasnosti meno. Z neho vychádzalo osem ciest – priesekov do pôvodného lesného porastu. Po okrajoch ciest vysadili nové aleje so stromami. Tvorili ich jelša, topoľ, javor, vrba, brest a jaseň. Odtiaľ pochádza aj jeho nemecký názov parku – Sternalle – Hviezdicová aleja.²⁵ V parku sa nachádzali aj šatňa, hostinec, bábkové divadlo, skleníky a ďalšie atrakcie. Park poskytoval príťažlivé výhľady na Bratislavu.²⁶ Na začiatku 19. storočia narušila vzhľad parku vojna s Francúzskom z roku 1805 (bitka pri Slavkove) a hlavne

1805

Obr. č. 12: Petržalka v 20. rokoch 19. storočia. Obec tvorili dve ulice – školská smerom ku kostolu a kolmo neskoršia Štefánikova. Pekne sú vyznačené domy so záhradami. (AMB, mapa č. 1028-7 – výrez)

Obr. č. 13: Panoramatické zobrazenie Petržalky a parku v polovici 19. storočia. Na pravom brehu Dunaja postupne zanikajú ramená Dunaja. Osada Engerau ani park už neležia na ostrovoch. Postupne narastá počet ulíc a domov. (AMB, mapa č. 1039 – výrez)

²³ BERGEROVÁ, c. d., s. 23.

²⁴ JANOTA – BAGIN, c. d., s. 106.

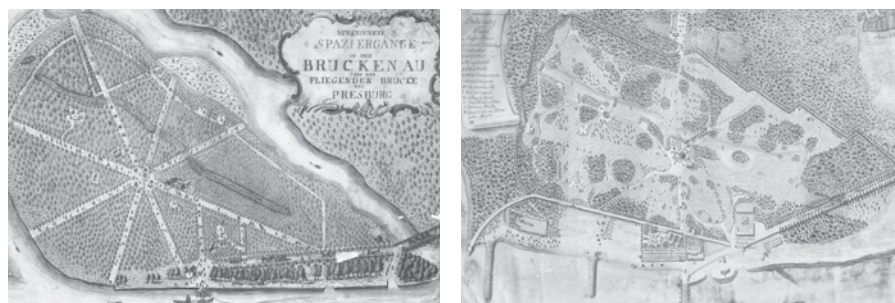
²⁵ Bližšie JANOTA – BAGIN, c. d., s. 107; REHÁČKOVÁ, Tamara: *Historické zábrady a parky Bratislavy*. Bratislava: TRIO Publishing, 2012, s. 75-76.

²⁶ AMB. Mapa z konca 18. storočia, č. 1305.

1809 (bitka pri Wagrame), kedy v ňom mesto vybudovalo tzv. napoleonské valy – obranné pozície na svoju ochranu proti ostreľovaniu mesta francúzskou armádou. Veľkú zásluhu na prvej úprave parku mal botanik a lekár Dr. Štefan (István, Stephan) Lumnitzer (4. 4. 1749 Banská Štiavnica – 11. 1. 1806 Bratislava).²⁷

Nový vzhľad nadobudol park v 30. rokoch 19. storočia, po výstavbe nového loďkového mosta Karolíny Augusty. Vtedy ho prebudovali podľa anglického vzoru a získal prírodno-krajinársky charakter. Park získal v tomto období približne dnešný pôdorys. Hviezdicové členenie nahradilo prirodzené členenie plôch parku. Zmeny inicioval vtedajší starosta Bratislavy A. F. Námer a vykonal ich záhradník grófa Štefana Széchenyiho Karol Ritter pod odborným vedením profesora F. Romera a profesora botaniky Š. Endlichera. Pôvodné časti lužného lesa a aleje zanikli a nahradili ich chodníky s početnými zákrutami. Časť stromov zakomponovali do nových skupín stromov, medzi ktoré vysadili viacero cudzokrajných druhov. Os parku tvorilo aj už mŕtve dunajské rameno.²⁸

1830

Obr. č. 14 a č. 15: Podoba dnešného Sadu Janka Kráľa krátko po jeho založení na konci 18. storočia a v roku 1832, po úpravách zo začiatku 30. rokov. Môžeme vidieť, že sa park pôvodne nachádzal na ostrove a za 50 rokov od jeho vzniku sa úplne zmenila koncepcia urbanizmu parku. Centrálnu časť parku pôvodne tvorilo voľné priestranstvo. Po založení parku sa tu nachádzal v strede strom, po úprave ho nahradil kolotoč. Po vybudovaní parku sa v lesnatých častiach nachádzali čistinky, ktoré slúžili na oddych (napríklad dlhý („I“) a okrúhly („K“) stôl pre pánov). Na oboch záberoch ešte môžeme vidieť mŕtve rameno Dunaja, ktoré bolo súčasťou parku. (AMB, mapy č. 1305 a 1314.)

²⁷ JANOTA – BAGIN, c. d., s. 107; URBLIK, c. d., s. 26; <https://botany.cz/cs/lumnitzer/>.

²⁸ BERGEROVÁ, c. d., s. 23; JANOTA – BAGIN, c. d., s. 108-109; REHÁČKOVÁ, c. d., s. 76-78; AMB. Mapa z roku 1832, č. 1314.

Ďalšou úpravou prešiel park v druhej polovici 19. storočia. O jeho údržbu sa staral Bratislavský okrásľovaci spolok. Na jeho náklady bolo neskôr zasypané už mŕtve rameno Dunaja a vysádzané nové dreviny – domáce i cudzokrajné. Pri najvyšších stromoch sa nachádzali aj emailové tabuľky s názvami stromov v latinčine, nemčine a maďarčine. Voľné trávnaté plochy zaplňali kvetinové záhony so záhradnými doplnkami, stojanmi a vázami. V lete do parku umiestňovali palmy a tropické rastliny.

Trávenie voľného času

V parku postupne pribúdali hostince a kaviarne. Najstarším zariadením bola reštaurácia **Leberfinger**, nazvaná po poslednom hostinskom, ktorý prevádzkoval reštauráciu pred jej znárodnením. História hostinca siahala ešte do konca 17. storočia, kedy mesto zriadilo pri vyústení tzv. lietajúceho mosta hostinec pre cestovateľov, ktorí sa chceli prepraviť na druhý breh. Súčasná budova pochádza z prvej polovice 19. storočia, keďže počas útoku napoleonskej armády na Bratislavu v roku 1809 bola staršia stavba zničená.²⁹

1809

Už v roku 1827 postavili na dunajskom nábreží kaviareň **Au Café**. Na začiatku 20. storočia kaviareň zmodernizoval veľkoobchodník s vínom gróf Palugyay. Neskôr pribudli ďalšie zábavné podniky a atrakcie. Uprostred

Obr. č. 16 a č. 17: Detail dunajského nábrežia na konci 18. storočia a v roku 1832. Na konci 18. storočia spájali dunajské brehy tzv. lietajúci most, ktorý v roku 1825 nahradil loďkový. Pri moste ústila na pravej strane Viedenská cesta. Za cestou smerom na juh začína park, s odstupom rokov s rozdielnou sadovou úpravou. V 18. storočí stál na nábreží mestský hostinec („C“) – neskorší Leberfinger, na mladšom obrázku už vidíme aj kaviareň Au Café („a“) a letnú divadelnú scénu Aréna. (AMB, mapy č. 1305 a 1314 – výrez)

²⁹ HOLČÍK, c. d., s. 19.

anglickej záhrady sa nachádzali bludisko a kolotoč, do 1. svetovej vojny aj zverinec.

Veľkú obľubu si získalo letné, pôvodne nezastrešené **divadlo – Aréna**. V priestore parku sa divadelné predstavenia hrávali už na konci 18. storočia zásluhou vtedajšieho riaditeľa Mestského divadla J. M. Junga.³⁰ Stály, aj keď sezónny divadelný

stánok slávne otvorený 26. júla 1828 podľa

vzoru talianskych amfiteátrov. Iniciátorom jeho založenia bol vtedajší riaditeľ Mestského divadla Stöger. Kultúrne podujatia sa v ňom konali každú nedeľu a vo sviatky. Vystupovali tu mnohí známi herci nielen z Bratislavy, ale aj

Obr. č. 19: Most Karolíny Augusty z bratislavskej strany. V pozadí, na petržalskej strane, vidíme budovu Au Café a vedľa reštauráciu Leberfinger. Na strážnej búde je leták s pozvánkou na podujatie v Aréne. (MKP)

³⁰ JANOTA – BAGIN, c. d., s. 107.

Obr. č. 18: Budovu Au Café postavili v roku 1827, krátko po výstavbe Mosta Karolíny Augusty. Slúžila ako kaviareň, konali sa tu zábavy a koncertovali rôzne hudobné skupiny. Pôvodnú budovu kaviarne zbúrali v 60. rokoch, v roku 2003 postavili jej novodobú repliku, ktorá nesie niektoré znaky pôvodného objektu. (Čomaj, s. 196)

z Viedne či Budapešti. Podľa záznamu v kronike Arény sa na jednom divadelnom predstavení zúčastnil v roku 1839 aj cisár Ferdinand V. počas zasadania uhorského snemu.³¹ Sezónne a za pekného počasia využívanú divadelnú scénu nahradili v roku 1899 dnešnou budovou Arény. Rozšíril sa divadelný repertoár aj o balet a vystúpenia populárnych umelcov. Najväčšiu slávu zažívala Aréna práve v období pred 1. svetovou vojnou.³²

1839

1.2 Rozmach obce na prelome 19. a 20. storočia

Rozvoj obce kontinuálne pokračoval aj v 19. storočí a narastal počet jej obyvateľov. Po roku 1820 bol do pomerne širokej Školskej ulice vstavaný rad domov, čím vznikla nová ulica. Podobne postavili ďalší rad domov aj pri južnejšej ulici.³³ V druhej polovici 19. storočia po zasypaní Kapitúlskeho ramena sa obec rozrastala smerom na juh. Onedlho zasypali aj ďalšie rameno v severozápadnej časti dnešného Sadu Janka Kráľa. Vzniknutý priestor využili najmä chudobnejšie roľnícke rodiny. Stavali si tu skromné domy so záhradkami, v ktorých pestovali zeleninu a ovocie a predávali ich na trhu v Bratislave.³⁴ Obyvatelia sa živili povozníctvom a remeslom, chudobnejší pracovali v okolí ako nádenníci. Samostatné skupiny domov a hospodárskych stavieb sa budovali na veľkostatku Janíkov dvor (Antonienhof), v Kapitúlskom dvore a pri hostinci v Ovsišti.

1820

Novým impulzom na rozmach obce bolo otvorenie stáleho cestného a železničného mosta cez Dunaj 1. januára 1891. Diskusie o výstavbe stáleho mosta cez Dunaj siahali ešte do roku 1877. S výstavbou mosta, ktorý financovala uhorská vláda, sa však napokon začalo až v apríli 1889. Autorom projektu bol inžinier François de Sales Cathry, jeho výstavbu realizoval mestský hlavný inžinier Anton Sedlein. Na slávnosti otvorenia mosta 31. decembra 1890 sa osobne zúčastnil samotný panovník František Jozef. Na jeho počesť

1891

³¹ ČOMAJ, c. d., s. 98-100; JANOTA – BAGIN, c. d., s. 109.

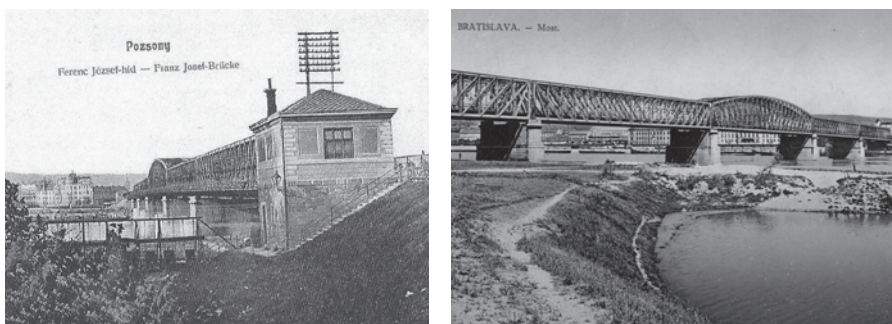
³² GUSTAFIK, c. d., s. 149.

³³ FEKETE, Štefan: *Tri prímestské osady na pravom brehu Dunaja pri Bratislave zo stránky sídelnej*. Bratislava : SAVU, 1947, s. 10-11.

³⁴ ČOMAJ, c. d., s. 41.

bol aj most pomenovaný. Most slúžil pre peších a vozy, neskôr ho rozšírili pre železničnú dopravu. Koncom 19. storočia sa zároveň zmodernizoval systém hrádzí pod vedením talianskeho staviteľa Eneu Graziosa Lanfrancaného (1850 – 1895).³⁵ Vďaka tomu sa zlepšila ochrana Petržalky pred dunajskými povodňami, čo zvýšilo záujem obyvateľov o usídlenie sa v tejto lokalite.

Od roku 1914 po moste premávala aj tzv. Viedenská električka.³⁶ Trať vedla cez Most Františka Jozefa na Viedenskú, Rusovskú a Kopčiansku cestu. Iniciátorom myšlienky spojenia Viedne a Bratislavy elektrickou železnicou bol viedenský inžinier Josef Tauber. Túto ideu presadzoval už v roku 1898, trvalo však ešte dlhé obdobie, kým tento projekt získal podporu u nadriadených inštitúcií. Reálne kontúry získal až na začiatku druhého desaťročia 20. storočia. Na Kopčianskej ceste postavila firma Pittel a Brausewetter pre úsek trate Bratislava – Krajinská hranica vozovňu, ktorú využívala aj firma Matador. Vozne pre uhorský úsek trate vyrobili v továrni Ganz v Budapešti. Celá trať z Viedne do Bratislavy bola rozdelená na tri úseky: viedenský, medzimestský a bratislavský. Viedenský a bratislavský úsek mali

Obr. č. 20 a 21: Otvorenie cestného a železničného Mosta Františka Jozefa (dnes Starý most) v roku 1891 prispelo k väčšiemu záujmu obyvateľstva o prechádzku do Petržalky a zároveň sa podniel väčší rozvoj priemyslu. Na oboch stranách mosta stáli mýtné domčeky. Od roku 1914 po ňom premávala aj električka do Viedne. (Čomaj, s. 42 a SNM-MKKN)

³⁵ ČOMAJ, c. d., s. 128.

³⁶ Bližšie: ČOMAJ, c. d., s. 45; DELIKÁT, Roman: Legendárna električka. In: *Pamiatky a múzeá*, roč. 61, 2012, č. 3, s. 13-16; MARTINKO, Peter: Legendárna Viedenská električka. In: *Historická revue*, roč. 24, 2013, č. 3, s. 15-19; MARTINKO, Peter: Viedenská električka má 100 rokov. I – XVII. In: *Bratislavské noviny*, roč. 17, 2014, č. 1 – 17; OBUCHOVÁ, Viera: *Priemyselná Bratislava*. Bratislava: Albert Marenčin, 2009, s. 95-97.

charakter električkovej dopravy, medzimestský úsek bol koncipovaný ako železničný. Z tohto dôvodu bolo aj rozdielne napájanie úsekov: mestské úseky mali napájanie jednosmernou a medzimestský strieďavou trakciou. Preto bolo nevyhnutné dvakrát meniť lokomotívy. Trať mala rozchod 1435 mm, čo je aj v súčasnosti štandardný rozchod tratí vlakov. Električky, ktoré sa

1920

Obr. č. 22: Viedenská električka smerovala z mosta po Viedenskej ceste do Kopčian – Kittsee (Archív Petra Martinka)

Obr. č. 23: Rekonštrukcia lokomotívy Viedenskej električky, stav z roku 2013 (Archív Petra Martinka)

premávka električky na nejaký čas prerušená, v máji 1920 však obnovila premávku v plnom rozsahu. Po pripojení Petržalky k Nemeckej ríši 10. októbra 1938 končila trať v Petržalke a premávka električky nebola v plnom rozsahu

1938

v Bratislave začali používať už od roku 1895, však mali rozchod len 1000 mm, preto v úseku, kde Viedenská električka plnila funkciu mestskej dopravy, pridali tretiu koľajnicu na štandardný rozchod 1435 mm. Na území Petržalky mala električka v smere do Viedne nasledovné zastávky: divadlo Aréna, petržalský park, veslársky klub a pila bratov Harschovcov, Freylerov hostinec, Viedenská cesta na začiatku Rusovskej cesty, Petržalka – zastávka, Petržalka – stanica a továrenská štvrť a ako posledná bola zastávka Kopčany. V roku 2014, pri príležitosti 100. výročia električky, obnovili pri Sade Janka Kráľa jednu zo zastávok. Po rozpade monarchie a vzniku nástupníckych štátov bola

hu obnovená ani po skončení vojny. Vďaka nadšencom z Krúžku priateľov mestskej hromadnej a regionálnej dopravy z Bratislavy sa podarilo v roku 2011 za pomoci Bratislavského okrásľovacieho spolku a Bratislavského samosprávneho kraja odkúpiť lokomotívu Eg 6, doviezť ju do Bratislavy a zrekonštruovať.

Nový, perspektívny význam Petržalky si v prvom rade uvedomili podnikatelia, ktorí tu už od 90. rokov 19. storočia zakladali továrne. Ako prvé to boli rakúske spoločnosti. Petržalka sa tak postupne stáva významným priemyselným centrom a predmestím Bratislavy. Dedina s vidieckym charakterom sa na začiatku 20. storočia postupne mení na priemyselnú obec. K najväčším továrňam patrili továreň na smaltovaný riad Westen³⁷ a Durvayova tehelňa, k menším fabrikám na území Petržalky patrila parná píla bratov Harschovcov,³⁸ neskoršia preglejkáreň, továreň na dyhované debny.

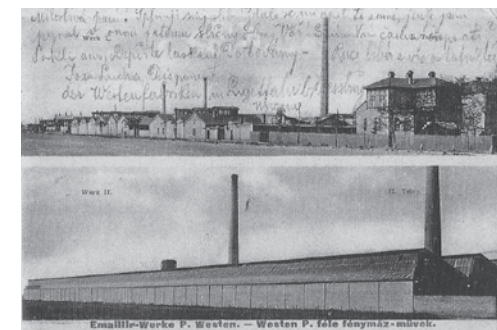
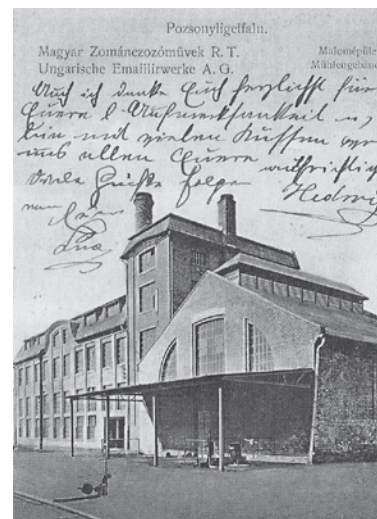
Obr. č. 24 a č. 25: Budova železničnej stanice v Petržalke okolo roku 1910 (Čomaj, s. 168) a v medzivojnovom období (Čomaj, s. 169, SNM-MKKN)

³⁷ História podniku WESTEN – SPHINX – SFINX – Kovosmalt – smaltovaný riad siaha do roku 1896, kedy rakúsky podnikateľ Peter Westen založil v Petržalke závod na výrobu smaltovaného riadu, ktorý zabezpečoval aj potreby armády. Nachádzala sa v priestore dnešnej Kopčianskej ulice oproti železničnej stanici. Po 1. svetovej vojne ju prevzala akciová spoločnosť Sphinx, ktorá bola monopolným výrobcem smaltovaného riadu v Československu. Po roku 1948 sa stala továreň súčasťou podniku Kovosmalt Trnava. Peter Westen založil so svojimi spoločníkmi v roku 1899 aj továreň na pozinkované nádoby. Továreň sa stala po 2. svetovej vojne súčasťou továrne na smaltovaný riad. In: ČOMAJ, c. d., s. 42, 110; OBUCHOVÁ, c. d., s. 238-240.

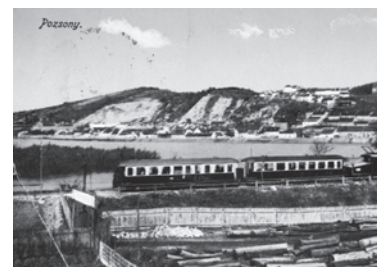
³⁸ Píla bratov Harschovcov sa nachádzala v blízkosti Dunaja v oblasti dnešného Mosta SNP a areálu Incheby. Vznikla niekedy v druhej polovici 19. storočia. Fabrika mala aj svoje lode, ktorými po Dunaji zamestnanci dopravovali drevo a to ďalej spracovávali. Píla sa neskôr rozšírila o preglejkáreň a výrobu dyhovaných debien. In: ČOMAJ, c. d., s. 42-44; OBUCHOVÁ, c. d., s. 264.

Durvayova tehelňa sa nachádzala už pri hranici s Rakúskom, na pokraji chotára obce Kittsee (po slovensky Kopčany).³⁹

V prvom desaťročí 20. storočia vznikli aj ďalšie továrne: Winterova a Wienmanova továreň na farby a laky, Levyho továreň na hnacie remene

Obr. č. 26 a 27: Továreň Westen – Sphinx – Kovosmalt na výrobu smaltovaného riadu na pohľadnici zo začiatku 20. storočia. Budovu tvorili prízemné dlhé objekty s presklenými šikmými strieškami, komíny, ale aj viacpodlažná budova mlyna. (Čomaj, s. 108 a 109)

Obr. č. 29: Viedenská električka smerujúca do Bratislavy pri píle bratov Harschovcov (Archív Petra Martinka)

Obr. č. 28: Veduta Durvayovej tehelne zo začiatku 20. storočia. Okrem výrobných a administratívnych priestorov sa tu nachádzali aj byty pre zamestnancov továrne. (Obuchová, s. 203)

³⁹ Tehelňu založil v roku 1883 bohatý bratislavský mešťan Anton Durvay. Nachádzala sa tu kvalitná zemina na výrobu tehál, ktoré boli označené iniciálkami majiteľa „A. D.“ či „Durvay“. Asanovali ju v roku 1944. Na svoju dobu bola moderná, keďže jej výroba už bola spoločne mechanizovaná. Ako spomína J. GUSTAFIK, ktorý sa v areáli tehelne narodil, tehly mali žltá-okrovú farbu a po vypálení zvonili. Tento typ tehál sa nazýval „zvonivky“. Durvayova stavebná firma postavila v Bratislave viaceré obytné domy. In: ČOMAJ, c. d., s. 44; GUSTAFIK, c. d., s. 22; OBUCHOVÁ, c. d., s. 203.

z prírodných, najmä lanových materiálov, Omnia, továreň na drevený tovar a kovové hadice, Matador⁴⁰ či Avenarius (Gumon).⁴¹ Priemyselná výstavba sa sústredila hlavne v okolí železničnej stanice, kde vzniklo viacero nových ulíc a obytných štvrtí.

Lacná pôda a možnosť získať zamestnanie lákali chudobnejšie obyvateľstvo, aby si v Petržalke kupovali pozemky a stavali domy. Vznikali nové ulice a výrazne sa zvyšoval počet obyvateľov, ktorý sa za posledné 50-ročie existencie Uhorska viac ako zdesaťnásobil: kým v roku 1866 mala obec 594 obyvateľov, v roku 1910 už 2 940 a v roku 1921 až 4 409.⁴² Výrazne sa tiež

1900

Obr. č. 30: Pohľadnica Petržalky okolo roku 1910. Okrem centra obce môžeme vidieť aj budovu školy a pílú bratov Harschovcov. (Čomaj, s. 7)

⁴⁰ Predchodcom továrne Matador bola Első Magyar Pamut-teveször és Balata hajtószej gyár – Prvá uhorská továreň na výrobu bavlny, spracovanie ťavej srsti a výrobu hnacích gumených remeňov (neskôr s názvom Gummi und Ballata Werke). Prvým majiteľom továrne bol rakúsky veľkopodnikateľ Reithofer. Vznikla 7. septembra 1905 a vyrábala najmä produkty z gummy a komponenty pre strojnický priemysel. In: OBUCHOVÁ, c. d., s. 259; BOKORA, Vladislav: *Zabudnuté bratislavské železničné vlečky – závod Matador* Bratislava. 30. 8. 2013. Dostupné na: www.railtrains.sk/modules/AMS/print.php?storyid=1108.

⁴¹ ČOMAJ, c. d., s. 42-43, 110; URBLIK, c. d., s. 28.

⁴² ČOMAJ, c. d., s. 107; FEKETE, c. d., s. 16.

zvyšil počet domov: v roku 1866 stálo v obci 103 domov, v roku 1890 111 domov, v roku 1900 179 domov a v roku 1936 už 2 571.⁴³ Do pripojenia Petržalky k Československu v auguste 1919 prevládalo v Petržalke nemecky hovoriace obyvateľstvo. V roku 1880 bolo inej ako nemeckej národnosti len 12 % obyvateľov, v roku 1910 už tretina.⁴⁴ Zvyšoval sa hlavne podiel maďarského obyvateľstva. Tento trend sa zmenil až po roku 1919, kedy sa Petržalka stala súčasťou Československa a sťahovali sa sem Slováci a Česi.

1919

Jadro obce tvorila Sedliacka štvrť, t. j. ulice Sedliacka a Školská, a roztrúsené usadlosti na území ulíc Pečnianska (Pečenská), Pekárska, Dlhá, Štefánikova, Hrebíčková a Ružová.⁴⁵ Na začiatku 20. storočia vznikla na území Petržalky štvrť s názvom Škovránčie pole (Lerchenfeld). Vyrástla tu štvrť úhľadných rodinných domov so záhradami.⁴⁶ Na konci Petržalky po ľavej strane Viedenskej cesty smerom na Berg sa rozprestierala osada Kapitulský dvor. Žilo tu asi desať rodín s potomkami nemeckých starousadlíkov. Nachádzal sa tu aj hostinec pána Heinischa.⁴⁷ Neďaleko sa rozkladala osada Durvayova tehelňa, ktorá zanikla v 40. rokoch 20. storočia. V obci tiež sídlili vojaci, kasárne stáli na Kopčianskej ceste, ktoré na začiatku 1. svetovej vojny slúžili ako tábor pre vojnových zajatcov.⁴⁸

Územie od Starého mosta pozdĺž železničnej trate po dnešnú rakúsko-maďarskú hranicu tvorili ešte v čase 1. svetovej vojny polia a pasienky. Na území od Starého mosta a smerom k Lidu sa nachádzalo Elýzium, kde si stavali domčeky najchudobnejší obyvateľia Petržalky. Osada sa výraznejšie rozvíjala po 1. svetovej vojne.⁴⁹ Časti Starý háj (Aulissel) a Ovsišťe (nem. Habern, maď. Zabos) tvorili osobitné osady a boli situované ďalej od centrálnych častí obce. V Ovsišťi sa nachádzalo niekoľko domov okolo hostinca, ktorý bol obľúbeným miestom výletníkov. Výstavba sa výraznejšie rozvíjala po 1. svetovej vojne, keď rozparcelovali majetky grófa Pálffyho⁵⁰ a čiastočne

⁴³ FEKETE, c. d., s. 17; GUSTAFIK, c. d., s. 32.

⁴⁴ GUSTAFIK, c. d., s. 32.

⁴⁵ GUSTAFIK, c. d., s. 34.

⁴⁶ GUSTAFIK, c. d., s. 28.

⁴⁷ GUSTAFIK, c. d., s. 126.

⁴⁸ RUDOLF, c. d., s. 43-44.

⁴⁹ FEKETE, c. d., s. 19; GUSTAFIK, c. d., s. 38-39.

⁵⁰ FEKETE, c. d., s. 14; GUSTAFIK, c. d., s. 34.

1874

si udržiavala dedinský charakter. Ovsište patrilo až do 50. rokov 20. storočia administratívne do Prievozu. Osada sa rozkladala na území dnešného Ovsišťa a Ekonomickej univerzity.⁵¹ Kolónia Aulissel na okraji Starého hája patrila k najchudobnejším častiam Petržalky. Nachádzali sa tu aj drevené domy, ktoré vo svojej publikácii zachytil Štefan Fekete.⁵² Excentricky od obce, blízko vtedajšej hranice s Maďarskom a Rakúskom, sa rozprestieral majer Janíkov dvor, kde žilo asi 40 rodín.⁵³ V dedine sa postupne rozvíjal spolkový život. V roku 1874 tu vznikol hasičský spolok a v roku 1907 hudobný spolok.⁵⁴

1907

Od druhej polovice 19. storočia a výraznejšie po otvorení stáleho mosta cez Dunaj sa územie Petržalky stáva obľúbeným športovým miestom obyvateľov Bratislavy. História organizovaného športu na území Slovenska je spojená práve s územím dnešnej Petržalky. Počiatky siahajú do roku 1862, kedy tu začal pôsobiť Bratislavský veslársky klub. Postupne pribúdali

1862

futbalové štadióny, tenisové kurty i dostihová dráha. Od konca 19. storočia sa Petržalka stávala čím ďalej tým viac súčasťou obyvateľov Bratislavy, ktorí tu trávili svoj voľný čas. V okolí verejného parku postupne vyrástli ďalšie rekreačné a športové zariadenia s množstvom ihrísk, dvorcov, lodeníc, pláží či bazénov.

Obr. č. 31: V roku 1897 umiestnili v parku gotickú vežu františkánskeho kostola zo začiatku 15. storočia. Statiku veže narušilo viacero zemetrasení, preto ju rozobrali a nahradili kópiou podľa návrhu Fridricha Schuleka. (SNM-MKKN)

Na konci 19. storočia prechádzal ďalšími úpravami aj petržalský park, ktorý získaval romantický charakter. Pravidelne v ňom vysádzali letničky, čo bolo v tom čase novinkou. Postupne pribudli petržalské korzo, okružná

cesta okolo parku, hudobný pavilón, studne ako zdroje na zalievanie kvetín i občerstvenie pre návštevníkov, ako aj detské ihrisko.⁵⁵ V roku 1897 umiestnili v parku vrchnú časť gotickej veže z františkánskeho kostola ako záhradný altánok. Postupne v parku pribúdali sochy, ktoré boli väčšinou po roku

⁵¹ ČOMAJ, c. d., s. 15; GUSTAFIK, c. d., s. 38.

⁵² Aj OBUCHOVÁ, c. d., s. 265-266.

⁵³ GUSTAFIK, c. d., s. 128.

⁵⁴ ČOMAJ, c. d., s. 110; GUSTAFIK, c. d., s. 150; RUDOLF, c. d., s. 25.

Obr. č. 32: Centrálna časť parku na začiatku 20. storočia s pohľadom na gotickú vežu a cudzozemské rastliny (Ortvoj 2, s. 193)

Obr. č. 33: Gustáv Mallý: Park v Petržalke, 1911. Olej na plátne. (SNG Bratislava). Maliar G. Mallý (1879 – 1952) žil v Petržalke v rokoch 1911 až 1923, potom sa presťahoval do Bratislavy, kde mal súkromnú maliarsku školu.

cesta okolo parku, hudobný pavilón, studne ako zdroje na zalievanie kvetín i občerstvenie pre návštevníkov, ako aj detské ihrisko.⁵⁵ V roku 1897 umiestnili v parku vrchnú časť gotickej veže z františkánskeho kostola ako záhradný altánok. Postupne v parku pribúdali sochy, ktoré boli väčšinou po roku

⁵⁵ BERGEROVÁ, c. d., s. 23; ČOMAJ, c. d., s. 88; JANOTA – BAGIN, c. d., s. 111; REHÁČKOVÁ, c. d., s. 78-79.

1918 zničené, resp. nahradené inými. Posledné výraznejšie úpravy pred 1. svetovou vojnou sa v parku uskutočnili pri príležitosti II. celouhorskej poľnohospodárskej výstavy. Počas troch týždňov trvania výstavy (od 7. do 28. septembra 1902) si ju prezrelo okolo 180 000 návštevníkov, čo bol na tú dobu úctyhodný počet. Bola to najväčšia výstava do roku 1918 na území Slovenska a zároveň posledná svojho druhu do zániku Uhorska.⁵⁶

Obyvatelia Petržalky dávali prednosť skôr miestnym, lokálnym hostincom. Vyhľadávaným miestom oddychu Petržalčanov i návštevníkov bol hostinec v starohájskej horárni. Nachádzal sa v príjemnom prostredí lesíka.

Erdőszőlő Ó-Liget.

Kiadó: Duschinsky G., Pozsony

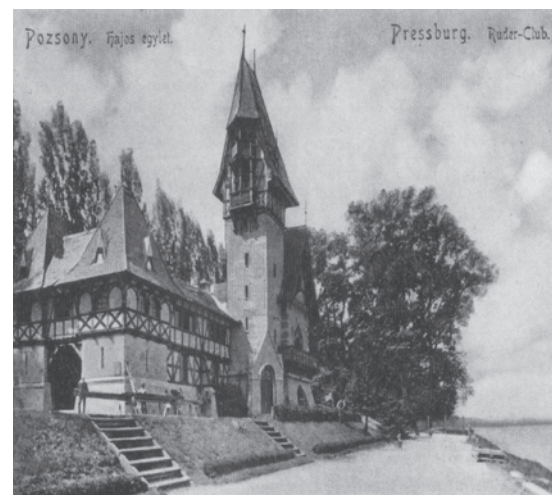
Obr. č. 34, 35 a 36: Hostinec v Starom háji bol známy dobrou kuchyňou. Vedľa neho sa nachádzala kaplnka s krížom, ktorý pripomína povodeň z roku 1809. Pôvodný drevený kríž nahradili v roku 1869 kamenným a v roku 1909 ho umiestnili v kaplnke so zvonom. V 19. storočí sa tu každú poslednú júnovú nedeľu konala procesia. (Zdroj: Čomaj, s. 102 a 107; súčasné foto: autor)

⁵⁶ KOMORA, Pavol: Hospodárske a všeobecné výstavy od začiatku 20. storočia do roku 1918. In: *Zborník SNM – História* 36, 1996, s. 60-62.

Hostinec bol známy chutnou a lacnou kuchyňou.⁵⁷ Ako spomínal Ovídius Faust, obľúbená bola „myslivňa U jágra v Starom háji, ta hrnulo sa mnoho Prešpurčanov menovite v mesiaci auguste každého roku, na pamiatku posviacky kríža napoleonských vojen“.⁵⁸ Petržalčania, ale aj návštevníci obce tiež radi vyhľadávali v letnom období požičovňu lodiek „U Hahna“. Nachádzala sa na Rusovskom ramene, v mieste dnešnej Bosákovej ulice.⁵⁹

Prvým športom obyvateľov Bratislavy, ktorý sa usídlil na území Petržalky, bolo veslárstvo. Bratislavský veslársky klub bol založený v roku 1862. Organizoval veslárske preteky, ale aj ľahkoatletické súťaže na ihrisku, ktoré sa nachádzalo blízko dnešného nákupného centra Aupark. Najväčší úspech zožal klub v roku 1884 na celoštátnych pretekoch v Budapešti, keď jeho družstvo zvíťazilo s veľkým náskokom. Klub si v roku 1896 otvoril reprezentatívnu budovu v štýle

1862

Obr. č. 37: Budova Bratislavského veslárskeho klubu postavená v roku 1896 podľa projektu Raymunda Jablingera. V medzivojnovom období ju využíval Maďarský veslársky klub. Budovu zbúrali z dôvodu výstavby Mosta SNP koncom 60. rokov. (Čomaj, s. 105)

romantického loveckého neogotického zámočku na brehu Dunaja podľa projektu lineckého architekta Raymunda Jablingera. V budove sa nachádzali šatne, lodenice a spoločenské priestory. Počas 1. svetovej vojny bola činnosť spolku obmedzená, keďže mnohí z členov museli narukovať. V medzivojnovom období využíval budovu Maďarský veslársky klub. Na začiatku 30. rokov k nej pribudli aj budovy nemeckého a slo-

⁵⁷ ČOMAJ, c. d., s. 107.

⁵⁸ Citované z LUTHER, Daniel: *Z Prešporka do Bratislavy*. Bratislava : Albert Marenčin, 2009, s. 167-168.

⁵⁹ ČOMAJ, c. d., s. 116.

venského veslárskeho klubu. Sídlo spolku zbúrali z dôvodu výstavby Mosta SNP.⁶⁰

Už na prelome 19. a 20. storočia sa Petržalka stáva strediskom dostihového športu. Tým, že mala výhodnú polohu medzi Viedňou a Budapešťou, bola hojne navštevovaná a postupne si získala významné miesto v celoeurópskom meradle. Práve jazdecký a klusácky šport patrí v Bratislave k najstarším – prvý dostihový klub vznikol už v roku 1839, ale preteky sa už konali aj predtým. Najprv na Kuchajde, potom neskôr ich premiestnili do Petržalky.

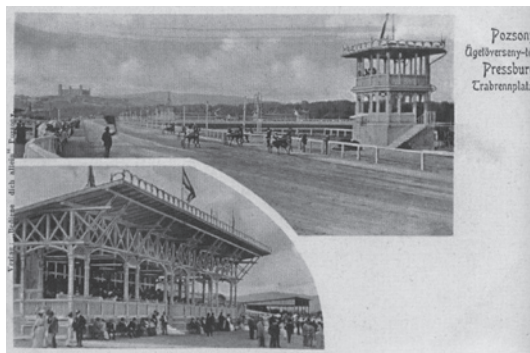
1839

Začiatkom 20. storočia sa klusácky šport stal dokonca populárnejším ako klasické dostihy. V roku 1902 bola založená Bratislavská klusácka spoločnosť, ktorej členovia sa rozhodli vybudovať na pálfyovskom pozemku v Petržalke kvalitnú dostihovú dráhu. Nachádzala sa v okolí dnešného Mánesovho námestia. Okrem dostihovej dráhy tu bola postavená drevená tribúna a dvojpodlažná pozorovateľňa. Prvé jazdecké preteky sa konali 6. septembra 1903. Dostihová dráha sa používala do roku 1933,

potom ju rozparcelovali na záhrady. Hlavným dôvodom zániku dostihovej dráhy bol postupom času jej nedostatočný priestor, preto ju presťahovali na nové miesto.⁶¹

1900

Na prelome 19. a 20. storočia získaval aj v Uhorsku čoraz viac fanúšikov futbal, ktorý pochádzal z Anglicka. Prvým klubom, ktorý sa usídlil v Petržalke, bol SC Ligeti.

Obr. č. 38: Dostihová dráha na začiatku 20. storočia. Pôvodne sa nachádzala v priestore dnešného Mánesovho námestia. (Čomaj, s. 104; Gustafik, s. 163)

⁶⁰ ČOMAJ, c. d., s. 104-106; GUSTAFIK, c. d., s. 164; KACSINECZ, Krisztián: *Bol raz jeden Bratislavský veslársky spolok (1862 – 1940)*, 11. 8. 2014. Dostupné na: <http://www.bratislavskerozky.sk/sk/Cerstve-rozky/Danubius-Fluvius/Bol-raz-jeden-Bratislavsky-veslarsky-spolok-1862-1940.html>.

⁶¹ ČOMAJ, c. d., s. 103-104; GUSTAFIK, c. d., s. 165-166.

Založili ho petržalskí starousadlíci a naďalej pôsobil počas prvej ČSR až do roku 1938. Ihrisko klubu sa nachádzalo na pravej strane Chorvátskeho ramena medzi Lachovou a Jungmannovou ulicou. Dres futbalistov mal čierne-biele farby, tieto farby používal aj jeho nástupca ŠK Artmedia Petržalka, dnes FC Petržalka Akadémia.⁶²

Za Starým mostom mal futbalový štadión Bratislavský športový spolok – Pozsonyi Torna Egyesület (PTE). Vznikol začiatkom 90. rokov 19. storočia a mal viacero športových sekcií. V roku 1898 vznikol v rámci spolku aj futbalový oddiel, ktorý 25. septembra 1900 slávnostne otvoril za mostom svoj futbalový štadión, na ktorom sa postavila aj tribúna. Futbalový klub už v roku 1903 zorganizoval vylučovací futbalový turnaj pod názvom O prešporskú putovnú cenu, v ktorom víťaz získal strieborný pohár. O desať rokov neskôr usporiadal Veľkonočný turnaj. Tento futbalový oddiel sa stal vzorom aj pre vznik ďalších futbalových klubov. Klub mal viacero názvov: Engerau Pressburg, FC Artmedia Petržalka a dnes sa volá DC Petržalka 1898. Brány viac ako storočného štadióna, ktorý patril aj medzi najmodernejšie štadióny na Slovensku, sa definitívne zatvorili a v roku 2012 ho zbúrali.⁶³

1898

Tretím futbalovým klubom, ktorý vznikol ešte počas Rakúsko-Uhorska, bol Telocvičný krúžok prešporských (bratislavských) súkromných úradníkov – PMTK (Pozsonyi Magántisztviselők Torna Köre). PMTK bol založený v roku 1911, jeho činnosť sa však rozvinula až po roku 1918. Ihrisko mal za Starým mostom.⁶⁴ Pred 1. svetovou vojnou, v roku 1912, vznikol aj športový klub Makkabi. Bol to židovský športový klub, ktorý mal spočiatku problémy s registrovaním, avšak po prijatí do uhorského zväzu hrali futbal takmer každú sobotu. Tento športový klub si vybuďoval aj tenisový kurt a pôsobila v ňom i ochotnícka sekcia. Okrem futbalu a tenisu v športovom klube venovali pozornosť aj zápaseniu, boxu, plávaniu, šermu, stolnému tenisu a ľahkej atletike. Športový klub sídlil na bývalej Starohájskej ceste, ich štadión neskôr využíval ŠK Spojie.

⁶² GUSTAFIK, c. d., s. 135, 165-167.

⁶³ MACHAJDÍK, Igor: *Športové bry starej Bratislavy*. Bratislava : Perfekt, 2011, s. 46-47; GUSTAFIK, c. d., s. 165, 169-170; CMOREJ, Július: *Bratislava. Svedectvo historických pohľadníč*. Poprad : Nakladateľstvo Region Poprad, 2004, s. 215.

⁶⁴ GUSTAFIK, c. d., s. 131, 165, 174.

K populárnym športom patrilo od konca 19. storočia aj tenis. Tenisový areál sa nachádzal na nábreží Dunaja medzi Au Café a divadlom Aréna. Tenisové kurty vybudovali aj pri väčšine futbalových štadiónov.

Na petržalskej strane Dunaja tiež vybudovali prírodné kúpalisko Lido. Prvé postavili na petržalskom brehu na prelome 19. a 20. storočia na mieste, kde sa dnes nachádza osobné prístavisko. „Bazén“ tvorili pontóny a kovová mrežová konštrukcia umiestnená v Dunaji. Návštevníci sa teda mohli kúpať priamo v Dunaji. Kúpalisko sa neskôr prenieslo na bratislavský breh a v Petržalke vzniklo oveľa populárnejšie prírodné kúpalisko – Lido⁶⁵ medzi dnešným Starým mostom a Mostom Apollo pri Elýzii.

Nová éra Petržalky sa začala formovať v období po vzniku Československa. Spočiatku nebolo jasné, či územie Petržalky zostane súčasťou Maďarska, alebo Československa. Napokon však dohodové veľmoci súhlasili s jej pričlenením k Československu, ktoré ju obsadilo 14. augusta 1919. Petržalka sa tak ocitla na hranici s Maďarskom a Rakúskom, čo ju ešte viac pripútalo k Bratislave, v tom čase už hlavnom meste Slovenska. Nárast počtu obyvateľov Bratislavy priniesol aj zvyšovanie počtu obyvateľov Petržalky, ktorá sa zároveň naďalej rozvíjala ako športové, kultúrne a oddychové zázemie Bratislavy a po 2. svetovej vojne, v roku 1946, sa stala jej súčasťou.

Obr. č. 39: V roku 1899 nahradila sezónnu divadelnú scénu Arény nová budova, ktorú mohli návštevníci využívať celoročne (Foto: autor)

2. Bratislavské predmostie a Petržalka

Prvá svetová vojna priniesla o. i. zánik Rakúsko-Uhorska a vznik nástupníckych štátov, medzi nimi i Československa. Na mape Európy sa zjavuje nový územný celok – Slovensko, ktoré získava svoje hranice v rokoch 1918 – 1920. Bol to zložitý proces, do ktorého vstupovalo viacero faktorov. Záujem zahraničného odboja, resp. vlády o Dunaj a Bratislavu znamenal aj zvýšený záujem o bratislavské predmostie a obranu Bratislavy. Dočasnú hranicu medzi Maďarskom a Československom určili dohodové štáty 24. decembra 1918. Československé vojsko obsadilo Bratislavu 1. januára 1919. Mierová delegácia v Paríži nesúhlasila s vytvorením tzv. koridoru, ktorý by spájal dva novovzniknuté slovanské štáty – Československo a Južosláviu, ani s výraznejším bratislavským predmostím, siahajúcim až k Neziderskému jazeru. Napokon, až po stanovení definitívnej hranice medzi Československom a Maďarskom 12. júna 1919, súhlasila s pripojením Petržalky k Československu, ktorú československá armáda obsadila 14. augusta 1919.

1919

2.1 Snahy československého zahraničného odboja a vlády o získanie bratislavského predmostia

O rozsahu územia projektovaného Československa sa diskutovalo už v počiatočných formovaniach československého zahraničného odboja. Pri diskusiách o dnešnej slovensko-maďarskej hranici⁶⁶ sa jej vedúci predstavitelia zhodovali, aby južnú hranicu tvorila prirodzená bariéra – rieka Dunaj od sútoku Moravy po Ipeľ. Dunaj mal pre Československo mimoriadny význam, lebo ho ako vnútrozemský štát spájal s Čiernym morom. Túto hranicu napokon schválili aj dohodové mocnosti na mierovej konferencii v Paríži. Na území Československa sa tak ocitli dva významné riečne prístavy: v Bratislave – vtedajšom Prešporku – a v Komárne. Navyše, Bratislava, najväčšie mesto na území Slovenska, väčšinovo obývaná nemeckým a maďarským obyvateľstvom, bola navrhovaná za hlavné mesto Slovenska. Československé vojenské veliteľstvo sa obávalo nedostatočnej ochrany oboch

1919

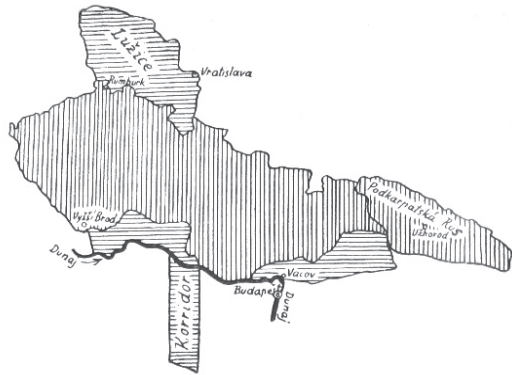
⁶⁵ ČOMAJ, c. d., s. 128 a 130.

⁶⁶ Bližšie o formovaní dnešných hraníc Slovenska pozri napríklad HOUDEK, Fedor: *Vznik hraníc Slovenska*. Bratislava: Prúdy, 1931.

miest a prístavov, preto navrhovalo ich ochranu predmostiami na pravom brehu Dunaja.⁶⁷

Vzniklo viacero návrhov o priebehu hranice v bratislavskom predmostí, ktorého súčasťou bola aj Petržalka. Maximalistický variant žiadala niekoľko-kilometrový **koridor**, ktorý by spájal Československo s Juhosláviou. Prvý návrh sa objavil ešte v septembri 1914 medzi Čechmi a Slovákmi v Rusku, ktorí o možnosti vytvorenia nástupníckych štátov na troskách Rakúsko-Uhorska informovali ruského cára Mikuláša II. v pamätnom spise.⁶⁸ Koridor obsahuje aj návrh, ktorý zaslal v roku 1916 krajanom v USA Tomáš Garrigue Masaryk, už z pozície predsedu Československej národnej rady v Paríži.⁶⁹ Myšlienka koridoru prežila ešte počas mierových rokovaní v Paríži po skončení 1. svetovej vojny, tento návrh však napokon mierová konferencia zamietla.⁷⁰

Územne menej rozsiahly variant uvažoval nad rozšírením bratislavského predmostia k Nezsiderskému jazeru (nemecky Neusiedler See, maďarsky Fertő). Okrem strategických dôvodov vychádzal tiež z argumentu,

Obr. č. 40: Návrh na spojenie budúceho Československa a Juhoslávie prostredníctvom koridoru, ktorý predložili reprezentanti Slovákov a Čechov ruskému cárovi Mikulášovi II. v roku 1914 (Houdek, s. 92)

⁶⁷ KALHOUS, Rudolf: Jižní hranice Slovenska. In: *TNO. Zprávy Tiskové skupiny presidia československého ministerstva Národní obrany*. Praha 4. 7. 1919, č. 2. Mapu publikuje aj HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna – ČAPLOVIČ, Miloslav: *Vojenské dejiny Slovenska IV. 1914 – 1939*. Bratislava: Ministerstvo obrany SR, 1996, s. 112. Nie je však na nej vyznačené predmostie pri Komárne.

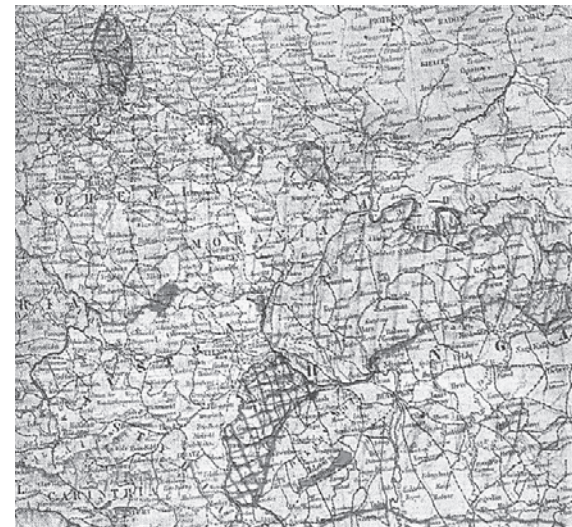
⁶⁸ HOUDEK, c. d., s. 91-92.

⁶⁹ HOUDEK, c. d., s. 301.

⁷⁰ HRONSKÝ, Marián: *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998, s. 161-162, 183-184; HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna – ČAPLOVIČ, Miloslav: *Vojenské dejiny Slovenska IV. 1914 – 1939*. Bratislava: Ministerstvo obrany SR, 1996, s. 111-112.

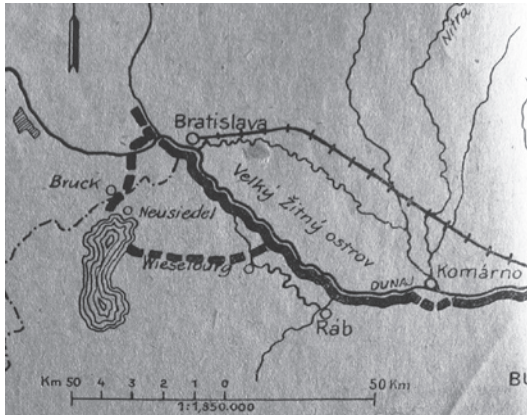

Obr. č. 42: Mapa budúceho Československa navrhnutá krajanmi z USA v roku 1915 (Kačírek 2008, s. 34)

Obr. č. 41: Koridor medzi budúcom Československom a Juhosláviou, ako ho navrhol v roku 1915 Tomáš Garrigue Masaryk. Zahŕňal prevažne územie dnešnej rakúskej spolkovej krajiny Burgenland. Rešpektoval rakúsko-uhorskú hranicu (pri Bratislave čiastočne siahla aj na rakúske územie), pri Dunaji mala byť jeho šírka od Bratislavy po Győr. (Kačírek 2008, s. 33)

že v okolí jazera žilo aj slovanské obyvateľstvo – Chorváti. Tí sa tu usádzali už od 16. storočia, keď utekali pred osmanskou hrozbou. Bratislavské predmostie, ktoré by chránilo Bratislavu a dunajský prístav, žiadali hlavne vojenské zložky zo strategických dôvodov. Nemenej dôležitým argumentom pre obsadenie Petržalky boli aj národohospodárske, dopravné, ale aj rekreačné dôvody. Za tento variant sa na mierových rokovaníach v Paríži neúspešne

Obr. č. 43: Návrh podplukovníka Rudolfa Kalhousa na jižní hranici Slovenska zodpovedajúcu strategickým požiadavkám z vojenského hľadiska (VHA Bratislava)

bezpečí, že buď padne v několika hodinách do rukou nepřítel, nebo bude zničena nepřátelskou palbou. Ponechati tento důležitý strategický bod v dosahu nepřátelských pušek je chybou, kterou z vojenského stanoviska nelze omluviti. Tok Dunaje tvoří v celé své délce prvotřídní strategickou překážku a umožňuje nám čistě defenzivní, s předmostími však i ofenzivní obranu...

KALHOUS, Rudolf: Jižní hranice Slovenska: In: TNO. Zprávy Tiskové skupiny presidia československého ministerstva Národní obrany, č. 2. Praha 4. 7. 1919.

Československá armáda obsadila Bratislavu, vtedajší Prešporok, na Nový rok 1919. Vojsko zápasilo s nepriateľským postojom miestneho obyvateľstva, ktoré svoju budúcnosť videlo v rámci Uhorska, respektíve Maďarska. Aby československá vláda upevnila svoje postavenie v Bratislave, rozhodol sa vtedajší minister pre správu Slovenska Vavro Šrobár presídliť 4. februára 1919 zo Žiliny do Bratislavy, čo prispelo k ešte väčšiemu napätiu medzi obyvateľmi mesta. Armáda i politická reprezentácia si tak museli na jednej strane získať dôveru obyvateľov mesta a na druhej zabezpečiť jeho obranu

⁷¹ KALHOUS, c. d.

pred útokom maďarskej armády z petržalskej strany Dunaja. Pravý breh Dunaja pririekli dohodové mocnosti Maďarsku, čím Bratislava prišla o územie, ktoré bolo súčasťou mesta a tvorilo prirodzené oddychové a športové zázemie mesta (park a okolie). Petržalka, hoci bola formálne samostatnou obcou, mala s Bratislavou pevné väzby. Petržalčania predávali svoje roľnícke produkty v Bratislave, mnohí Bratislavčania boli zamestnaní v petržalských továrňach a, naopak, Petržalčania v bratislavských. Tieto väzby sa v tomto období narušili, ako spomína Vavro Šrobár: „*Maďarskí vojaci v Petržalke lapajú našich robotníkov a prekážajú im chodiť do práce v Bratislave, aby vynútili zastavenie fabrik a aby rozmnožili nepokoje a nezamestnanosť.*“⁷²

Pravidelne sa tiež objavovali správy o príprave maďarskej armády obsadiť Bratislavu z petržalskej strany. Tieto úvahy mali podporovať aj letáky, ktoré maďarská armáda rozširovala v Bratislave, čo vyvrcholilo 12. februára demonštráciou, ktorú československá armáda násilne rozohnala a v meste bolo vyhlásené stanné právo. Následné vyšetrovanie odhalilo, že maďarská armáda na petržalskej strane pripravovala prepadnutie stráží na moste a obsadenie Bratislavy.⁷³

Bez zabezpečenia Petržalky nebola situácia v Bratislave bezpečná. Vedenie československej armády sa neustále obávalo vpádu maďarskej armády, čo by privítala časť obyvateľstva mesta.⁷⁴ Hrozilo tak, že by sa pri sústreďovaní útoku nepodarilo československej armáde udržať Bratislavu a musela by sa z nej stiahnuť, čo by zhoršilo vyjednávaciu pozíciu vlády pri rokovaní

⁷² ŠROBÁR, Vavro: *Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920*. Druhý zväzok. Bratislava : AEP, 2004, s. 134.

⁷³ HANÁK, Jozef: *Obsadenie Bratislavy 1918 – 1920. Kronika pamätných dní*. Bratislava : Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2004, s. 134-138; ŠROBÁR, c. d., s. 37. V. Šrobár spomína (s. 132-134), že takáto akcia sa pripravovala aj okolo 15. marca. Je však možné, že k šíreniu tejto informácie ako fámy prispelo aj očakávané výročie maďarskej revolúcie z 15. marca 1848. V deň výročia revolúcie napokon železničari a poštári v Bratislave vyhlásili generálny štrajk.

⁷⁴ Podľa tvrdení miestneho veliteľstva 90 % obyvateľov Bratislavy bolo v máji 1919 stotožnených s tým, že Bratislava sa stane súčasťou Československa, so situáciou sa nechcelo zmieriť len zvyšných 10 % obyvateľov. K zmierneniu negatívneho vnímania prispelo aj to, že vedenie sociálnych demokratov v Bratislave, združujúce okolo 20-tisíc robotníkov, sa prestalo podriaďovať centrálne v Budapešti, ale sa podriadilo vedeniu v Prahe. In: Vojenský historický archív Bratislava (ďalej VHA Bratislava), fond (ďalej f.) Zemské vojenské veliteľstvo Bratislava (ďalej ZVV), kartón (ďalej k.) č. 7. Zprávy za týden od 19. do 25. května 1919.

o československo-maďarskej hranici. Napätie sa ešte zvýšilo, keď Najvyššia vojenská rada v Paríži upravila koncom februára 1919 hranicu medzi obojma štátmi ešte južnejšie a od vtoku Iplá do Dunaja pokračovala hranica cez Novohradské hory, Matru a Bukové hory k Tise (tzv. druhá demarkačná čiara).⁷⁵

Uvedenú hranicu začala československá armáda⁷⁶ obsadzovať v priebehu apríla a mája. Nová, pre Maďarsko nepriaznivejšia hranica viedla k pádu vlády v Maďarsku a k prevzatiu moci komunistami na čele s Bélom Kunom a založením tzv. Maďarskej republiky rád (21. marec – 1. august 1919). Postup československej armády k novej hranici však nebol dostatočne chránený a maďarskej Červenej armáde sa postupne podarilo nielen vytlačiť československú armádu z územia medzi prvou a druhou demarkačnou čiarou, ale behom mája a júna okupovať časť východného a stredného Slovenska. V Prešove bola vyhlásená aj Slovenská republika rád (16. jún – 7. júl 1919), kontrolovaná maďarskou Červenou armádou. Najvyššia rada mierovej konferencie v Paríži napokon 12. júna 1919 určila definitívnu hranicu medzi Československom a Maďarskom, ktorá v podstate zodpovedala 1. demarkačnej línii. Túto hranicu československá armáda obsadila v priebehu júla 1919.⁷⁷

Po komunistickom prevrate Bélu Kuna v Maďarsku vedenie maďarskej armády na čele s vrchným veliteľom Lakosom zaviedlo v bratislavskom predmestí autoritársky spôsob vládnutia a šírilo komunistické idey medzi obyvateľstvom. Viacero obyvateľov z Petržalky a Kopčian (Kittsee), ktorí s tým nesúhlasili, boli obvinení zo zrady a uväznení v barakoch bývalej nemocnice v Kopčanoch. Velenie sa zároveň snažilo vyvolávať paniku a napätie aj u obyvateľov Bratislavy, keď napríklad 21. mája 1919 z petržalskej strany Dunaja vyhlasovalo, že podľa dohody s víťaznými mocnosťami majú Česi do šiestich dní opustiť Bratislavu. Československé velenie tiež pravidelne

⁷⁵ HRONSKÝ, c. d., s. 163-172; ŠROBÁR, c. d., s. 43. Maďarská vláda bola o novej hranici oboznámená 20. marca.

⁷⁶ Československé vojsko v tomto období tvorili československí legionári, ktorí sa postupne vracali zo zahraničia, a domáca armáda podliehajúca ministerstvu národnej obrany tvorená bývalými vojakmi rakúsko-uhorskej armády a novými dobrovoľníkmi. Medzi oboma zložkami armády dochádzalo k napätiam, čo sa odrazilo aj v nedostatočnej vojenskej koordinácii.

⁷⁷ HRONSKÝ, c. d., s. 181-183; HRONSKÝ – KRIVÁ – ČAPLOVIČ, c. d., s. 121-127; ŠROBÁR, c. d., s. 45 a n.

kontrolovalo podmínovanie na Starom moste, lebo sa rozchýrila správa, že Maďari prerušili drôty, aby mohli cez most preniknúť do Bratislavy.⁷⁸

2.2 Obsadenie Petržalky československou armádou

Úprava hranice pri Bratislave bola potvrdená telegrafom z Paríža 11. augusta 1919. Čakalo sa už len na vhodnú príležitosť na obsadenie Petržalky. Rozhodnutie napokon urýchlila obava, že bolševické oddiely maďarskej armády budú nahradené armádou admirála Horthyho, ktorý preberal moc v Maďarsku po páde vlády Bélu Kuna. Plán obsadenia Petržalky vypracoval veliteľ Západnej armádnej skupiny, francúzsky gen. Mittelhauser na pokyn gen. Pellého. Bolo prijaté rozhodnutie, aby bola Petržalka obsadená rýchlym útokom. Úspešnou akciou by tak bola maďarská strana postavená pred hotovú vec a vyhlo by sa zdĺhavým diplomatickým rokovaniam. Obsadenie sa pripravovalo v najväčšej tajnosti. Vhodná príležitosť napokon nastala 14. augusta 1919 o 2.00 hod. za bezmesačnej noci (rozkaz č. 6261/op. z 13. augusta 1919).

Operáciu viedol vojenský veliteľ Bratislavy, francúzsky podplukovník Jean Pierre Brau. Vykonal ju štyri prápory Stráže Slobody. Obsadenie sa uskutočnilo na dvoch miestach. Vybraní spoľahliví príslušníci Sokola sa bosí, vyzbrojení iba s granátmi, prešplhali na druhú stranu Starého mosta. Cestou prestrihali káble, aby nebolo možné vyhodiť most do vzduchu,

Obr. č. 44: Generál Piccioni, minister Vavro Šrobár a gen. Mittelhauser v Bratislave, 1919 (Pogorielov – Zimák, s. 8)

⁷⁸ VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, k. č. 7, Zprávy za týden od 19. do 25. května 1919; HANÁK, c. d., s. 166-172.

a zajali maďarské stráže. Po odzbrojení stráže prešli cez most do Petržalky dva prápory Stráže Slobody (II. prápor 2. pluku a III. prápor 1. pluku). Súčasťou akcie bola preprava československého vojska pontónmi pri dnešnom internáte Družba v katastri obce Karlova Ves. II. prápor 1. pluku Stráže Slobody odzbrojil tamojšiu maďarskú posádku pri Pečnianskom lese a postupoval popri Dunaji smerom k mostu.

Zneškodnenie maďarskej posádky v Petržalke prebehlo rýchlo, nepadol ani jeden výstrel. Väčšina z 12 maďarských dôstojníkov a 120 vojakov spala⁷⁹ a československé vojsko ich bez problémov zajalo. Táto vojenská ope-

Obr. č. 45: Československí vojaci strážia dunajskú hranicu pred obsadením Petržalky pri Zimnom prístave (Čomaj, s. 51)

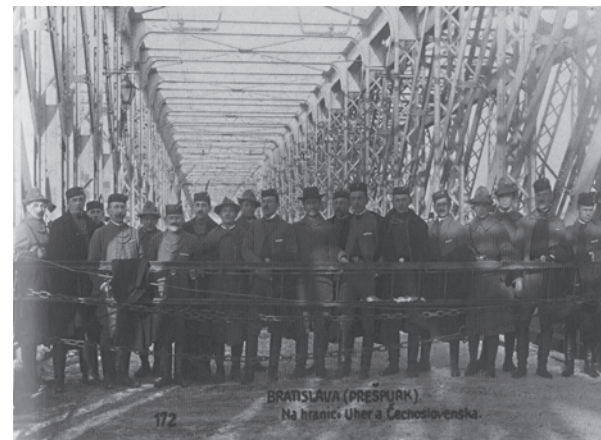
rácia bola poslednou akciou vojenského konfliktu medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1918 – 1919.⁸⁰ Záverečnou bodkou bolo podpísanie mierovej zmluvy 4. júna 1920 v zámku Veľký Trianon vo Versailles.

Spomienka Vavra Šrobára na obsadenie Petržalky

Pripojenie Petržalky k Československu približuje aj vtedajší minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár, ktorý sídlil v Bratislave

⁷⁹ Josef Šnejdárk uvádza „300 maďarských vojakov, ktorí mali bolševickú hviezdu“. ŠNEJDÁREK, Josef: Boje na Slovensku od 27. dubna 1919 do 14. srpna 1919. In: POGORIELOV, Alex. – ZIMÁK, J. (zost.): *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919*. Bratislava : Slovenský Chýrnik, J. Zimák a Kníhtlačiareň G. A. Bežo, Trnava, 1936, s. 40.

⁸⁰ HRONSKÝ, c. d., s. 184-186; HRONSKÝ – KRIVÁ – ČAPLOVIČ, c. d., s. 128; MARTÍNEK, c. d., s. 182-186; ŠNEJDÁREK, c. d., s. 39-40.

Obr. č. 46: Československí legionári a sokoli držia stráž na Starom moste. V strede mosta sa nachádzal násyp chránený ostnatým drôtom. Pri násype hliadkovala československá a maďarská stráž. Vojenské hliadky sa nachádzali na každom konci mosta. Maďarská časť mosta bola podmínovaná. (Pogorielov – Zimák, s. 72; Čomaj, s. 39)

so svojím úradom od 4. februára 1919. Ako môžeme vidieť, podľa jeho interpretácie mal práve V. Šrobár výraznú zásluhu na obsadení Petržalky: „...*Generál Mittel* [t. j. Mittelhauser], ako mu rázne po vojensky hovorili o válke vo Francii a tiež potom u nás na Slovensku, až do konca júna stále sa ma pýtal, čo by som chcel k narodeninám. Len tak žartom hovoril som, že by som najradšej chcel predmostie z Bratislavy, aby naše delá mohli ovládať rozhranie Rakúska, Maďarska a Československa a aby celý [Starý] most bol náš. Mal som na mysli hlavne ovládanie Dunaja. Generál Mittel ani neodpovedal a deň pred mojimi narodeninami [Šrobár sa narodil 9. augusta 1867] predložil mi hotový plán obsadenia Petržalky a všetko bolo na minútu a na muža vypočítané, a najviac dobrého Mittla pri tom trápilo, že darok ten musel sa o niečo opozdiť, pretože ten deň bola príliš mesačná noc. Museli sme počkať na 12. augusta...“

ŠROBÁR, Vavro: Rozpomienky na obsadenie Petržalky. In: POGORIELOV, Alex. – ZIMÁK, J. (zost.): *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919*. Bratislava : Slovenský Chýrnik, J. Zimák a Kníhtlačiareň G. A. Bežo, Trnava, 1936, s. 181.

Spomienka účastníka obsadzovania Petržalky Františka Martínka

„...*A tak za krásneho, trochu chladného rána dňa 14. augusta 1919 bola Petržalka s okolím už trvale privtelená k Slovenskej krajine. Prúdy našich vojakov ubytovali sa jednak v obci samej, jednak v barákovom tábore pri Kopčanoch,*

v stanoch okolo horárni v Starých Nivách a v tábore u Krištofka v pečenskom lese. Veliteľom bratislavského predmostia bol ustanovený francúzsky major Louis Martin. Husté rady úžasých Bratislavčanov obsadili zábradlie na mestskom nábřeží, hľadiac na most, ešte z večera tichý; jeho stredný násyp bol už našimi zákopníkmi docela rozmetaný, a po moste prechádzali sem tam vojenské oddiely, hliadky i posli na koňoch, delostrelecké transporty a množstvo vozov, až most všetok dunel a hlučal. Mnohí z občanov dožadovali sa dychtively, avšak márne prístupu na druhý breh, kam hneď čiasne z rána dostavil sa minister dr. Vavro Šrobár so svojím sprievodom...“

MARTÍNEK, František: Obsadenie Petržalky. In: POGORIELOV, Alex. – ZIMÁK, J. (zost.): *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919*. Bratislava : Slovenský Chýrnik, J. Zimák a Kníhtlačiareň G. A. Bežo, Trnava, 1936, s. 186.

Obr. č. 47: Vojaci Stráže slobody oddychujú po obsadení Petržalky (Čomaj, s. 50; Hanák, s. 175; SNM-MKKN)

Pomenovanie obce Petržalka

Okolo etymológie slovenského názvu Petržalky sa dodnes vedú spory. Doterajšie interpretácie sú len na úrovni teórií a pravdepodobne to tak ostane, ak sa neobjaví nový historický dokument, ktorý by to zmenil. Ako

Obr. č. 48: V roku 2010 osadili v Sade Janka Kráľa pomník Trianonu od akad. sochára Ota Bachoríka (Foto: autor)

upozornil Štefan Švagrovský,⁸¹ slovenské pomenovanie „Petržalka“ sa prvýkrát objavuje v slovenských novinách 15. augusta 1919 po jej obsadení československým vojskom. V *Slovenskom denniku* (vychádzal v Bratislave) z 15. augusta 1919 v článku „Bratislavské predmostie sme obsadili!“ sa stretávame s tvarom „Petržalka“, kým v *Národných novinách* (vychádzali v Turčianskom Sv. Martine) s tvarom „Petrželka“. Žiaľ, nie je nám známa motivácia, ako vzniklo toto pomenovanie: či je to dobový novotvar, alebo pomenovanie vychádza z už vžitého pomenovania z obdobia pred pripojením Petržalky k Československu. Môžeme však predpokladať, že tento názov už bol v miestnom slovenskom prostredí známy a v roku 1920 sa stal aj oficiálnym názvom obce.

Uvádzajú sa dve interpretácie vzniku názvu. Podľa jednej teórie názov „Petržalka“ vznikol až v 20. storočí a odvodzuje od nárečovej podoby názvu petržlenu – ako petržal/petržel. Súvisí s tým, že obyvatelia obce sa venovali aj poľnohospodárstvu a na trhu v Bratislave predávali okrem iného aj petržlen. Iní odborníci, ako napríklad aj Š. Švagrovský, sa zasa prikláňajú k teórii, že názov pochádza od skomolenia mena správcu pálfyovského majetku Petra Zalku.⁸²

1920

⁸¹ ŠVAGROVSKÝ, Štefan: K otázke historickej topografie Petržalky a vzniku jej pomenovania. In: *Studia Academica Slovaca*. 16. Bratislava : Alfa 1987, s. 401.

⁸² ŠVAGROVSKÝ, c. d., s. 402-403.

Bratislavské predmostie sme obsadili!

(Zo zvláštneho vydania „Slovenského Denníka“.) Bratislava, dňa 14. augusta. „Na rozkaz vlády obsadili sme dnes nad ránom bratislavské predmostie. ...a tretia hlavná časť nášho vojska prešla mostom do Petržalky (Ligetfalu, Au)...“

Slovenský denník, roč. 2, 15. 8. 1919, č. 176, s. 1.

Na druhom brehu Dunaja

„Túžba naša sa konečne uskutočnila. ... Petržalka so svojim krásnym parkom stala sa neodlučiteľnou súčasťou našej republiky, aby vstúpila do svojho práva a svojimi krásami i bohatstvami slúžila bratislavskému obecnstvu za miesto odpočinku a za zdroj hospodárskeho blahobytu. Nebudeme viac odrezaní širokým Dunajom od druhého brehu, kde sú významné továrne našich občanov a nebudú nám môcť už nepriatelia naši v tom prekážať, aby sme konečne pristúpili k takému riešeniu paroplavby po Dunaji, aká je našim záujmom výhodná a prepotrebná...“

Slovenský denník, roč. 2, 15. 8. 1919, č. 176, s. 1.

Obsadili sme bratislavské predmostie

Bratislava, 14. augusta. (Tel. zvest.) „Na rozkaz vlády česko-slovenské vojsko obsadilo dnes nad ránom bratislavské predmostie. ... Po pravej strane bratislavského železničného mostu, vo vzdialenosti asi 3 kmov, preplavilo sa vojsko na pontonoch. A druhá hlavná časťka nášho vojska prešla cez most do Petržalky (Ligetfalu)...“

Národné noviny, roč. 50, 15. augusta 1919, č. 187, s. 1.

3. Vývoj Petržalky po 1. svetovej vojne

Vznikom Československa a vyčlenením územia Slovenska z Uhorska sa Bratislava stala hlavným politickým a kultúrnym centrom Slovenska – sídlom „slovenskej vlády“ (Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, neskôr Krajiný úrad), univerzity či Slovenského národného divadla. Zvýšil sa počet jej obyvateľov (zo 78 223 v roku 1910 na 123 844 v roku 1930) a príchodom slovenského a českého obyvateľstva sa menilo aj etnické zloženie. Petržalka, ako prirodzené zázemie Bratislavy, zažívala tiež dovedy nebývalý stavebný rozmach. Zlom nastal v októbri 1938, keď sa Petržalka na základe Mníchovskej dohody stala takmer sedem rokov súčasťou Nemecka.

1938

3.1 Rozmach obce v medzivojnovom období

Po pričlenení Petržalky k Československu sa Petržalka rozvíjala ako prirodzené zázemie Bratislavy. Obe sídla sa rozvíjali ako prirodzené súmestie, čo sa napokon završilo pričlenením Petržalky k Bratislave ako jej mestskej časti v roku 1946. Do Petržalky sa sťahovalo nové obyvateľstvo, čím sa výrazne zvyšoval počet obyvateľov a menila sa etnická štruktúra v prospech Slovákov a Čechov.

1946

Obr. č. 49: Počas 1. svetovej vojny zahynulo aj množstvo vojakov pochádzajúcich z Petržalky. Väčšina z nich bola členom miestneho hasičského spolku, ktorý čiastočne financoval výstavbu pamätníka s menami padlých. Pamätník stál v priestore pôvodného cintorína na Nobelovom námestí, v roku 1965 ho premiestnili na súčasné miesto vo vstupnej časti petržalského cintorína. (Foto: autor)

Názor Františka Martíneka na význam Bratislavy a Petržalky pre Československo:

„...Boli sme si jasne vedomí, čo pre modernú Bratislavu znamená a bude znamenať jej predmostie, Petržalka. Nielen z príčin strategických a národohospodárskych – pre zabezpečenie nášho hlavného prístavu v republike a pre drážbu veľkej časti bratislavského priemyslu – ale i z dôvodov dopravných, zdravotných a športových. Rozsiahle háje v Petržalke sú vlastne pľúcami slovenskej metropole, jej ohromným kvetúcim parkom, kde je toľko starých alejí, pôvabných zákutí i krásna slnečná pláž, známe »Lido«, najobľúbenejšie kúpalisko bratislavských občanov. Bratislavský šport bol a je bez Petržalky nemysliteľný: sú tam temer všetky hrištia futbalové i tenisové a cvičišť veslárskeho klubu bratislavského. Nádražie v Petržalke je východiskom našej rýchlikovej trati na Záhreb a Sušak, ako i terajšej rakúskej železnice k Neziderskému jazeru; okrem toho beží cez Petržalku elektrická dráha z Bratislavy do Viedne, najužívanejšie spojenie oboch miest. Tak bolo zabranie Petržalky životným záujmom Bratislavy pre jej rozvoj na veľkomesto. K tomuto názoru došli časom aj tí z bratislavských občanov, ktorým obsadenie predmostia bolo prekvapením nemilým...“

MARTÍNEK, František: Obsadenie Petržalky. In: POGORIELOV, Alex. – ZIMÁK, J. (zost.): *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919*. Bratislava : Slovenský Chýrnik, J. Zimák a Kníhtlačiareň G. A. Bežo, Trnava, 1936, s. 182.

Slováci, zvyknutí na menšie mestá, vnímali Bratislavu ako skutočné veľkomesto. Takto si spomína na začiatok 20. rokov spisovateľ Ján Hrušovský, ktorý sa tu tiež vtedy usadil:

„Na Bratislavu sa chodili pozerat ľudia z celej republiky, a keď z nej odchádzali, boli nadchnutí. Ani nie tak mestom samým, ako skôr jeho možnosťami, no a Dunajom. Najväčším pôžitkom bolo prejsť sa lodou na petržalskú stranu. A po Dunaji sa môžeš plaviť komfortnou lodou celé dni, skoro ako na mori, a ešte vždy nie si v celi!“

HRUŠOVSKÝ, Ján: *Umelci a bohémy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1963, s. 167.

Územie dnešnej Petržalky bolo súčasťou viacerých obcí. Dnešný Sad Jan-ka Kráľa a dunajské nábrevie patrili do I. obvodu Bratislavy, Ovsište zasa do Prievozu (Feriby). Hranice Petržalky sa ustálili až v roku 1923, keď po úprave štátnych hraníc bola ku katastru Petržalky pripojená časť územia Kopčian (Köpcsény, Kittsee; Rakúsko) a Jaroviec (Horvátjáfalu, do roku 1947 súčasť Maďarska).⁸³ Petržalka mala za prvej ČSR veľmi úzke vzťahy s Kopčanmi. Viacerí obyvatelia Kopčian vlastnili pozemky na území Petržalky. Obe obce mali aj spoločné dejiny, lebo do zániku Uhorska boli obe jeho súčasťou. Kopčany sa po zániku Rakúsko-Uhorska stali súčasťou Rakúska v rámci novozaloženej spolkovej krajiny Burgenland. Územie Burgenlandu bolo až do roku 1921 súčasťou Uhorska, respektíve Maďarska.

Po pripojení Petržalky k ČSR sa zvýšil počet obyvateľstva. Dôvodom boli hlavne výrazne nižšie ceny stavebných pozemkov ako v Bratislave a dobrá dopravná dostupnosť do mesta. Niektoré miestne podniky dokonca financovali výstavbu domov a bytov pre svojich zamestnancov. Rozmach výstavby postupne menil aj urbanizmus obce. Obec s rozširujúcou sa výstavbou priemyselných závodov a príchodom robotníctva postupne strácala dedinský charakter a získavala charakter bratislavského predmestia. Za desať rokov od skončenia vojny sa zvýšil počet domov pätnásobne a počet obyvateľov vyše trojnásobne. V roku 1930 mala Petržalka vyše 1 500 domov a vyše 14 000 obyvateľov.⁸⁴ Na prelome 19. a 20. storočia tvorili zástavbu trojpriestorové domy so sedlovou strechou, tvrdou krytinou a murovanými štítmi.⁸⁵ Každý dom mal tri až štyri áre záhrady, mnohí obyvatelia Petržalky vlastnili aj ovocné sady, kde sa pestovali hlavne marhule. Výstavba za prvej ČSR prebiehala plánovito.

Na konci Petržalky po ľavej strane Viedenskej cesty smerom na Berg sa rozprestierala osada Kapitulský dvor. V tejto časti vznikla v 13. storočí prvá osada na území Petržalky Flözendorf.⁸⁶ Neďaleko sa nachádzala osada Durvayova tehelňa. Po zatvorení tehelne sa obyvatelia kolónie zamestnávali ako

⁸³ *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 1* (ďalej VSOS). Bratislava : Veda, 1977, s. 205.

⁸⁴ URBLIK, c. d., s. 28.

⁸⁵ *Súpis pamiatok na Slovensku I*. Bratislava : Obzor 1967, s. 207-208.

⁸⁶ GUSTAFIK, c. d., s. 126.

1923

1930

továrnski robotníci v blízkych priemyselných závodoch.⁸⁷ Na území od Starého mosta a smerom k Lidu sa nachádzalo Elýzium, najchudobnejšia časť Petržalky. Od 20. rokov si tu stavali domčeky najchudobnejší obyvatelia Petržalky.⁸⁸ Časti Starý háj (Aulissel) a Ovsíšte tvorili osobitné osady a nachádzali sa ďalej od centrálnej časti obce. Rozvíjali sa po 1. sv. vojne na rozparcelovanom majetku grófa Pálffyho⁸⁹ a čiastočne si udržiavali dedinský charakter. Kolónia Aulissel na okraji Starého hája patrila k najchudobnejším častiam Petržalky, ľudia si tu stavali aj drevené domy. Excentricky od obce, blízko vtedajšej hranice s Maďarskom a Rakúskom, sa rozprestieral majer Janíkov dvor, kde žilo asi 40 rodín. Obyvatelia sa živili prevažne chovom hospodárskych zvierat. Nachádzal sa tu aj Popperov majer, známy chovom maďarských ošípaných.⁹⁰

Obr. č. 50: Mapa Petržalky z polovice 20. rokov (Archív Petra Martinka)

Spomienka Jána Hrušovského na Ovsíšte:

„Ktoréhosi popoludnia zaviedla ma jarná túžba do Ovsíšta na petržalskej strane Dunaja. Vtedy tam stálo len niekoľko domčekov s dvoma hostincami pre výletníkov z mesta. Jeden z nich, povyššie, blízko dunajského ramena, mal aj veľkú tienistú záhradu s neprenosnými stolmi a lavicami, kde sa za horúcich

⁸⁷ GUSTAFIK, c. d., s. 128.

⁸⁸ GUSTAFIK, c. d., s. 38-39.

⁸⁹ GUSTAFIK, c. d., s. 34.

⁹⁰ GUSTAFIK, c. d., s. 128.

Obr. č. 51: Na mape Bratislavy z roku 1930 môžeme vidieť, že územie dnešnej Petržalky bolo súčasťou nielen Petržalky, ale aj Bratislavy a Prievozu (Feriby). Hranice Petržalky sa ustálili v roku 1923, keď po úprave štátnych hraníc bola ku katastru Petržalky pripojená časť územia rakúskych Kopčian (Kittsee) a Jaroviec, ktoré vtedy patrili Maďarsku. (AMB, mapa č. 1075 – výrez)

letných dní veľmi príjemne sedelo, pravda, iba do neskorých popoludňajších hodín, keď tu už všade nastávala obvyklá komária pliaga. Obyvatelia tu mali pekné, starostlivo opatrované záhrady, vysádzané väčšinou marhulkovými štepami, všetko sa tu topilo v zázračnej ružovej farbe a vo vzduchu poletovali myriady usilovných včeličiek.“

HRUŠOVSKÝ, Ján: *Umelci a bohémy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1963, s. 274.

Správa sociálneho referenta mesta Bratislavy o obydlíach v kolónii Starý háj (Aulissel) z roku 1929:

„...najväčšia kolónia chudobných sa rozprestiera na okraji Starého hája v hone Aulissel. Tam býva niekoľko sto rodín, čiastočne v drevených búdach, čiastočne v iných primitívnych núdzových prístreškoch. Táto kolónia bola následkom snehových závejov od Petržalky úplne odlúčená... Čo tu najviac chýba, je osvetlenie a telefónna stanica, ...lebo následkom nedostatku týchto zariadení klesne kolónia na úroveň africkej dediny.“

OBUCHOVÁ, Viera: *Priemyselná Bratislava*. Bratislava: Albert Marenčin, 2009, s. 266.

Obyvateľstvo Petržalky

Pôvodné obyvateľstvo Petržalky tvorili rybári, remeselníci (ako kolári, kováči, murári, stolári či zámočníci) a robotníci, ktorí si privyrábali pestovaním ovocia a zeleniny a predávali ho na trhu v Bratislave. Po vzniku Československa sa v Petržalke usádzali vo väčšej miere aj úradníci štátnej a verejnej správy, učitelia s rodinami, železniční a poštovní zamestnanci, policajti, ako aj príslušníci pohraničnej stráže (financi a colníci).⁹¹ Zo známych osobností sa v Petržalke napríklad v tomto období usídlil spisovateľ Ferko Urbánek (jeho meno nesie aj literárna súťaž Petržalské súzvučky Ferka Urbánka, ktorú organizuje Miestna knižnica Petržalka), rodina otca speváčky Lucie Bílej, v 30. rokoch tu žila rodina hudobného skladateľa Eugena Suchoňa, celý život tu prežil najznámejší Staropetržalčan Jaroslav Gustafik. Výrazné zastúpenie tu mala armáda, ktorá chránila československú hranicu s Maďarskom. Vojskové kasárne sa nachádzali na Zadunajskej ulici (Jelínkove kasárne) a na Kopčianskej ceste neďaleko Durvayovej tehelne.⁹²

Robotníci sa prevažne zamestnávali v gumárenskej továrni dnes známej ako Matador (počas 2. svetovej vojny bola súčasťou firmy Semperit), zná-

Obr. č. 52 a 53: Práca v továrni Semperit, dnešnej Matadorky, a Kovosmalt – Sphinx na začiatku 40. rokov (Archív Brigity Halászovej)

mej svojimi gumárenskými a strojárenskými výrobkami, a Westen – Sphinx, vyrábajúca smaltovaný riad (po 2. svetovej vojne mala názov Kovosmalt), stojace na Kopčianskej ceste. K menším fabrikám patrili továrne, ktorých história siaha tiež ešte do obdobia pred 1. svetovej vojny: parná píla bratov

Harschovcov, neskoršia preglejkáreň, továreň na dyhované debny, Winterova a Wienmanova továreň na farby a laky, Levyho továreň na hnacie remene z prírodných, najmä lanových materiálov, či Omnia, továreň na drevený tovar a kovové hadice.⁹³ Vysoký podiel robotníctva a nízko príjmových skupín sa prejavil vo vysokej podpore ľavicových a sociálnodemokratických strán. V 20. rokoch tu bola najsilnejšou stranou Komunistická strana Československa.⁹⁴

Obr. č. 54: Vyrezávaný erb Petržalky z roku 1932 (Čomaj, s. 102)

Tabuľka č. 1: Počet obyvateľov Petržalky a jej národnostná štruktúra v rokoch 1910 – 1950:⁹⁵

Rok	1910	1919	1921	1930	1950*
Počet obyvateľov spolu	2 947	3 576	4 282	14 164	15 966
Slováci a Česi	318	930	1 251	7 854	
Nemci	1 997	2 094	2 043	3 173	
Maďari	495	510	563	2 034	
Ostatní	137	42	425	1 103	

* Podrobnejšie údaje nie sú dostupné.

Výrazne sa znižoval počet Nemcov a Maďarov. Kým v roku 1880 tvorili Nemci vyše 85 % obyvateľstva Petržalky, pred 1. svetovou vojnou sa ich podiel znížil na dve tretiny obyvateľov. Podľa sčítania obyvateľstva na Slovensku z roku 1919 podiel Nemcov poklesol na necelých 59 % a v roku 1930

⁹³ ČOMAJ, c. d., s. 42-43; URBLIK, c. d., s. 28.

⁹⁴ VSOS 1, s. 201.

⁹⁵ KAČÍREK, Luboš: Etnické zmeny obyvateľstva v novoveku na príklade mestskej časti Bratislava-Petržalka. In: *Populačné štúdie Slovenska 9*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, s. 169.

⁹¹ GUSTAFIK, c. d., s. 32.

⁹² GUSTAFIK, c. d., s. 114 a 133.

až na menej ako 22,5 %. Druhí najpočetnejší boli Maďari (tvorili takmer 17 %) a napokon aj Slováci (10 %). Prevahu postupne od roku 1919 získavalo obyvateľstvo československej národnosti (Slováci a Česi) ako priamy dôsledok blízkosti Bratislavy.⁹⁶ K pôvodným obyvateľom Petržalky patrili aj Chorváti, ktorí sa však postupne asimilovali.

Väčšina obyvateľov Petržalky, približne 80 %, sa hlásila k rímskokatolíckemu vierovyznaniu. Cirkevne bola Petržalka filiálkou bratislavskej farnosti sv. Martina. Zvyšujúci sa počet katolíkov viedol v roku 1934 k zriadeniu samostatnej farnosti. Najstarší katolícky kostol stál v Petržalke od roku 1672 na dunajskom nábreží. V roku 1932 starý kostol zbúrali a v tom istom roku postavili nový Kostol Povýšenia sv. Kríža, ktorý spravovali františkáni.⁹⁷ Pri kostole pôsobil 30-členný nemecký cirkevný zbor založený v roku 1932.⁹⁸

Kostol Povýšenia sv. Kríža

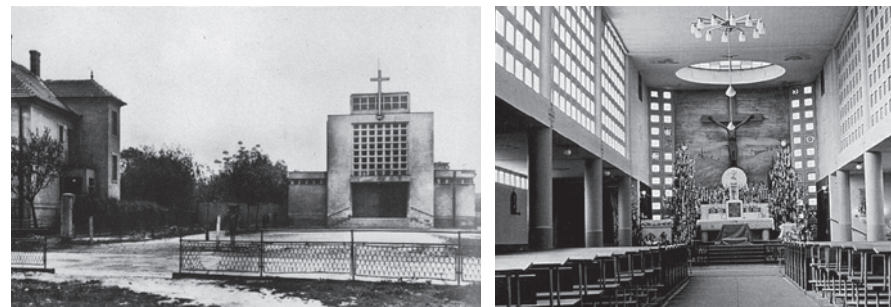
Kvôli výstavbe nového kostola sa Petržalčania obrátili aj na podnikateľa Tomáša Baťa a požiadali ho o finančný príspevok 100-tisíc korún. Ten síce ich finančnú požiadavku odmietol, ale poskytol im projekt kostola a jeho stavebnú technológiu tvorenú železobetónovými stĺpmi a montovaným debnením vyplneným murivom. Autom projektu je architekt Vladimír Karfík (1901 – 1996), ktorý sa krátko predtým vrátil z USA, kde v rokoch 1927 – 1930 pracoval v ateliéri známeho architekta Franka Lloyda Wrighta. Tomáš Baťa sa s Karfíkom zoznámil počas svojej cesty v USA a menoval ho za šéfa svojej stavebnej kancelárie.

Pre Karfíka nebolo vypracovanie projektu kostola úplnou novinkou, keďže návrh kostola riešil aj ako svoju diplomovú prácu. Nosnú časť kostola tvorí skelet v zlínskom module 6,10 x 6,10 m. Kapacita kostola je 4 500 miest, z toho 500 na sedenie. Karfík umiestnil nad oltár svetlík, tento prvok dnes využíva aj moderná architektúra. Kostol postavila firma staviteľa Františka Daniela za šesť mesiacov. V kostole sa zachovali pôvodné lavice, organ

⁹⁶ ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. *Plodnosť a celková reprodukcia obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919 – 1937*. Bratislava : STIMUL, 2008, s. 126 a n.

⁹⁷ BAGIN – KRAJČI, c. d., s. 177.

⁹⁸ RUDOLF, c. d., s. 27.

Obr. č. 55 a 56: Exteriér a interiér Kostola Povýšenia sv. Kríža v 30. rokoch (vľavo sa nachádzala budova pošty) (MKP)

od firmy Riegler a Ukrižovaný Kristus od sochára Alojza Riegeleho. Oltár a krížová cesta pribudli v kostole až po 2. svetovej vojne.⁹⁹

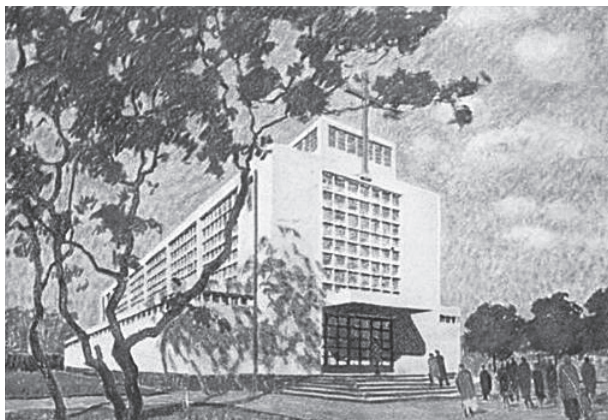
V parčíku pred kostolom sa nachádza Kaplnka sv. Jána Nepomuckého, ktorá pôvodne stála na začiatku pontónového mosta, a baroková socha Piety, prenesená z Viedenskej cesty.

Druhou najpočetnejšou náboženskou komunitou v Petržalke boli evanjelici augsburského vyznania, ku ktorým sa hlásilo takmer 10 % obyvateľov. Tvorili ju pôvodní starousadlíci i novoprišlé obyvateľstvo. Počiatky formovania evanjelického zboru siahajú do roku 1925, keď rodina Pálffyovcov venovala tunajším evanjelikom finančný príspevok ako základ na výstavbu zborového domu. Začali ho stavať v roku 1927 a slávnostne vysvätili 21. 10. 1928. Zborový dom slúžil aj ako modlitebňa, pôsobil tu tiež kostolný chór. Po pripojení Petržalky k Nemecku sa počet evanjelikov výrazne znížil po odchode tunajších Slovákov a Čechov. Po prechode frontu budova slúžila Červenému krížu, od roku 1946 sa využívala ako škola.¹⁰⁰

Židia prichádzali do Petržalky až na konci 19. storočia, a to z neďalekého Kittsee, kde pôsobila významná náboženská obec. Na začiatku 20. storočia tu žilo len 20 Židov. V medzivojnovom období zažíva židovská obec rozkvet. Za tridsať rokov sa ich počet výraznejšie zvýšil – v roku 1935 žilo v Petržalke

⁹⁹ ŠLACHTA, Štefan: Kostol Povýšenia svätého Kríža v Petržalke. In: *Informačný spravodajca pre vlastivedných sprievodcov Bratislavy*. Bratislava, máj 1989, č. 2, s. 41-44.

¹⁰⁰ GUSTAFIK, c. d., s. 154; TVAROŽEK, Ľubor: O jednom cirkevnom zbere. In: *Petržalský evanjelik*, roč. 2, 1997, č. 2, s. 17; URBLIK, c. d., s. 29.

Obr. č. 57: Pohľadnica s kresbou Kostola Povýšenia sv. Kríža (MKP)

už 250 židov. Väčšina židov sa však hlásila k nežidovskej národnosti. V 20. rokoch si miestna židovská komunita založila samostatnú ortodoxnú obec, ktorá patrila do kompetencie stupavského rabína. Obec tvorilo asi 70 rodín. Bol založený židovský cintorín a charitatívny spolok Chevra Kadiša.

Obec zriadila v súkromnom dome modlitebňu, mikve a jatku na výsek mäsa. V 30. rokoch zakúpila židovská obec pozemok, kde plánovala postaviť synagógu. Ďalšie udalosti však už týmto snahám zabránili.¹⁰¹

Nárast počtu obyvateľov, vrátane detí, si vynútil výstavbu nových škôl. Po osemdesiatich rokoch sprístupnili v roku 1928 na Zadunajskej ulici novú obecnú (ľudovú) školu. V 30. rokoch postavili ďalšie dve základné školy

1933

Obr. č. 58: V roku 1928 otvorili v Petržalke na dnešnej Zadunajskej ulici novú štátnu ľudovú školu. Sídliť v nej aj obecný úrad. Je to jedna z mála zachovaných pôvodných budov spreď výstavby sídliska. (MKP)

Obr. č. 59: Budova školy v Ovsišti z medzivojnového obdobia dnes slúži ako rodinný dom (Foto: autor)

¹⁰¹ Encyklopédia židovských náboženských obcí. Zv. 2. L-R. Bratislava : SNM-MŽK, 2010, s. 131-132.

Obr. č. 60: Budova nemeckej školy pri Ekonomickej univerzite na Dolnozemskej ulici (Foto: autor)

v Starom háji a Ovsišti a meštiansku školu na Jánošíkovej (Jazmínovej) ulici. V roku 1933 postavili aj evanjelickú ľudovú školu na Zadunajskej ulici, ktorá zároveň slúžila aj ako modlitebňa.¹⁰²

Tabuľka č. 2: Náboženské zloženie Petržalky v rokoch 1910 – 1930¹⁰³

Náboženská príslušnosť	1910	1919	1921	1930
Petržalka spolu	2 947	3 576	4 282	14 164
Rímskokatolícke	2 459	2 984	3 628	11 481
Gréckokatolícke	2	5		34
evanjelické a. v.	451	526	541	1 124
reformované	6	22	21	129
izraelské	25	36	41	241
iné a bez vyznania	4	3	51	1 155

Spoločenský a spolkový život v Petržalke

V Petržalke ako každej samostatnej obci sa rozvíjal kultúrny a spoločenský život. Vďaka demokratickým pomerom v medzivojnovom Československu sa mohla slobode rozvíjať spolková činnosť obyvateľov bez ohľadu na ich etnický, náboženský či sociálny pôvod. Zníženie pracovného času na

¹⁰² ČOMAJ, c. d., s. 41, 161-162; URBLIK, c. d., s. 28-29; KLEIBL, Martin: *Petržalka. Prekvapivý sprievodca mestskou časťou*. Bratislava : Premedia, 2014, s. 30-31 a 84-85.

¹⁰³ KACÍREK, 2016, c. d., s. 171.

8 hodín denne a zavedenie dovolení prinieslo väčšiu možnosť na trávenie voľného času.

K najvýznamnejším spolkom patrila dobrovoľný hasičský spolok, založený 14. septembra 1874. Spolok organizoval tradičný hasičský bál, ktorý završoval v Petržalke fašiangové zábavy v poslednú sobotu pred Popolcovou stredu.¹⁰⁴ Na začiatku 30. rokov dali členovia spolku vyhotoviť novú zástavu hasičského spolku. Zástava sa, žiaľ, nezachovala, poznáme však jej výzor. Bola vyhotovená z brokátu, na jednej strane bol farebnými hodvábnymi nitami vyšitý patrón hasičov sv. Florián a na druhej strane sa nachádzal v orámovanom kvetinovom venci nápis „Freiwillige Feuerwehr Engerau“. Zástava bola zavesená na dobovej tyči so symbolickým plameňom na špici. Súčasťou posviacky zástavy bola svätá omša a potom ľudová zábava. V sobotu, deň pred slávnosťou, sa konala praktická ukážka zásahu hasičov pri požiari. Priebeh slávnosti podrobnejšie opisuje Karl Rudolf.¹⁰⁵

Aktívnu činnosť vyvíjala v Petržalke Telocvičná jednota Sokol. Stanovy spolku boli schválené 23. marca 1923.¹⁰⁶ Cieľom spolku bolo pestovanie všetkých druhov športu a organizovanie športových stretnutí medzi jednotlivými družstvami v rámci Slovenska. V júli, na výročie upálenia Jana Husa, sokolská obec pravidelne zakladala na dostihovej dráhe vatru. V 30. rokoch sa v rámci nej rozvíjal mládežnícky sláčikový orchester. Pri TJ Sokol pôsilo aj ochotnícke a bábkové divadlo. Pre deti pripravoval Sokol detské karnevaly s bábkovými predstaveniami v Sokolovni na Legionárskej ulici. Činnosť TJ Sokol zanikla po okupácii Petržalky v roku 1938.¹⁰⁷

Veľmi aktívnym bol aj skautský oddiel, ktorý vznikol v roku 1929. Rok po vzniku mal už vyše sto členov zo všetkých národností, ktoré žili v Petržalke. Sídlil v miestnej škole na Zadunajskej ulici. Skauti organizovali pravidelné výlety, letné tábory, plavecké výcviky či kurzy prvej pomoci.¹⁰⁸ Športové spolky a kluby vznikali aj pri priemyselných podnikoch, ako napríklad

Obr. č. 61: Pozvánka na Detskú besiedku, ktorú zorganizovala TJ Sokol v Petržalke v decembri 1933 (AMB, Fond Spolky v Bratislave)

TJ Sokol Kovosmalt (založený 1932) a ŠK Matador (vznikol 1933). Viacero spolkov vznikalo na etnickom základe. V roku 1922 vznikol aj nemecký telovýchovný spolok.¹⁰⁹

K obľúbeným patrili hudobné spolky. Prvý hudobný spolok v Petržalke vznikol ešte v roku 1907 zásluhou N. Königsmarka.¹¹⁰ Po útlme po 1. svetovej vojne naň nadviazala hudobná kapela Konrada Kaesa, ktorý pochádzal z Kopčian, založená v roku 1924.¹¹¹ Hasičské kapely mali aj priemyselné závody Matador a neskôr aj Sphinx (Kovosmalt). Hudobné kapely pravidelne vystupovali v miestnych zariadeniach počas podnikových a lokálnych podujatí alebo osláv 1. mája a spríjemňovali návštevníkom pobyt či vyzývali do tanca.¹¹²

Novým kultúrnym médiom, ktoré oslovovalo širokú verejnosť, bolo filmové predstavenie. V Bratislave bolo známe už od roku 1896, aj keď stále kino otvorilo svoje brány až v roku 1905 (najprv v hoteli Carlton, od r. 1913 v priestore dnešného kina Mladost). Petržalčania si museli počkať až do medzivojnového obdobia, keď otvorili kino Eldorado pri parku. V druhej polovici 30. rokov získala licenciu na prevádzku kina TJ Sokol. Po 2. svetovej vojne bolo poštátnené a premenované na kino Partizán. V prevádzke bolo až do roku 1978, keď muselo ustúpiť výstavbe sídliska.¹¹³

¹⁰⁴ GUSTAFIK, c. d., s. 176.

¹⁰⁵ RUDOLF, c. d., s. 80.

¹⁰⁶ SNA, Fond Povereníctvo vnútra – bezpečnostný odbor – spolky, kartón č. 156; Podrobnejšie o TJ Sokol Petržalka: AMB, f. Spolky v Bratislave, kartón 63.

¹⁰⁷ GUSTAFIK, c. d., s. 125, 151-152, 156, 176; SNA, kartón 156, č. 51.

¹⁰⁸ ČOMAJ, c. d., s. 147-148.

¹⁰⁹ RUDOLF, c. d., s. 26.

¹¹⁰ GUSTAFIK, c. d., s. 150; RUDOLF, c. d., s. 25.

¹¹¹ GUSTAFIK, c. d., s. 26.

¹¹² GUSTAFIK, c. d., s. 151.

¹¹³ AMB, f. Spolky v Bratislave, kartón 63; GUSTAFIK, c. d., s. 68-70.

Obr. č. 62: Park niesol v medzivojnovom období pomenovanie Tyršove sady po propagátorovi športu Miroslavovi Tyršovi. V centrálnej časti parku mu odhalili v 30. rokoch bustu. (SNM-MKKN)

Petržalský park

K obľúbeným miestam oddychu Petržalčanov i Bratislavčanov patrila petržalský park. Jeho dovtedajší vžitý názov ako „park na nive“ – Aupark nahradilo pomenovanie Petržalské sady či Sady za Dunajom, od 30. rokov Tyršove sady. Súčasnú pomenovanie ako Sad Janka Kráľa bolo prijaté po 2. svetovej vojne. Meno Miroslava Tyrša (1832 – 1884) v názve parku nebolo náhodné, keďže Tyrš patril k významným propagátorom športu a bol zakladateľom telovýchovnej jednoty Sokol, ktorý sa v medzivojnovom období rozmáhal aj na území Slovenska.

Výraznejšia úprava parku sa uskutočnila v 30. rokoch. Z iniciatívy botanika a bratislavského mestského lekára Rudolfa Limbachera v ňom vybudovali rozárium. O jeho realizáciu sa zaslúžil Bratislavský okrášľovací spolok. Bolo sprístupnené 13. júna 1937 po trojročných prípravných prácach. Rozárium malo plochu 1 500 m² avysadili v ňom 3 000 ruží. Počtom druhov a sort patrilo medzi najbohatšie rozáriá vo vtedajšom Československu. K výstavbe rozária Limbachera inšpirovalo rozárium grófkyni Márie Henriety Chotekovej v Dolnej Krupej, ktoré osobne navštívil.

Mestské rozárium tvorili geometricky usporiadané záhony s cestičkami, ktoré sa zbíhali k ústrednej soche – ženskému aktu z terakoty umiestnenej v strede päťmetrovej vodnej nádrže. Pergoly lemovali chodník vedúci do centrálnej časti. V ďalšej, geometricky usporiadanej časti sa nachádzala

bronzová socha.¹¹⁴ Bratislavčania si však rozárium dlho neužili, keďže už o vyše roka Petržalka pripadla Nemecku. Ako spomína J. Čomaj, pri parku sa nachádzalo akvárium a terárium.¹¹⁵ Zvyšky pôvodného rozária mohli návštevníci parku nájsť ešte v 70. rokoch. V druhom desaťročí tohto storočia sa začala jeho čiastočná obnova.

V priestore parku umiestnili viaceré umelecké diela. Z dnešného Hviezdoslavovho námestia sem premiestnili sochu Sándora Petőfiho od B. Radnayho (dnes sa nachádza v Medickej záhrade). Podobne sa od roku 1923 v parku nachádzala mramorová socha Oľgy Trebitschovej od Alojza Rigeleho (z r. 1921), ktorú v roku 1938 mesto ukrylo pred Nemcami. Po vojne sa do parku vrátila, dnes sa nachádza vo dvore Základnej umeleckej školy Miloša Ruppeldta na Panenskej ulici. V priestore parku umiestnili v 30. rokoch aj sochu Miroslava Tyrša od Jozefa Pospíšila. V roku 1938 bola vypísaná anonymná súťaž na ústrednú fontánu v parku, ktorú vyhral Alojz Rigele. Pre okupáciu Petržalky sa však už súťaž nerealizovala.¹¹⁶ Rozkvet parku ukončila nemecká okupácia. Ešte pred príchodom nemeckých vojsk evakuovali z petržalského parku čo možno najviac predmetov. Počas vojny zo strategických dôvodov vyrúbali viaceré hodnotných stromov, väčšina drobnej umelecky hodnotnej záhradnej architektúry bola zničená alebo poškodená. Po vojne park pustol.

Obr. č. 63: Pohľad do parku v medzivojnovom období (SNM-MKKN)

¹¹⁴ REHÁČKOVÁ, c. d., s. 79; LIMBACHER, Rudolf: *Ruža a jej svet*. Bratislava : Slovenská ovocinárska spoločnosť, 1948, s. 145-150.

¹¹⁵ ČOMAJ, c. d., s. 160-161.

¹¹⁶ ČOMAJ, c. d., s. 115.

Rudolf Limbacher spomína na založenie rozária:

„...Myšlienku založenia rozária som nadhodil r. 1933, keď som mal možnosť poznať ružový háj pani Gr. Chotekovej v Dolnej Krupej. Pod dojmom toho, čo som videl, pretvoril som si vlastnú záhradu, menších rozmerov, na ružovú záhradu, kde som sa snažil uplatniť predovšetkým rozmanitú krásu popínavých ruží. Pekný výsledok ma povzbudzoval navrhnúť založenie rozária na väčšej rozlohe. Spolok a mesto tento môj návrh prijali... Na pergolách ... sa rozprestierajú 3 – 3 mohutné popínavky (American Pillar). Odtiaľto vidíme na 40 m² veľký, súmerný záhon, osadený asi 900 polyantkami. ... Ústredný ... záhon lemuje 160 polyantiek ružovej farby (Ellen a Else Poulsen). Z centra sa dostaneme do ostatných častí rozária dvoma oblúkovými chodníkmi. Pri týchto sme zabetónovali 35 oblúkov ... a na každý sme nechali vypnúť 1 – 1 včasne a 1 – 1 neskoršie kvitnúcu popínavú ružu. ... V rozáriu je umiestnených asi 3000 ruží, z týchto 511 popínaviek v 52 sortách, 1717 polyantiek v 42 sortách, 129 kríkových a 102 vysokokmenných ruží. Mimo týchto je tam ešte 184 tzv. parkových a divokých ruží. Medzi uvedenými najväčšiu pozornosť vzbudili Geschwindove /pozn.: hlavný lesný Chotekovho panstva v Dolnej Krupej a šľachtiteľ ruží/ parkové ruže (Severokrajná ruža [Nordlandsrose] I a II., Geschwinds Schönste), ktoré sme dostali z Dolnej Krupej.“

LIMBACHER, Rudolf:
Ruža a jej svet. Bratislava : Slovenská ovocinárska spoločnosť, 1948, s. 145-150.

Zázemie parku tvorilo divadlo Aréna a miestne kaviarne. V medzivojnovom období utíchol divadelný život v Aréne. Počas nemeckej okupácie budova slúžila ako sklad.¹¹⁷ Oblú-

Obr. č. 64: Pohľad na rozárium založené Rudolfom Limbacherom. V centrálnej časti sa nachádzala socha ženy umiestnená vo vodnej nádrži. (Archív Jany Huttanovej)

beným miestom trávenia voľného času nielen Petržalčanov, ale aj obyvateľov Bratislavy, boli miestne hostince. Niektoré sa nachádzali priamo v rámci obytných sídiel alebo v lone prírody, ďaleko od mestského ruchu. Oblúbeným a vyhľadávaným sa stal výletný hostinec Františka Krištofeka (aj Krištofik). Nachádzal sa v západnej časti Pečnianskeho lesíka na nábřeží Dunaja pri vyústení dnešného mosta Lafranconi. Ponúkal pohostenie vo voľnej prírode a skvelú petržalskú dychovku.¹¹⁸ Vyhľadávaným rekreačným miestom Petržalčanov pri Pečnianskom polostrove bola Harschova lúka. Ako miesto oddychu slúžila do roku 1948, kedy sa stala súčasťou pohraničného pásma.¹¹⁹

Spomienka J. Hrušovského na Krištofekov hostinec

Ako si spomínal J. Hrušovský, Krištofekova krčma sa nachádzala „v tom vysokom, tichom, žiaľ, komármi zamorenom lese ... v tieni košatých hrabov“. V lese, „čo sa tiahne od pečenského ramena až k rakúskym hraniciam a končí sa niekde vo Wolfsthali“. A ako si ďalej spomína: „Navštevovalo ju hodne ľudí, najmä pre zamilované páriky bola ako stvorená. Krčmár mal do zeme povítkané stoly aj lavice. Pekne sa tam sedelo s výhľadom na širočiznú rieku a (Borský, s. 88) na usmievavé, vinohradmi aj niekoľkými vilkami posiate karpatské kopce naproti.“

HRUŠOVSKÝ, Ján: *Umelci a bohémy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1963, s. 260.

Spomienka Jána Smreka na reštauráciu Leberfinger

Petržalské reštaurácie a kaviarne v okolí parku boli aj naďalej oblúbeným miestom Bratislavčanov. Nebolo to inak ani so známou reštauráciou Leberfinger. Spomína si na ňu aj Ján Smrek (1898 – 1982): „Bolo to, ako sa pamätám, krásne leto 1925 – petržalský park sa hemžil ľuďmi a reštaurácia Leberfinger vábila vôňami pečienok. Moje nozdry boli na také čosi, samozrejme, vnímavé – ved' som sa postil – a sochár Fraňo Motoška, robustný umelec s vynikajúcim apetitom, tiež tade kráčal. Asi tušil, že som bez groša, nuž ma

¹¹⁷ GUSTAFIK, c. d., s. 150; Bližšie o trávení voľného času v Petržalke v medzivojnovom období aj LUTHER, c. d., s. 155-172.

¹¹⁸ GUSTAFIK, c. d., s. 26, 140.

¹¹⁹ GUSTAFIK, c. d., s. 26.

Obr. č. 65: Budova reštaurácie Leberfingera na začiatku 40. rokov (Borský, s. 88)

vzal pod pazuchu, pritlačil na stoličku u Leberfingera a objednával: prírodný rezeň s novými zemiakmi a uhorkovým šalátom. Leberfingera, to bola zázračná kuchyňa, pánboh ju osláv, škoda, že je už minulosťou. Ten prírodný rezeň ostal mi v pamäti na desaťročia...

SMREK, Ján: *Poézia moja láska 1*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1989, s. 131-132.

Obr. č. 66: Okrem mosta mohli obyvatelia Bratislavy využiť na prepravu do Petržalky loď, spájajúcu oba brehy Dunaja – Propeler. V roku 1930 naprojektoval Emil Belluš na oboch brehoch Dunaja propelerové stanice, ktoré slúžili svojmu účelu do začiatku 21. storočia. V staniach boli čakárne a pokladne na predaj lístkov. Obe nástupištia sú prizemné stavby vo funkcionalistickom duchu s citlivo riešenou prevádzkou. Stanica Propelera bola „na skok“ od kaviarne Au Café. (SNM-MKKN)

Šport

Najstarším bratislavským športom, ktorý sa usídlil na petržalskej strane Dunaja, bolo veslárstvo. Prvý veslársky klub vznikol v roku 1862 a v roku 1896 si Bratislavský veslársky klub postavil budovu na nábreží Dunaja od architekta Reymunda Jeblingera v neogotickom slohu. Budovu v medzivoj-

Klubhaus des Rudervereins in Bratislava-Petržalka. Architekti Jozef Konrad.

Obr. č. 67: Funkcionalistickú budovu Nemeckého veslárskeho klubu od Josefa Konrada postavili v roku 1931. Budova pripomína veľký parník – s terasou, podpalubím a kapitánskym mostíkom na vrchole. Dnes je budova v zdevastovanom stave. (SNM-MKKN)

novom období využíval Maďarský veslársky klub, zbúrali ju koncom 60. rokov pri výstavbe Mosta SNP. Na začiatku 30. rokov k nej pribudli aj budovy nemeckého a slovenského veslárskeho klubu.¹²⁰

Funkcionalistickú budovu Nemeckého veslárskeho klubu od Josefa Konrada postavili v roku 1931. Budova využíva prvky lodnej estetiky, pripomína veľký parník – s terasou, podpalubím a kapitánskym mostíkom na vrchole. Budova je dnes v zdevastovanom stave. Budovu Slovenského veslárskeho klubu, postavenú v roku 1931 takisto vo funkcionalistickom štýle, naprojektoval významný slovenský architekt Emil Belluš.

Vody Dunaja využívalo aj prírodné kúpalisko Lido, ktoré bolo obľúbeným miestom Bratislavčanov od začiatku 20. storočia. Kúpalisko spočiatku tvoril len malý bazén a kus upraveného brehu. Komplex bol postupne dobudovaný v roku 1934 a na kúpanie slúžil verejnosti až do 80. rokov.¹²¹

¹²⁰ GUSTAFIK, c. d., s. 164; CMOREJ, c. d., s. 212.

¹²¹ ČOMAJ, c. d., s. 20, 152; CMOREJ, c. d., s. 215; ŠEBO, Juraj: *Vojnové 40. roky*. Bratislava: Albert Marenčin, 2013, s. 85-86.

Obr. č. 68: Budovu Slovenského veslárskeho klubu, postavenú v roku 1931, naprojektoval významný slovenský architekt Emil Belluš. Je postavená vo funkcionalistickom štýle. (Foto: autor)

Obr. č. 69: Kúpalisko Lido v 30. rokoch (SNM-MKKN)

Ešte na začiatku 20. storočia sa na území Petržalky, v priestore dnešného Mánesovho námestia, usadili **dostihy**. Prvý jazdecký dostih sa tu konal v roku 1903. Počas 1. svetovej vojny dostihový areál spustol. Po vojne sa síce dostihová tradícia oživila, ale pre nedostatok priestoru napokon areál v roku 1933 zatvorili a novú dostihovú dráhu vybudovali vo Svätom Jure. Prevádzkové budovy a stajne prebudovali na obytné priestory a samotnú dráhu na záhrady. Počas 2. svetovej vojny areál premenili na obranné zákopové valy. Po 2. svetovej vojne sa dostihový šport opäť vrátil do Petržalky – do Starého hája, kde sa nachádza dodnes.¹²²

¹²² GUSTAFIK, c. d., s. 165-166, CMOREJ, c. d., s. 213; URBLIK, c. d., s. 29.

Najrozšírenejším športom v Petržalke bol **futbal**. Už pred 1. svetovou vojnou sa tu nachádzalo sedem športových areálov, z toho tri štadióny, štyri otvorené ihriská a niekoľko desiatok tenisových dvorcov. Počas prvej ČSR až do roku 1938 naďalej pôsobil **SC Ligeti**. Po 2. svetovej vojne viackrát zmenil názov na ŠK Petržalka, ŠK Kovosmalt Petržalka, neskôr ZŤS Petržalka, potom Artmedia Petržalka. Dres mal čierno-biele farby a tieto farby používal aj jeho nástupca ŠK Artmedia Petržalka. Klub získal viackrát titul majstra Bratislavskej župy, v sezóne 1931/1932 sa stal po víťazstve nad ŠK Bratislava aj majstrom Slovenska. Uhorský pôvod mal aj Pozsonyi Torna Egyesület (PTE), v rámci neho vznikol v roku 1898 aj futbalový oddiel.

K starším futbalovým štadiónom postupne pribúdali v medzivojnovom období aj sídla ďalších futbalových klubov. Vyrastali predovšetkým v priestore od Starého mosta až za Chorvátske rameno. V 20. rokoch vyrástol v Petržalke štadión židovského futbalového klubu Makkabea. Na začiatku 30. rokov pribudli v Petržalke ďalšie futbalové štadióny: ŠK Slávia Kablo a ŠK Matador. Najvýznamnejším československým futbalovým klubom bol 1. Československý športový klub Bratislava, ktorý bol založený v roku 1919. Už v roku 1922 získal v rámci župných majstrovstiev titul majster Slovenska a v roku 1927 prvý raz v histórii slovenského futbalu titul amaterskeho majstra ČSR, čo zopakoval aj v roku 1930. Koncom 20. rokov mu postavili štadión za Starým mostom na Starohájskej ceste. Štadión mal kapacitu 15 tisíc divákov. Po 2. svetovej vojne zmenil názov na ŠK Červená hviezda Bratislava a v Petržalke pôsobil až do asanácie jeho štadióna v roku 1980.¹²³

Výstavba opevnenia v Petržalke

V 30. rokoch začalo Československo s výstavbou systému hraničného opevnenia. Pevnosti obkľučovali takmer celé vtedajšie hranice Československa. Paradoxne, nikdy neboli použité na svoj pôvodný účel. Väčšina objektov sa po 2. svetovej vojne stala súčasťou hraničného pásma a verejnosť sa s nimi môže vo väčšej miere zoznamovať až po roku 1989. Mnoho objektov bolo vykradnutých a zničených. V ostatnom období sa vďaka nadšencom

¹²³ Bližšie pozri: CMOREJ, c. d., s. 215; ČOMAJ, c. d., s. 148-160; GUSTAFIK, c. d., s. 59-68, 131-135 a 165-174; URBLIK, c. d., s. 29.

o vojenskú históriu začínajú sprístupňovať verejnosti. Prvé opevnenie začalo Československo stavať v Petržalke už v roku 1933.

Podľa článku 56 mierovej zmluvy medzi víťaznými mocnosťami a Rakúskom (Saintgermainská zmluva, 1919) Československo nemalo budovať vojenské zariadenia na svojom území, ktoré leží na pravom brehu Dunaja, t. j. na území Petržalky. Československá vláda sa však rozhodla nerešpektovať tento záväzok. Opevnenie bolo skôr namierené proti Maďarsku, ktoré malo voči Československu územné nároky, ako voči vojensky bezvýznamnému Rakúsku. Situácia sa však zmenila po anšluse Rakúska v marci

1938, keď sa Rakúsko stalo súčasťou Nemeckej ríše.¹²⁴

1938

Hlavný dôvod výstavby opevnenia však pravdepodobne nebol vojenský, ale politický. Prejavuje sa v úspornosti materiálov a v konštrukcii stavieb. Opevnenia predstavovali skôr psychologický moment pre domáce obyvateľstvo, bol to signál, že vláda bola schopná chrániť vlastné hranice. Ako zdôrazňuje I. Vondrovský, hoci bratislavské predmestie predstavovalo v rámci opevňovacích prác Československej republiky len zlomok, dosiahlo ako jediný ucelený úsek vysoký stupeň dokončenosti a napriek určitým odchýlkam môže predstavovať akýsi vzor československého opevneného pásma.¹²⁵

Prvé opevnenie petržalského predmestia nariadil vybudovať armádnym generálom Josef Šnejdárk krátko po svojom menovaní za krajinského (zemského) vojenského veliteľa v Bratislave v roku 1932. Objekty vybudovali vojaci ženijného pluku 4 z Bratislavy v rokoch 1933 – 1935.¹²⁶ Opevnenie bolo vybudované asi rok pred založením Riaditeľstva opevňovacích prác (ŘOP – Ředitelství Opevňovacích Prací). Boli to prvé stále fortifikácie vybudované na území Československa po 1. svetovej vojne.¹²⁷

Koncom februára 1936 navrhla komisia obrany kontrolu opevnenia a úpravu doterajších objektov, vrátane vybudovania ďalších siedmich objektov.¹²⁸ Náčelník československého generálneho štábu predložil 2. 6. 1936 Najvyššej rade obrany štátu plán budovania stáleho opevnenia. Opevnenie

¹²⁴ VONDROVSKÝ, Ivo: *Opevnění z let 1936 – 1938 na Slovensku*. Varnsdorf 1993, s. 4.

¹²⁵ VONDROVSKÝ, c. d., s. 4.

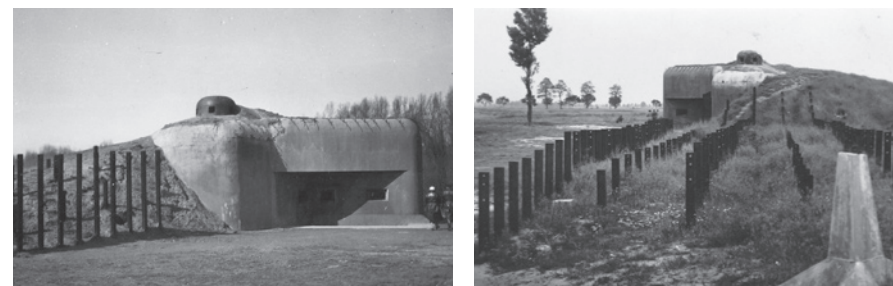
¹²⁶ VONDROVSKÝ, c. d., s. 6.

¹²⁷ VONDROVSKÝ, c. d., s. 10-11.

¹²⁸ VONDROVSKÝ, c. d., s. 13.

bratislavského predmestia bolo zaradené do úseku prvého poradia naliehavosti. Účelom budovania pevností bola obrana na mieste. Náklady na výstavbu opevnenia boli odhadované na 21 miliónov korún.¹²⁹ V auguste až septembri 1937 sa vykonali úpravy objektov.

Výstavbu opevnenia v Petržalke zabezpečovala stavebná firma Ing. Rudolf Frič z Bratislavy. Do jesene 1938 bolo petržalské opevnenie kompletne stavebne dokončené, vrátane doplnkových objektov a veliteľských stanovišť, prekážok, kabeláže, kábelových komôr a studní, vzduchotechniky a vnútorných inštalácií objektov. Na objektoch boli osadené pancierové zvony a kupoly, dodané boli zbrane (6 kanónov s 5 tisíc nábojmi a 103 guľometov s 2,5 mil. nábojov). Na obranu opevnenia bol určený hraničiarsky prápor č. 50 s počtom 1500 vojakov.¹³⁰

Obr. č. 70 a 71: Československé bunkre v Petržalke B-S-4 a B-S-8 začiatkom 40. rokov (SNM-MKKN)

Obr. č. 72: Viacero petržalských bunkrov (B-S 4 Lány, B-S 6 Vrba a B-S 8 Hřbitov) majú v súčasnosti v prenájme občianske združenia, ktoré v nich zriadili múzejné expozície (Internet)

¹²⁹ STEHLÍK, Eduard: *Pamětní spis o česko-slovenském stálém opevnění*. Praha : FORT print, 2000, s. 31-32.

¹³⁰ www.pevnosti.sk

3.2 Petržalka v Tretej ríši

Rok 1938 výrazne zasiahol do života Petržalčanov. Po okupácii Rakúska Nemeckom v marci 1938 hraničila Petržalka s Hitlerovou Tretou ríšou.

1938

Podpísanie Mníchovskej dohody 30. septembra 1938 znamenalo nielen odstúpenie Sudet v prospech Tretej ríše, ale aj Petržalky a Devína. Rok 1939 priniesol zánik Československa a vznik prvej Slovenskej republiky. Udalosti napokon smerovali k 2. svetovej vojne. Nemecké vojsko obsadilo Petržalku 10. októbra 1938 a usídlilo sa v bývalých československých kasárňach na Zadunajskej a Kopčianskej ulici a v Ovsišti. Pričlenenie Petržalky k Tretej ríši viedlo k zmene oficiálneho pomenovania – na Engerau. Ako spomína J. Hrušovský, po pripojení Petržalky k Ríši sa čoraz častejšie aj medzi Prešpurákmi ozývali hlasy za pripojenie Bratislavy k Nemecku. Na petržalskej strane dunajského násypu stál nápis: „*Presburg heim ins Reich!*“¹³¹ Aby nemecká vláda zlegalizovala pripojenie Petržalky k Nemecku, zorganizovala ľudové referendum, v ktorom až 98,5 % účastníkov referenda súhlasilo s pripojením k Ríši, hoci k Nemcom sa v tom období podľa štatistiky z roku 1930 už nehlásila ani štvrtina obyvateľov Petržalky.¹³² V priebehu dvadsiatich rokov zmenili obyvatelia Petržalky už trikrát občianstvo. Bývalí občania Uhorska sa najprv stali obyvateľmi Československa a potom Nemecka.

Obr. č. 73: Hraničné zátarasý na Starom moste po odstúpení Petržalky Nemecku v októbri 1938 (Archív Petra Martinka)

¹³¹ HRUŠOVSKÝ, Ján: *Umelci a bobémy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1963, s. 158.

¹³² RUDOLF, c. d., s. 46-47.

Obr. č. 74: Hranica Slovenska pri Bratislave od 10. októbra 1938 do 4. apríla 1945 na mape z roku 1941 – výrez. Petržalka – Engerau i Devín – Theben boli súčasťou Nemecka. Petržalka mala pre Nemecko strategický význam, bola významnou dopravnou spojnicou so Slovenskom i Maďarskom. (MŠaP)

ako ostatných Židov v Slovenskej republike, keď väčšinu z nich deportovali do koncentračných táborov.¹³⁴

Oficiálnym jazykom úradov i miestnych škôl sa stala nemčina. V Petržalke pôsobili len nemecké základné školy, dvojročná obchodná škola (Handelschule) a 6-ročná meštianka (Hauptschule). Do vyšších škôl museli študenti cestovať do Viedne alebo Eisenstadtu.¹³⁵ Správne Petržalka patrila do okresu Bruck an der Leitha.

Počas vojny sa narušilo prirodzené spojenie Petržalky s Bratislavou. Petržalčania boli odrezaní od Bratislavy, kam dovtedy mnohí z nich chodili za prácou či predávali na trhovisku ovocie a zeleninu. V rámci vojnovkej ekonomiky fungoval prídellový systém na potraviny. Časť svojej produkcie museli obyvatelia odovzdávať za nízke výkupné ceny štátu.

Verejné pôsobenie a spoločenský život obyvateľov boli značne obmedzené a vymedzené len v presne určených oblastiach. Hoci formálne pô-

¹³³ Bližšie: GUSTAFIK, c. d., s. 49-71.

¹³⁴ *Encyklopédia židovských...*, c. d., s. 132.

¹³⁵ ČOMAJ, c. d., s. 41, 161-162; GUSTAFIK, c. d., s. 117.

sobila oficiálna štátna správa, na život obyvateľov dohliadalo gestapo.¹³⁶ Dovedajšie politické strany ako aj väčšina spolkov zanikli. Ako spomína J. Gustafik: „*Za okupácie boli tu len futbal, kolotoče, kino, kúpanie, bicyklovanie a dost.*“¹³⁷ Voľnejšie pole pôsobnosti predstavovali športové aktivity. Futbal reprezentoval hlavne SC Engerau, bývalý SC Ligeti. Jeho štadiónom sa stal futbalový štadión bývalého 1. Československého športového klubu Bratislava. Na štadióne PTE a Makabea cvičila nemecká mládež združená v Hitlerovej mládeži a Spolku nemeckých dievčat, štadión SC Ligeti slúžil ako cvičisko Wehrmachtu. Ihriská Slávie Kablo a PMTK medzi Starým mostom a Lidom zanikli, ihrisko Matadorky bolo rozorané.¹³⁸ Priaznivcov bratislavského futbalu najvýraznejšie ochudobnila strata štadiónu najvýznamnejšieho 1. Československého športového klubu Bratislava, ktorý obsadzoval najvyššie priečky v československom rámci. Strata štadiónu bola podnetom na vybudovanie nového štadiónu v Bratislave na Tehelnom poli. Podobne prišla Bratislava aj o obľúbené kúpalisko Lido, tenisový areál Vojenského tenisového klubu (medzi Arénou a Au Café) či lodenice.

Miestni Nemci boli organizovaní v nemeckých spolkoch. Chlapci museli vstúpiť do Hitlerovej mládeže (Hitlerjugend), dievčatá zasa pôsobili v Spolku nemeckých dievčat (Bund Deutscher Mädel). Dospievajúcu mládež čakala predvojenská príprava tzv. Arbeitsdienst (pracovná služba) či práca v poľnohospodárskej službe (tzv. Landesdienste).

Ku koncu vojny, keď už nemecká armáda – Wehrmacht – trpela nedostatkom vojakov, museli do nej narukovať aj ešte len 17-roční chlapci. Práca s mládežou bola prirodzenou súčasťou pôsobenia miestnych františkánov pri farnosti pri Kostole Povýšenia sv. Kríža. Počas nemeckej okupácie Petržalky bola farnosť súčasťou Viedenskej arcidiecézy.¹³⁹ Farnosť bola akýmsi azylom slovenskej mládeže, ktorá sa združovala okolo pátra Barnabáša.¹⁴⁰

Vojnové pomery naplno zasiahli hlavne petržalských Nemcov, ktorí mali ríšske občianstvo. Muži ako ríšski občania museli narukovať na front

¹³⁶ GUSTAFIK, c. d., s. 58-59.

¹³⁷ GUSTAFIK, c. d., s. 70.

¹³⁸ GUSTAFIK, c. d., s. 62.

¹³⁹ *Unser Pfarrbuch. Kath. Pfarrgemeinde Engerau.* Wien : Erzbischofliche Ordinariat, 1940.

¹⁴⁰ ČOMAJ, c. d., s. 175, 176. Čomaj uvádza, že farnosť spravovali saleziáni. Tí však začali pôsobiť v Petržalke až od 90. rokov 20. storočia.

a mnohí z nich tu zahynuli alebo padli do zajatia. V miestnych továrňach prevažne nahradili mužov ženy, ktoré pochádzali väčšinou z okupovaných krajín, predovšetkým z dnešného Poľska, Ukrajiny či Ruska. Bývali v pracovných táborech – lágroch, ktoré nemohli opustiť bez povolenia. Továrne Semperit (Matador) a Sphinx sa preorientovali na vojenskú výrobu. Z mužov tam pracovali najmä Slováci a bratislavskí Nemci, ktorí nepodliehali brannej povinnosti Nemecka.

Až do roku 1944 sa obyvateľov Petržalky dotýkali vojnové udalosti prevažne len prostredníctvom oznamov o padlých a nezvestných vojakoch. S útrapami vojny sa na vlastnej koži zoznámili 16. júna 1944 počas amerického náletu na Bratislavu. Niekoľko bômb dopadlo aj na územie Ovsišťa a zničilo viacero domov, v ktorých zahynuli ich obyvatelia.¹⁴¹ Ďalší nálet zasiahol územie Petržalky vo februári 1945, keď Bratislavu bombardovali sovietske bombardéry. Bomby zasiahli Dostihovú lúku, vybuchli pri ihriskách PTE a FC Engerau, pri Lide, parku a poškodili aj colnicu na Starom moste.¹⁴²

1944

Obr. č. 75: V septembri 1944 začala nemecká armáda v pohraničných oblastiach Tretej ríše budovať tzv. juhovýchodný val – Südostwall. Tvorili ho zákopy, prstenec protitankových a protipechotných betónových krytov s guľometnými hniezdami a protitankovými pancierovými pástami „panzerfaust“. Opevnenie sa budovalo a čiastočne zachovalo aj na území Petržalky. V betónovej stene je osadená oceľová strieľňa pre protitankový kanón. Okolo steny sa nachádzal zemný násyp. Na území Petržalky vybudovali viacero takýchto stien, zachovalo sa ich približne šesť. Jedna z protitankových stien sa zachovala na Jantárovej ulici, v marci 2013 ju očistil a sprístupnil verejnosti Petržalský okrásľovací spolok. (Foto: autor)

¹⁴¹ GUSTAFIK, c. d., s. 72.

¹⁴² GUSTAFIK, c. d., s. 72-73.

Koncentračný tábor

Najčernejším momentom v histórii Petržalky je nepochybne zriadenie židovského koncentračného tábora.¹⁴³ Tábor vznikol v priebehu novembra a decembra 1944 v rámci budovania tzv. juhovýchodného obranného valu – tzv. Südostwall, ktorý budovalo Nemecko ako obranu svojho územia pred postupujúcou Červenou armádou. Poznatky o existencii tábora sú známe od ukončenia vojny,¹⁴⁴ výraznejšia pozornosť zo strany vedeckej obce sa mu venuje až v ostatnom období, pri príležitosti 70. výročia jeho existencie.¹⁴⁵ Nemci sem deportovali približne 800 Židov (podľa niektorých odhadov ich bolo až okolo 1 600) z územia vtedajšieho Maďarska, t. j. aj z územia južného Slovenska a rumunského Sedmohradska.

Tábor Engerau sa členil na šesť podtáborov. Deportovaní Židia boli ubytovaní vo viacerých objektoch, prevažne hospodárskych budovách: na Viedenskej ceste, vo dvoch domoch na Nádražnej ulici, za kasárňami, v Starom háji v bývalej mliekarni a v Ovsišti v budove Hostinca pod gaštanmi. Niektorí boli umiestnení v dvoch nemocniciach – dome vedľa preglejky a Palešicovej stodole na Kremnickej ulici.¹⁴⁶

Väčšinou boli zajatci nasadení na kopanie protitankových zákopov, časť z nich odpratávala sneh či pracovala v preglejke. Väzni mali ešte na sebe civilné oblečenie, vlastnili doklady, peniaze a cennosti, ktoré museli odo-

¹⁴³ Označuje sa aj ako „pracovný“, pracovné a životné podmienky väzňov však zodpovedajú postaveniu koncentračného tábora.

¹⁴⁴ Zo starších príspevkov spomeňme napríklad: Potulka po oslobodenej Bratislave a Petržalke: Mierové ovzdušie v Bratislave – masové hroby v Petržalke. In: *Čas*, roč. 2, 22. 4. 1945, č. 2, s. 4; MICHAL, Tibor – HRIC, Martin: Zabudnutý koncentrák. In: *Večerník*, roč. 10, 3. 4. 1965, č. 79 (2517), s. 6-7; DOJČ, Ľudovít: Koncentračný tábor v Petržalke. In: *Fragment*, 1993, č. 5, s. 116-120; WARTLIK, Helmut M.: *Das Arbeitslager für ungarische Juden in Engerau* Wien, 2008. Diplomová práca. Dostupné na internete; Tiež ČOMAJ, c. d., s. 73-74 a GUSTAFIK, c. d., s. 90-91 a 140.

¹⁴⁵ Z najnovších publikácií pozri: BORSKÝ, Maroš a kol.: *Engerau. Zabudnutý príbeh Petržalky*. Bratislava: Neinvestičný fond židovského kultúrneho dedičstva – Menorah, 2015. O existencii tábora a živote zajatcov podrobnejšie píše VRZGULOVÁ, Monika: Tábor Engerau – sedemdesiatročná amnézia? In: BORSKÝ, c. d., s. 11-25.

¹⁴⁶ MICHAL – HRIC, c. d., s. 6. H. Wartik udáva ich názvy nasledovne: Auliesel (Starý háj), Fürst, Schinawek (areál Incheby), Wiesengasse (Jaroslavova ulica), Leberfinger, Bahnhofstrasse (Nádražná ulica) a Krankenrevier (ošetrovňa, v areáli Harschovej továrne v areáli Incheby).

vzdať. Dozorcovia tábora chodili predávať ich zachované oblečenie do Bratislavy.¹⁴⁷ Zima 1944/1945 bola veľmi tuhá a následkom zimy a podvýživy denne zomieralo viacero väzňov. Pochovávali ich v masových hroboch na petržalskom cintoríne.

Na konci zimy s postupujúcou Červenou armádou sa začala postupná likvidácia tábora. Najmasovejšia fyzická likvidácia väzňov sa konala v noci na Veľký piatok 30. marca 1945, kedy sa v okolí Kopčianskej ulice smerom na Wolfsthal nachádzali mŕtve telá popravených väzňov. Zvyšných asi 200 osôb viedli dozorcovia tábora na pochod smrti po Viedenskej ceste smerom k rakúskej dedine Wolfsthal do vyhladzovacieho tábora Mauthausen, kde väčšina zahynula. Nevládných strieľali počas cesty ich dozorcovia – príslušníci trestných kománd. Pravdepodobne sa podarilo zachrániť len trom, ktorí sa skryli v stodole vo Wolfstale.¹⁴⁸

Takmer mesiac po oslobodení Petržalky, 28. apríla do 4. mája 1945, vykonávala vyšetrojúca komisia obhliadku.¹⁴⁹ V piatich masových hroboch v priestore petržalského cintorína bolo objavených 460 tiel. Mnohé z nich boli identifikované vďaka miestnemu hrobárovi Leopoldovi Prepelicovi. Podarilo sa mu zachrániť niektoré osobné doklady zavraždených, ktoré odovzdal vyšetrovacej komisii. Zachované doklady zhromaždil Ing. Eugen Bárkány, zakladateľ prvého židovského múzea na Slovensku (vzniklo v Prešove v roku 1928), ktorý po 2. svetovej vojne zhromažďoval predmety pre plánované Slovenské židovské protifašistické múzeum.¹⁵⁰ Túto myšlienku sa mu však nepodarilo realizovať. Torzo zachovaných dokladov zavraždených zajatcov tábora sa v súčasnosti nachádza v Slovenskom národnom archíve.¹⁵¹ Likvidáciu tábora zachytilo viacero pamätníkov. Asi najpodrobnejšiu správu uvádzajú s 20-ročným odstupom T. Michal a M. Hric v bratislavských novinách *Večerník*, ktorí svoju reportáž spracovali na základe

¹⁴⁷ MICHAL – HRIC, c. d., s. 6.

¹⁴⁸ GUSTAFIK, c. d., s. 90-91 a 140; *Encyklopédia židovských...*, c. d., s. 132; VRZGULOVÁ, c. d., s. 16-18.

¹⁴⁹ Červený kríž Gustávovi Husákovi, jún 1945 a Správa o exhumácii zomrelých pochovaných v masovom hrobe na cintoríne v Petržalke zaslaná Poverenictvu SNR – odpis, 16. 5. 1945. In: SNA v Bratislave. Fond Poverenictvo vnútra. Sekretariát, kartón č. 71.

¹⁵⁰ MICHAL – HRIC, c. d., s. 6-7; VRZGULOVÁ, c. d., s. 18-20.

¹⁵¹ RAGAC, Radoslav: Osudy dokumentov väzňov tábora Engerau v Bárkányovej zbierke. In: BORSKÝ, c. d., s. 43-49.

Obr. č. 76 a č. 77: Exhumácia obetí koncentračného tábora z piatich masových hrobov odhalených pri múre petržalského cintorína tesne po skončení vojny (Borský, s. 19 a 116; Gustafík, s. 85)

rozhovorov so žijúcimi pamätníkmi tejto udalosti.¹⁵² V roku 1958 bol na petržalskom cintoríne upravený priestor s hrobmi zavraždených zajatcov, kde odhalili aj pamätník. Od roku 2000 sa na cintoríne každoročne koncom marca, t. j. na výročie masového vraždenia zajatcov, koná pietna spomienková slávnosť.

Obr. č. 78: Pamätník židovským obetiam na petržalskom cintoríne, odhalený 8. júna 1958. Pripomína pamiatku 497 osôb židovského pôvodu, ktoré zahynuli od jesene 1944 do jari 1945 počas výstavby vojenského opevnenia. Ich telá boli pochované v piatich masových hrobch pri múre petržalského cintorína. Podarilo sa identifikovať len časť obetí, niektoré z nich sú pochované v individuálnych hrobch okolo centrálného pamätníka. (Foto: autor)

¹⁵² MICHAL – HRIC, c. d., s. 6.

4. Petržalka po 2. svetovej vojne

Po skončení 2. svetovej vojny sa pre Petržalku otvára nová kapitola jej histórie. Opätovne sa stáva súčasťou Československa a obnovuje sa hranica s Rakúskom. Na rozdiel od medzivojnového obdobia však už neležala na hranici dvoch štátov. Československo-maďarská hranica sa v roku 1947 posúva južnejšie, potom, čo sa tri zadunajské obce Jarovce, Rusovce a Čunovo stávajú súčasťou Československa. Zároveň sa v tomto období mení aj postavenie Petržalčanov – od 1. apríla 1946 sa Petržalka stáva súčasťou Bratislavy a z „dedinčanov“ sa stávajú „mešťania“.

1946

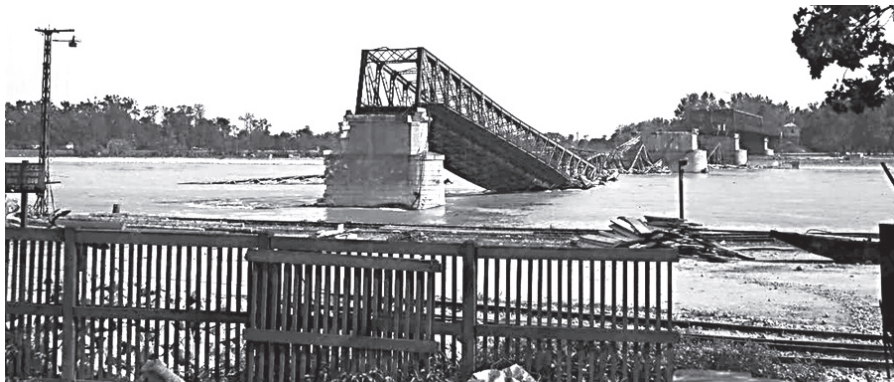
4.1 Oslobodenie Petržalky a jej pripojenie k Bratislave

Postup Sovietskej a ďalších spojeneckých armád naprieč Európou smerom k Nemecku znamenal postupné sťahovanie sa Nemecka z okupovaných území. Koncom marca 1945 nariadili miestne nemecké úrady v Petržalke evakuáciu obyvateľov. Výzvu poslúchli predovšetkým Nemci, ktorí sa do Petržalky prisťahovali po jej pripojení k Nemecku alebo boli späť s vtedajším režimom. Nemecká moc sa až do posledných možných chvíľ snažila kontrolovať svoj vplyv nad miestnym obyvateľstvom. Nemecké trestné komando sídlilo v priestore hospodárskeho dvora Janíkov dvor.¹⁵³ Bratislava a Petržalka boli oslobodené Červenou armádou 4. apríla 1945. Aby Nemecko zabránilo rýchlemu pochodu sovietskej Červenej armády na západ, vyhodila nemecká armáda 2. apríla 1945 do vzduchu most cez Dunaj. V prvých mesiacoch po oslobodení hliadkovali v uliciach Petržalky sovietski vojaci. Táborili pri dunajskom nábreží, v parku a strážili aj prechody cez mosty.¹⁵⁴

Na prepojenie Petržalky s Bratislavou vybudovala Červená armáda dva provizórne pontónové mosty. Jeden sa nachádzal medzi bývalým Meštianskym pivovarom na Vydrici a Aušpicom (pri nemeckom a slovenskom veslárskom klube), druhý v Ovsišti pri Lide v priestore zimného prístavu. V lete 1945 vybudovali vojaci Červenej armády aj nový drevený most medzi dnešným hotelom Devín a Au Café. Slúžil však len asi dva týždne,

¹⁵³ GUSTAFÍK, c. d., s. 77.

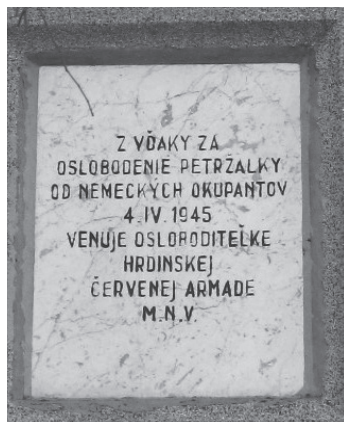
¹⁵⁴ GUSTAFÍK, c. d., s. 97.

Obr. č. 79: Krátko pred oslobodením Bratislavy a Petržalky zničila 2. apríla 1945 nemecká armáda Starý most, aby spomalila postup Sovietskej armády do Nemecka. Sovietska armáda ho s pomocou nemeckých zajatcov opätovne sprístupnila vo februári 1946. Ako podakovanie za obnovu mosta ho premenovali na Most Červenej armády. (Čomaj, s. 141)

kedy bol poškodený a už ho neopravili.¹⁵⁵ Štefánikov most mal byť podľa pôvodných plánov zrekonštruovaný v januári 1946, napokon ho slávnostne otvorili 3. februára za osobnej účasti premiéra Z. Fierlingera a maršala Koneva.¹⁵⁶ Na oprave mosta sa podieľali nemeckí zajatci a civilisti z Petržalky a Kittsee.¹⁵⁷ Pri príležitosti obnovy mosta ho premenovali na Most Červenej armády. Po obnove zničeného mosta boli odstránené provizórne pontónové mosty.

Obr. č. 80: Pamätná tabuľa pripomínajúca oslobodenie Petržalky Červenou armádou je umiestnená na budove školy na Zadunajskej ulici. Odhalili ju 4. apríla 1946 pri príležitosti 1. výročia oslobodenia. Budova školy slúžila po oslobodení sovietskym vojakom ako nemocnica. (Foto: autor)

¹⁵⁵ GUSTAFIK, c. d., s. 93, 94.

¹⁵⁶ O priebehu rekonštrukcie pozri napríklad (-če-): Robotníci na Dunaji. In: *Národná obroda* (ďalej NO), roč. 1, 13. 11. 1945, č. 184, s. 3; GREBENÍK, Ivan: Stavba mosta cez Dunaj v Bratislave. Niekoľko technických podrobností o stavbe. In: *NO*, roč. 1, 18. 12. 1945, č. 213, s. 2; Novým mostom završuje sa dielo obnovy. In: *NO*, roč. 2, 5. 2. 1946, č. 30, s. 3.

¹⁵⁷ GUSTAFIK, c. d., s. 93, 94, 97.

Zmeny v etnickej a sociálnej štruktúre

Opätovné pripojenie Petržalky k Československu prinieslo zmeny v zložení obyvateľstva. Ešte pred obsadením Červenou armádou odišli z obce Nemci späť s nacistickým režimom. Ďalšie zmeny priniesol dekrét prezidenta republiky Edvarda Beneša o odsune obyvateľov nemeckej a maďarskej národnosti z Československa.¹⁵⁸ Do domov po odsunutých Nemcoch a Maďaroch sa sťahovalo nové slovenské obyvateľstvo. Po oslobodení sa do Petržalky vrátili aj rodiny Slovákov a Čechov, ktoré žili v Petržalke v medzivojnovom období do jej pripojenia k Nemecku, ako aj niekoľko jednotlivcov z miestnej židovskej komunity, ktorí prežili udalosti druhej svetovej vojny.¹⁵⁹

Sústredovací a odsunový tábor pre Nemcov a Maďarov

Na základe dekrétu prezidenta ČSR Edvarda Beneša z 2. augusta 1945 o úprave štátneho občianstva Nemcov a Maďarov boli obyvatelia nemeckej a maďarskej národnosti žijúci v obnovenom Československu zbavení občianskych práv na základe kolektívnej viny. Vláda rozhodla o odsune obyvateľov nemeckej a maďarskej národnosti z Československa. V prípade Maďarov sa toto rozhodnutie zmiernilo rozhodnutím o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Obyvatelia nemeckej a maďarskej národnosti určení na odsun z Československa boli umiestnení v sústredovacích či zberných táboroch. Sústredovacie a pracovné tábory boli zriaďované už krátko po prechode frontu, v Petržalke už 8. apríla 1945, ktorý zároveň patrila k najväčším sústredovacím táborom na Slovensku.¹⁶⁰

V auguste 1945 bolo v petržalskom tábore internovaných 4 329 osôb, v januári 1946 sa ich počet znížil na 3 369.¹⁶¹ Hromadný odsun Nemcov

1945

¹⁵⁸ Bližšie o pomeroch v Bratislave a Petržalke píše aj ŠEBO, c. d., s. 133-134.

¹⁵⁹ *Encyklopédia židovských...*, c. d., s. 132.

¹⁶⁰ V lete 1945 sa na území Slovenska nachádzalo 25 zaisťovacích a 20 pracovných táborov, kde bolo spolu internovaných 16 583 osôb. SIVOŠ, Jerguš: *Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústredovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2011, 242 s. 56 a 59. V Petržalke sa celkovo nachádzali tri tábory: Petržalka-Kopčany, Petržalka – tábor pre Maďarov a Petržalka – Semperitka (pre Nemcov). Tamže, s. 216.

¹⁶¹ SNA v Bratislave. Fond Poverenictvo vnútra. Bezpečnostný odbor 1945 – 1950 (1960), kartón č. 442; SIVOŠ, c. d., s. 60 a 65.

sa začal v októbri 1945 a ukončil sa koncom roka 1949, keď boli zrušené posledné tábory v Novákoch a Petržalke.¹⁶² Prvých 1 200 Nemcov z Bratislavy, umiestnených v tábore v Petržalke-Kopčanoch, transportovali 1. mája 1946. Ďalších päť transportov odišlo z Petržalky do polovice septembra, v ktorých opustilo územie Československa 7 207 osôb.¹⁶³

V tábore boli veľmi zlé životné podmienky. Viazlo zásobovanie potravinami, takže hrozil hlad, chýbali tiež zásoby dreva pred zimou 1945/1946.¹⁶⁴ Viazlo tiež spojenie Petržalky s Bratislavou, keďže premávka cez Dunaj bola kvôli zničenému mostu obmedzená. Vedenie Petržalky, vtedy ešte samostatnej obce, poslalo ešte 1. septembra 1945 Predsedníctvu SNR štvorbodové memorandum, kde vysvetľovalo podmienky v tábore a žiadalo jeho zrušenie.¹⁶⁵ Upozorňovalo na nedostatočné hygienické podmienky, chýbala tu lekárska starostlivosť, šíрили sa tu infekčné choroby. V celej Petržalke pôsobili traja lekári. V auguste 1945 zaznamenali 92 úmrtí a epidémia sa šírila aj do samotnej obce. Bratislavská infekčná nemocnica odmietala prijímať chorých a navrhovala, aby priamo v Petržalke zriadili epidemickú nemocnicu.¹⁶⁶

Spočiatku nebol medzi sústreďovacími a pracovnými tábormi viditeľný rozdiel. V januári 1946 sa na území Slovenska nachádzalo 46 pracovných (sústreďovacích) táborov, v ktorých sa nachádzalo 21 085 osôb. Do apríla sa

Zábery z 1. transportu Nemcov z Petržalky
Aufnahmen vom 1. Transport der Deutschen aus Engerau

Obr. č. 81: Odsun Nemcov z Československa zo sústreďovacieho tábora v Petržalke (SNM-MKKN)

ich počet znížil na sedem, z nich dva – v Novákoch a Petržalke – Kopčanoch boli sústreďovacie a ostatných päť (Kraľovany, Krupina, Svätý Jur, Tichá Dolina a Ústie nad Oravou) pracovných. K 31. marcu 1948 zostali na Slovensku už len tri pracovné tábory v Novákoch, s dôrazom na sústreďovací tábor, v Ústí nad Oravou a Ilave.¹⁶⁷

Život v obci

Po prechode frontu sa v Petržalke postupne obnovoval mierový život. Novým orgánom štátnej správy sa stal revolučný národný výbor, neskôr nahradený národným výborom. Opätovne sa začali organizovať verejné kultúrne a zábavné programy, tzv. akadémie. Organizovala ich najmä študujúca mládež, hrali sa ochotnícke divadlá, mládežnícky šport a turistika sa sústreďovali okolo františkánov.¹⁶⁸ Dominantným mládežníckym spolkom sa stal Slovenský zväz mládeže založený na jar 1945, ktorý získal aj väčšinu majetku bývalých mládežníckych spolkov. Atmosféru medzivojnového Československa začal pomaly nahrádzať ľavicový duch. Nepopierateľná zásluha Sovietskeho zväzu a Červenej armády pri oslobodzovaní Československa zvyšovala sympatie obyvateľov k ľavicovým myšlienkam. Ľavicové

¹⁶² Razia v barákovom tábore na Kopčianskej ceste v Petržalke, 25. 2. 1949. In: SNA v Bratislave. Fond Povereníctvo vnútra. Sekretariát, kartón č. 194 a Presun Nemcov z Petržalky do vnútrozemia, september – december 1949. In: Tamže, kartón č. 124.; VRABCOVÁ, Eva: Pracovné tábory a tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*. I. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška 2001, s. 369. Tábor v Novákoch fungoval ako odsunový pre stredné Slovensko, tábor v petržalských Kopčanoch zasa pre západné Slovensko.

¹⁶³ (z): Prvý transport Nemcov zo Slovenska. In: *NO*, roč. 2, 30. 4. 1946, č. 100, s. 1 a SIVOŠ, c. d., s. 67.

¹⁶⁴ SNA v Bratislave. Fond Povereníctvo vnútra. Bezpečnostný odbor 1945 – 1950 (1960), kart. č. 442.

¹⁶⁵ Memorandum Národného výboru v Petržalke Predsedníctvu SNR. 1. 9. 1945. In: SNA v Bratislave. Fond Povereníctvo vnútra. Bezpečnostný odbor 1945 – 1950 (1960), kart. č. 442.

¹⁶⁶ Memorandum Národného výboru v Petržalke Predsedníctvu SNR. 1. 9. 1945. In: SNA v Bratislave. Fond Povereníctvo vnútra. Bezpečnostný odbor 1945 – 1950 (1960), kart. č. 442.

¹⁶⁷ VRABCOVÁ, c. d., s. 367-370, 372, 377.

¹⁶⁸ ČOMAJ, c. d., s. 176.

symboly a názvy, spojené so Sovietskym zväzom, sa dostali do názvov ulíc či inštitúcií.

Ani nie rok po vojne zažili Petržalčania ďalšiu výraznú zmenu – z „dedičanov“ sa stali „mešťania“. Vyhláškou Povereníctva vnútra č. 1623 z 13. februára 1946 sa obec Petržalka stala od 1. apríla 1946 súčasťou Bratislavy ako jej XI. obvod.¹⁶⁹ Okrem Petržalky sa súčasťou tzv. Veľkej Bratislavy stali Devín, Dúbravka, Lamač, Prievoz, Rača a Vajnory.¹⁷⁰ Ako však ukázal ďalší vývoj, zmena postavenia obyvateľov Petržalky priniesla namiesto očakávaného skvalitnenia života postupnú likvidáciu jej dovtedajšej sociálnej a urbannej štruktúry. Po pričlenení Petržalky k Bratislave bolo už len otázkou času, kedy prejde výraznou urbanizáciou, naruší sa jej dedinský charakter a zvýši počet obyvateľov. Najprv však bolo potrebné vyriešiť vysokú hladinu spodnej vody a výstavbu ďalších mostov cez Dunaj. V tomto období sa ešte uvažovalo nad výraznejším otvorením Petržalky smerom k Rakúsku, čo sa po vytvorení železnej opony zmenilo.¹⁷¹

Hodnotenie Petržalky v rámci Bratislavy, 1946:

„...Je zrejmé, že sídelná základňa Bratislavy svojím rozsahom a tvarom od doby, kedy počet obyvateľov Bratislavy prekročil hodnotu 100.000, vôbec nepostačuje pre riadny rozvoj mesta, a preto sa tu hlási veľmi aktuálna potreba splynutia so sídelnou základňou Petržalky v jeden celok. ... Postavením ďalších mostov na Dunaji otvorí sa nám nové možnosti pre trvalý rozvoj hlavného mesta Slovenska... Veľkou prirodzenou prekážkou pre splynutie Bratislavy s Petržalkou je sníženina, ... alúvium, zalievané za povodní buď priamo tečúcou vodou z Dunaja (Pečenský les, okolie Ovsíšťa), alebo presakujúcou spodnou vodou (časť parku, dostihová dráha, ihrišťa). ... Inou prekážkou je poloha roľníckej štvrti dnešnej Petržalky so svojim celkovým pôdorysom, ktorý je veľmi komplikovaný a preto vôbec nekorešponduje s pôdorysom Petržalky novej, ktorý je sieťový a úplne vyhovujúci už i potrebám budúcej Veľkej Bratislavy. ... Ak sa má Veľká Bratislava rozšíriť i na pravý breh Dunaja, roľnícka štvrť musí zmiznúť a na jej mieste musí sa pôdorys novovzniklých ulíc prispôbiť

Obr. č. 82: Mapa Petržalky z roku 1949. Centrálna časť Petržalky sa rozprestierala medzi Pečianskym (Rybárskym) a Chorvátskym ramenom. Východne sa nachádzalo Elýzium (pri Lide) a Starý háj. Ovsíšte je ešte uvedené ako súčasť Prievozu. Ako môžeme vidieť, park už nesie pomenovanie po Jankovi Kráľovi. (Archív Petra Martinka)

ostatnému sieťovému pôdorysu osady. ... Pravda, výstavnosť petržalskej časti Veľkej Bratislavy by len postupne nadobúdala výstavnosť dnešnej Bratislavy. ... Ďalej by bolo treba platnosť dnešného regulačného plánu v Bratislave rozšíriť aj na Petržalku. ... Keby sa malo riešiť splynutie Petržalky s Bratislavou na tomto podklade, poloha druhého mosta mala by byť na mieste, kde odbočuje Petržalské rameno Dunaja od hlavného toku. Už dávnejšie plánovaný železničný most, ktorý by bol mostom tretím, mohol by byť za dnešným zimným prístavom. Široké pásmo nízkych alúviálnych náplav dalo by sa použiť aj na sriadenie mohutného prístavu v prípade uskutočnenia plánovaného kanála dunajsko-oderského. ... Po detailnom rozobratí všetkých možností pre rozvoj Veľkej Bratislavy možno jednoznačne prehlásiť, že bez presunutia časti jej ťažiska na pravý breh Dunaja, nedá sa v budúcnosti zaistiť plánovaný rozvoj nášho hlavného mesta...“

FEKETE, Štefan: Sídelno-zemepisné dôvody pre rozšírenie bratislavského predmestia. In: *Nové prúdy v našom súčasnom živote*, roč. 2, 25. 10. 1946, č. 21, s. 477-479.

¹⁶⁹ URBLIK, c. d., s. 30; GUSTAFIK, c. d., s. 80.

¹⁷⁰ Uskutočnila sa Veľká Bratislava. In: *NO*, roč. 2, 2. 4. 1946, č. 78, s. 3.

¹⁷¹ Bližšie napríklad GROSS, Kamil: Urbanizmus v hospodárskej prestavbe Slovenska so zvláštnym zreteľom na Bratislavu. In: *Nové slovo*, roč. 3, 1946, č. 3, s. 10-14 a č. 4, s. 8-12.

4.2 Rozšírenie bratislavského predmostia po 2. svetovej vojne

Po ukončení 2. svetovej vojny víťazné dohodové veľmoci potvrdili obnovenie hraníc Československa k 1. 1. 1938, čo okrem iného znamenalo aj

1938

opätovné pričlenenie Petržalky k Československu. Opakovane sa začalo diskutovať o rozšírení bratislavského predmostia, o čom svedčí množstvo článkov v dobovej tlači z rokov 1945 – 1947. Povojnové hranice Československej republiky boli potvrdené na Parížskej mierovej konferencii (1946 – 1947). Hlavné argumenty, podporujúce rozšírenie bratislavského predmostia, boli vojensko-politické a bezpečnostné. Týkali sa bezpečnosti hlavného mesta Slovenska – Bratislavy, ktoré ležalo v blízkosti hranice s Maďarskom a Rakúskom. Závažným argumentom bol ďalší rozvoj Bratislavy, ktorý bol limitovaný štátnou hranicou. Väčšina autorov poukazuje na to, že toto územie nie je etnicky homogénne, obývané len po nemecky a maďarsky hovoriacim obyvateľstvom. Výrazné zastúpenie tu mala a dodnes má chorvátska menšina, ktorá sa v okolí Nezdiderského jazera usádzala od 16. storočia. Časť tunajšieho obyvateľstva prirodzene inklinovala k Bratislave, ktoré tu malo rodinné a hospodárske väzby, t. j. fakt, že Bratislava a Zadunajsko tvoria jeden hospodársky celok. Medzi argumentmi sa zdôrazňovalo aj uvažované vybudovanie prielavu Odra-Labe-Dunaj, ktorý mal smerovať zo Štetína cez Ostravu, Otrokovice a Hodonín k Bratislave. Československá vláda mala záujem, aby labsko-oderský prielav ústil do Dunaja pri Devíne, čím by sa Devín stal najdôležitejším dunajským prístavom v strednej Európe.¹⁷²

Československá delegácia počas rokovaní vzniesla územné požiadavky, keď od Maďarska požadovala päť obcí: Rusovce (maď. Oroszvár, chorv. Rosvar), Jarovce (maď. Horvátjársfalú, chorv. Hrvatski Jandrof), Čunovo (maď. Dunacsún, chorv. Čunovo), Rajku (chorv. Rakindrof) a Bezenye (chorv. Bizonja, slov. Beziň) a od Rakúska dve obce: Berg (chorv. Pierga; Dolné Rakúsko) a Kittsee (slov. Kopčany, maď. Köpcsény, chorv. Gijeca; Burgenland), čím by ČSR získalo približne 197 km². Československo žiadalo pričlenenie obcí, kde žila chorvátska menšina.¹⁷³

Československá delegácia počas rokovaní vzniesla územné požiadavky, keď od Maďarska požadovala päť obcí: Rusovce (maď. Oroszvár, chorv. Rosvar), Jarovce (maď. Horvátjársfalú, chorv. Hrvatski Jandrof), Čunovo (maď. Dunacsún, chorv. Čunovo), Rajku (chorv. Rakindrof) a Bezenye (chorv. Bizonja, slov. Beziň) a od Rakúska dve obce: Berg (chorv. Pierga; Dolné Rakúsko) a Kittsee (slov. Kopčany, maď. Köpcsény, chorv. Gijeca; Burgenland), čím by ČSR získalo približne 197 km². Československo žiadalo pričlenenie obcí, kde žila chorvátska menšina.¹⁷³

¹⁷² DANIŠOVIČ, Peter: O budúcnosť veľkej slovanskej Bratislavy. Vodohospodárske predpoklady pre ďalší rozvoj mesta Bratislavy. In: *NO*, roč. 1, 14. 10. 1945, č. 160, s. 3.

¹⁷³ FEKETE, Štefan: Sídello-zemepisné dôvody pre rozšírenie bratislavského predmostia. In: *Nové prúdy v našom súčasnom živote*, roč. 2, 25. 10. 1946, č. 21, s. 477-479.

Voči Maďarsku československá strana svoje nároky zdôvodňovala o. i. aj slovanským charakterom týchto obcí, kde sú „Maďari v menšine v pomere asi 2 : 3“. Pomer v prospech Slovanov sa mal zlepšiť aj očakávaným vystavovaním tamojšej nemeckej menšiny. Československá požiadavka nemala jednoznačnú podporu. Jej stanovisko podporovala juhoslovenská strana. Na druhej strane britský zástupca navrhol vypočutia maďarskej strany, k nemu sa pridal aj austrálsky zástupca. Delegát z Nového Zélandu to však pokladal za zbytočné a tiež podporil československé stanovisko, argumentujúc, že táto oblasť „je veľká asi ako väčší statok pre chov ovci“ a navrhol zostavenie trojčlennej komisie, ktorá si toto územie mala pozrieť „na tvári miesta“.¹⁷⁴ Na zasadnutí v pondelok večer 9. septembra 1946 USA síce podporili požiadavku ČSR na rozšírenie predmostia, zároveň ich delegát Bedell Smith navrhoval jeho zmenšenie. Napokon výbor rozhodol ustanoviť podvýbor zo zástupcov Austrálie, Nového Zélandu, Ukrajiny, ČSR a Kanady, ktorý sa mal priamo na mieste oboznámiť so situáciou.¹⁷⁵

Koncom septembra 1946 sa v tlači objavila správa o akceptácii československej požiadavky na rozšírenie bratislavského predmostia na úkor Maďarska, ale zúženej o dve obce – „Rajka a Bezenja“. V noci na nedeľu 13. 10. 1946 sa uskutočnilo záverečné hlasovanie o jednotlivých článkoch mierovej zmluvy s Maďarskom. Jednomyseľne boli plénom konferencie schválené články o rozšírení bratislavského predmostia o tri obce, medzi ďalšími bodmi aj bilaterálne riešenie o maďarskej menšine v ČSR.¹⁷⁶

Výsledky mierových rokovaní v Paríži boli napokon istým kompromisom. Rozhodlo sa o pripojení troch maďarských obcí – Čunova, Jaroviec a Rusoviec. Tieto tri zadunajské obce s celkovou rozlohou 63 km² Maďarsko odstúpilo Československej republike 15. októbra 1947. Žilo v nich dovedna 3 379 obyvateľov a začlenené boli do okresu Bratislava-okolie (vidiek). Dodnes tvoria súčasť bratislavského predmostia. O pripojení rakúskych obcí sa ďalej nerokovalo.

1946

¹⁷⁴ Vec bratislavského predmostia. In: *NO*, roč. 2, 7. 9. 1946, č. 204, s. 1.

¹⁷⁵ Veľmoci podporujú čs. požiadavku voči Maďarsku. In: *NO*, roč. 2, 10. 9. 1946, č. 206, s. 1.

¹⁷⁶ Mierová zmluva s Maďarskom. In: *Čas*, roč. 3, 15. 10. 1946, č. 231, s. 1.

Tabuľka č. 3: Rozloha územia a počet obyvateľov pripojených obcí z Maďarska v rokoch 1880 – 1950:¹⁷⁷

Obec	Rozloha v km ²	Počet obyvateľov pri sčítaní ľudu							
		1880*	1890	1900	1910	1921	1930	1940	1950
Čunovo	16	665	596	608	688	650	687	782	718
Jarovce	21	653	623	633	647	793	845	889	962
Rusovce	26	1 885	1 668	1 711	1 802	2 021	1 678	1 708	1 432
Spolu	63	3 203	2 887	2 952	3 137	3 464	3 210	3 379	3 112

* V Čunove tvorili Chorváti 66,86 % a v Jarovciach až 80,37 % obyvateľov.

Tabuľka č. 4: Národnostná a náboženská štruktúra pričlenených obcí z roku 1930:

Obec	počet obyvateľov	Národnosť				Náboženské vyznanie				
		česko-slovenská	nemecká	maďarská	Iné*	rímsko-katolícke	gréckokatolícke	evanjelické a. v.	reformované	izraelské
Čunovo	687	1	126	160	400	682		3		2
Jarovce	845	21	139	182	503	830		5	6	4
Rusovce	1 678	11	1 212	435	20	1 345	1	311	12	9

* V kolónke „Iné“ sú zastúpení hlavne Chorváti.

Pričlenenie území sa nezaobišlo bez presunu obyvateľstva. Situácia postihla najmä Rusovce, z ktorých museli odísť maďarské a nemecké rodiny. Do ich domov sa nastahovali Slováci. Ludnatosť v pričlenených obciach v priemere celkovo poklesla. V súčasnosti tu tvoria pôvodní obyvatelia a ich rodiny už len 15 percent obyvateľov. Naopak v Jarovciach a Čunove žili pred vojnou početnejšie komunity Chorvátov. Tu sa národnostné zloženie menilo menej. V roku 1972 sa tieto pôvodne samostatné obce stali spolu s Devínskou Novou Vsou, Podunajskými Biskupicami, Vrakuňou a Záhorskou Bystricou mestskými časťami Bratislavy.

Obr. č. 83: Zázemie Bratislavy v šírke 10, 25 a 50 km od centra mesta, 1945 (Národná obroda, roč. 1, 21. 10. 1945, č. 166.)

Názor geografa, univ. prof. Jana Hromádku, na ideálnu hranicu Slovenska. Autor presadzoval pri riešení južnej hranice Slovenska geografický princíp. Podporuje tiež snahy o rozšírenie bratislavského predmestia, kde navrhuje chrániť prechod cez Dunaj a mesto Bratislavu.

„...Historický princíp je neupotrebitelný, etnografický princíp sa stretáva s veľkými ťažkosťami... južnou hranicou mu je tzv. západokarpatský sopečný oblúk, pozostávajúci z pohoria Novohradského, Matry, pohoria Bukového a Tokajského.“ Pri Bratislave „...predmestia účelne môžu zabezpečiť Hundsheimské vrchy [Hundsheimer Berg], severná časť Litavského pohoria, severná časť Neziderského jazera a močiar Hanšág medzi jazerom a Dunajom. Žiadúce by bolo i vlastníctvo terasy medzi Marcheggom, Schlosshofom a Breitensee a istá menšia pozícia na pravom brehu Moravy nad Dimburkom, čo by krylo aspoň z časti železnicu z Bratislavy do Břeclavy.“

HROMÁDKA, J.: Ideálne hranice Československa III. In: *Nové prúdy v našom súčasnom živote*, roč. 2, 25. 10. 1946, č. 21, s. 475-477.

¹⁷⁷ Informácie z tabuliek č. 3 a 4 boli zverejnené na výstave „Petržalka v rokoch 1946 – 1973“ v roku 2015.

Názor A. Vaseka na ďalší rozvoj Bratislavy, 1945:

„...S istotou sa dá predpokladať, že najbližší vývoj mesta pôjde smerom východným a južným, kde sú pre to i najlepšie predpoklady. Nestáči teda pripojenie Petržalky k Bratislave. Územie v rámci terajšej štátnej hranice je totiž zastavané temer po štátnu hranicu. Dnes máme jedinečnú možnosť zlepšiť geografické a hospodárske podmienky rozvoja nášho hlavného mesta a tým súčasne k lepšiemu skorigovať štátnu hranicu na západ smerom k Viedni a na juh smerom k Neziderskému jazeru. ... Územie, na ktoré si robíme nárok, bolo kedysi slovanské a dnes je čiastočne obývané Horvátmi, ktorí by uvítali pripojenie k Československej republike...“

VASEK, A.: Budeme mať veľkú Bratislavu? In: *Nové slovo*, roč. 2, 30. 11. 1945, č. 27, s. 8-10.

Obr. č. 84: Návrh A. Vaseka na rozšírenie bratislavského predmestia až k Neziderskému jazeru, 1945 (*Nové slovo*, roč. 2, 30. 11. 1945, č. 27)

Názor Jána Tvarožka na rozšírenie predmestia a vytvorenie Veľkej Bratislavy, 1946:

J. Tvarožek upozorňuje na väzby Slovákov a Chorvátov, žijúcich na pravej strane Dunaja, ktorí majú rodinné a hospodárske styky s Bratislavou. Tvrdí, že Bratislava a Zadunajsko tvoria jeden hospodársky celok. Ako ďalší argument uvádza národnú bezpečnosť, ktorá je ohrozená blízkosťou hranice hlavného mesta s Maďarskom. Dovtedajšiu Bratislavu prirovnáva k človeku, ktorý má len polovicu pľúc: „Tak mi pripadá dnešný stav Bratislavy, ako človek, ktorý má len polovicu pľúc, takýto môže dýchať, ale len obmedzene. My chceme voľne dýchať! Máme na to plné právo. Sme národom víťazným, a preto je našou povinnosťou nárokovať si územie, na ktoré máme dedičné právo a je nám životnou podmienkou. Nezdá sa byť ťažkou úlohou historikov dokázať oprávnenosť našej požiadavky pred mierovou konferenciou.“

TVAROŽEK, Ján: Veľká Bratislava a s ňou hospodársky súvisiace okolie. In: *Národná obroda*, roč. 2, 10. 1. 1946, č. 8, s. 4.

Význam bratislavského predmestia, 1946:

„...Bratislava ... pri svojej polohe, ohraničenej Malými Karpatmi, Dunajom a tesnou blízkosťou štátnej hranice, trpí nedostatkom priestoru pre svoj rozvoj. Najvýraznejším dokladom toho je obec Petržalka, ktorá ... vzrástla zo 4 200 obyvateľov roku 1921 na 14 200 obyvateľov roku 1930. Tento mimoriadny vzrast ... načim pripísať spomenutému nedostatku priestoru pre rozvoj Bratislavy, ktorý našiel prirodzené východisko preliatím sa na Petržalku. Obec Petržalka sa stala takto súčasťou bratislavskej mestskej aglomerácie, dôležitým priemyselným strediskom...“

Prirodzenou požiadavkou tejto mestskej aglomerácie je aspoň minimálne zázemie s obcami, ktoré hospodársky, komunikačne smerujú k nej. Pripojením požadovaného územia získa Bratislava, prípadne aj predmestie na južnej strane Petržalka, bezprostredný priestor oddialením štátnej hranice o dva až tri kilometre a hospodársky priestor územia s rozlohou 190 km². Obyvateľstvo tohto územia aj tak hospodársky a kultúrne tiablo v minulosti k Bratislave...“

Význam bratislavského predmestia. In: *Východoslovenská Pravda*, roč. 2, 1. 10. 1946, č. 225, s. 4. Prevzaté z časopisu *Nové slovo* č. 37.

Obr. č. 85: Hranica pri Bratislave na mape z roku 1949 – výrez. Petržalka je už vyznačená ako súčasť Bratislavy. Súčasťou Československa už boli, ešte samostatné, obce Jarovce, Rusovce (vyznačené na mape) a Čunovo. (MŠaP)

Namiesto záveru

Pred sto rokmi bola Petržalka – respektíve Ligetfalu alebo Engerau – dynamicky sa rozvíjajúcou sa obcou. Vďaka výstavbe stáleho mosta cez Dunaj a vybudovaniu železničnej trate sa v nej rozvíja priemysel a zvyšuje počet obyvateľov. Hoci bola samostatnou obcou, tvorila prirodzené oddychové a športové zázemie Bratislavy, vtedajšieho Prešporka či Požúňa. Pre Petržalčanov zasa Bratislava znamenala odbyisko pre svoje poľnohospodárske produkty. Hoci ležala blízko hranice, dvere do Rakúska a Viedne mala tiež otvorené, hlavne po otvorení železničného prepojenia tzv. Viedenskej električky v roku 1914.

1914

Zlom nastal na konci 1. svetovej vojny, keď zaniklo Rakúsko-Uhorsko a na jeho troskách vznikli nové nástupnícke štáty, medzi nimi i Československo. Nová hranica na Dunaji medzi sútokom Moravy a Ipľa odrezala Petržalku od Bratislavy a nakrátko z nej spravila prihraničnú maďarskú obec ležiacu na hranici s Rakúskom a Československom. Medzi novembrom 1918 a augustom 1919 mala strategický vojenský význam. Pre maďarskú armádu bola miestom, z ktorého by mohla preniknúť do Bratislavy a získať ju pre Maďarsko. Toto si dobre uvedomovala aj československá vláda, ktorá, aby aj psychologicky potvrdila svoj nárok na Bratislavu, spravila z Bratislavy administratívne centrum tvoriaceho sa Slovenska a ministerstva pre správu Slovenska na čele s Vavrom Šrobárom. Ochranu Bratislavy videla vtedajšia československá politická a vojenská reprezentácia v obsadení predmestia na pravom brehu Dunaja. S maximalistickým variantom – vytvorením územného koridoru, ktorý by spájal dva novovzniknuté slovanské štáty – Československo a Juhosláviu – dohodové veľmoci nesúhlasili. Podobne sa nepodarilo rozšíriť územné zázemie Bratislavy k Neziderskému jazeru. Víťazné veľmoci však v auguste 1919 súhlasili aspoň s pripojením Petržalky, ktorú Československo v noci z 13. na 14. augusta 1919 obsadilo rýchlou vojenskou akciou a postavilo maďarskú vládu pred hotovú vec.

1919

Pripojenie Petržalky k Československu znamenalo jej ďalší územný rozvoj a zvyšovanie obyvateľov, až sa stala najväčšou dedinou vtedajšieho Československa, s vyšším počtom obyvateľov ako mnohé mestá. Príchod nového obyvateľstva, hlavne Slovákov a Čechov, priniesol zmenu jej etnic-

1938

kej štruktúry. Bratislava a Petržalka sa spájali čoraz viac a vytvárali jedno súmestie. Rozvoj Petržalky sa spomalil po roku 1938, keď sa Petržalka na základe Mníchovskej dohody stala súčasťou nemeckej Tretej ríše. Toto obdobie trvalo až do 4. apríla 1945, keď boli Bratislava i Petržalka oslobodené Červenou armádou a Petržalka sa zasa stala súčasťou Československa.

1945

Krátko po skončení 2. svetovej vojny sa opätovne začalo uvažovať o rozšírení bratislavského predmestia, a to aj v rámci diskusií o vytvorení tzv. Veľkej Bratislavy pričlenením okolitých obcí, vrátane Petržalky. Tento zámer sa stal skutočnosťou 1. apríla 1946, keď sa Petržalka stala súčasťou Bratislavy ako jedna z jej mestských častí, čím sa začína nová etapa jej rozvoja.

V roku 1947 sa napokon rozširuje aj bratislavské predmestie, keď sa súčasťou Československa stávajú tri maďarské obce obývané Chorvátmi: Jarovce, Rusovce a Čunovo, ktoré sa od roku 1972 tiež rozvíjajú ako mestské časti Bratislavy.

1972

Po 2. svetovej vojne sa Petržalka postupne ocitá na hranici dvoch svetov, keď na hranici s Rakúskom začína na prelome 40. a 50. rokov vyrastať železná opona, ktorá pretrvala 40 rokov. V 70. a 80. rokoch prechádza Petržalka najvýraznejšou zmenou vo svojej histórii: zaniká pôvodná dedina a miesto nej tu vyrastá panelové sídlisko, najväčšie v strednej Európe. Z Petržalky sa vo veľmi krátkom čase stáva stotisícové mesto. Rýchly urbanistický rozvoj a nárast obyvateľov, ktorí tu

Výstavba bratislavského Mosta SNP v roku 1969

predtým nemali zázemie a len pomaly si k nej nachádzali cestu, priniesol aj negatívne skúsenosti, ktoré postupne obrusuje čas a ďalšie generácie obyvateľov, pre ktorých je už súčasná moderná Petržalka prirodzenou súčasťou ich života.

V súčasnosti zažíva Petržalka obdobie ďalšieho rozvoja. Ten súvisí s politickými zmenami po Nežnej revolúcii, ktorej 30. výročie si tento rok pripomínáme. Padla železná opona, otvorili sa hranice a obnovujú sa kontakty s okolitými obcami spoza hraníc, s ktorými spájajú Petržalku stáročne väzby. Tento proces sa zväznil po vstupe Slovenska do Európskej únie v máji 2004 a do schengenského priestoru v decembri 2007. Staré rany, ktoré v sebe niesli predchádzajúce generácie, sa postupne zacelujú. Je však dôležité, aby sme si v rámci formovania historickej pamäte aj naďalej pripomínali lokálnu históriu, zložitý vývoj, ktorým prešla Petržalka v moderných dejinách. Tento cieľ má aj predložená publikácia, ktorá v širšom tematickom a časovom kontexte približuje udalosti pred jedným storočím.

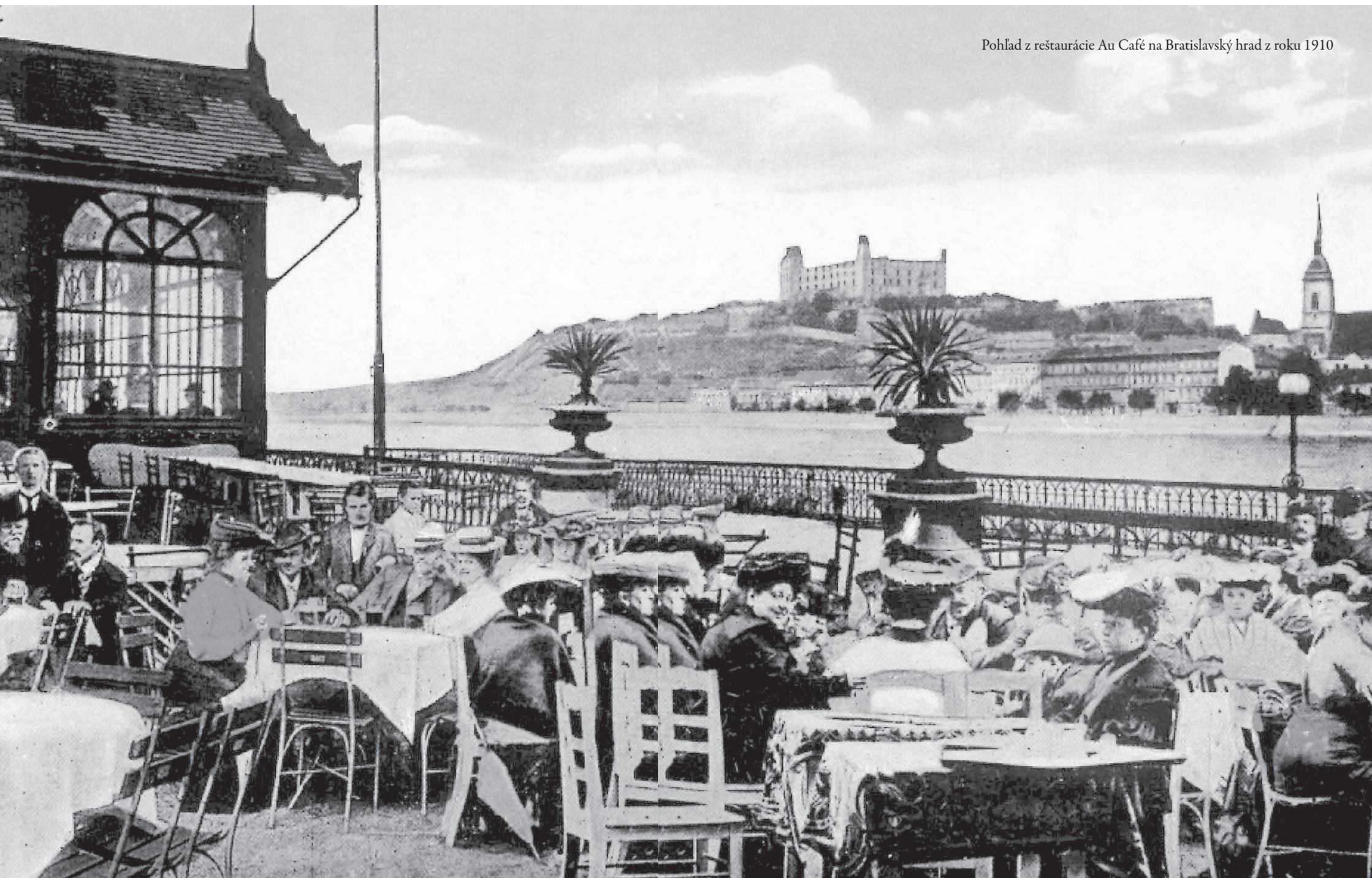
2004

2007

Pohľad na modernú bratislavskú Petržalku dnes

Pohľad z reštaurácie Au Café na Bratislavský hrad z roku 1910

Zoznam skratiek

AMB	– Archív mesta Bratislavy
MKP	– Miestna knižnica Petržalka
MMB	– Múzeum mesta Bratislavy
MŠaP	– Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave
SNA	– Slovenský národný archív v Bratislave
SNM-HM	– Slovenské národné múzeum – Historické múzeum v Bratislave
SNM-MKKN	– Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov v Bratislave
VHA	– Vojenský historický archív Bratislava

Archívne pramene a literatúra**Archívne dokumenty****Archív hlavného mesta SR Bratislavy (AMB)**

Fond Magistrát mesta Bratislavy, 1245 – 1945

Fond spolky v Bratislave, kartón 63

Zbierka máp a plánov, 1552 – 1961

Vojenský historický archív (VHA)

Fond ZVV Bratislava 1919. Presidium.

Slovenský národný archív (SNA)

Fond Povereníctvo vnútra. Bezpečnostný odbor, kartón č. 156, č. 442.

Fond Povereníctvo vnútra. Sekretariát, kartón č. 71, 72, 124 a 194.

Dobová tlač*Čas*, roč. 2 a 3, 1945 a 1946.*Národná obroda*, roč. 1 a 2, 1945 a 1946.*Národné noviny*, roč. 50, 1919.*Nové slovo*, roč. 2 a 3, 1945 a 1946.*Slovenský denník*, roč. 2, 1919.*Východoslovenská Pravda*, roč. 2, 1946.**Literatúra**BAGIN, Anton – KRAJČI, Jozef: *Kostoly a kaplnky hlavného mesta SSR Bratislavy*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1988.BAJCUROVÁ, Katarína: *Gustáv Mallý*. Trenčín : Q-EX, a. s., 2009. ISBN 978-80-894360-19.BERGEROVÁ, Anna: Z histórie a prítomnosti Sadu Janka Kráľa. In: *Bratislava. Časopis Národného výboru Hlavného mesta Slovenskej socialistickej republiky*, roč. 13, 1986, č. 4, s. 22-23.BOHUŠ, Mirko – RUŽIČKOVÁ, Jana – LEHOTSKÁ, Blanka: *Dunaj, jeho ekosystémy a ľudská činnosť*. Bratislava, 2011. Dostupné na: http://www.enviro-edu.sk/database/publikacie/dunaj_jeho_ekosystemy_a_ludska_cinnost/cd/BOKORA, Vladislav: *Zabudnuté bratislavské železničné vlečky – závod Matador Bratislava*. 30. 8. 2013. Dostupné na: www.railtrains.sk/modules/AMS/print.php?storyid=1108.BORSKÝ, Maroš a kol.: Engerau. *Zabudnutý príbeh Petržalky*. Bratislava : Neinvestičný fond židovského kultúrneho dedičstva – Menorah, 2015, 128 s. ISBN 978-80-969720-5-0.BOTÍK, Ján: *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava : Lúč, 2007. ISBN 978-80-7114-650-6.*Bratislava, mapa z roku 1765* (Autor textu Hedviga Hudáková). Bratislava : Slovenská kartografia, 1988.*Bratislava, mapa z roku 1820* (Autor textu Hedviga Hudáková). Bratislava : Slovenská kartografia, 1988.BUČKA, Peter: Športový klub Makkabea Bratislava. In: *Slovenský národopis*, roč. 60, 2012, č. 2, s. 175-186.BUDAY, Peter: *Ako sa dostala veža do Sadu Janka Kráľa?* In: <http://www.bratislavskerozky.sk/sk/Cerstve-rozky/Historia/Ako-sa-dostala-veza-do-Sadu-Janka-Krala-.html>CMOREJ, Július: *Bratislava. Svedectvo historických pohľadníc*. Poprad : Nakladateľstvo Region Poprad, 2004. ISBN 80-969100-6-X.ČOMAJ, Ján: *Petržalka – Engerau – Ligetfalu*. Bratislava : Albert Marenčin 2008. ISBN 978-80-89218-72-1.*Dejiny Bratislavy*. Bratislava : Obzor, 1978.

- DELIKÁT, Roman: Legendárna električka. In: *Pamiatky a múzeá*, roč. 61, 2012, č. 3, s. 13-16.
- Encyklopédia židovských náboženských obcí*. Zv. 2. L-R. Bratislava : SNM-MŽK, 2010, s. 131-132. ISBN 978-80-8060-228-4.
- FEKETE, Štefan: Sídello-zemepisné dôvody pre rozšírenie bratislavského predmestia. In: *Nové prúdy v našom súčasnom živote*, roč. 2, 25. 10. 1946, č. 21, s. 477-479.
- FEKETE, Štefan: *Tri prímestské osady na pravom brehu Dunaja pri Bratislave zo stránky sídelnej*. Bratislava : SAVU, 1947.
- DOJČ, Ludovít: Koncentračný tábor v Petržalke. In: *Fragment*, 1993, č. 5, s. 116-120.
- Dunajské ramená v Bratislave*. Bratislava : Slovenská grafia, 1990.
- FOGARASSY, Ladislav: Najstarší opis chotára Petržalky v donačnej listine z roku 1225. In: *Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave*. Zväzok VI, 1970. Bratislava : Osveta, s. 379-388.
- FOGARASSY, László: *Ligetfalu és a pozsonyi híd főtörténete*. Bratislava : Madách-Posonium, 1995. ISBN 80-70892-42-0 a 978-80-7089-242-8.
- GUSTAFIK, Jaroslav: *Spomienky Staropetržalčana*. Bratislava : Albert Marenčin, 2009. ISBN 978-80-89218-73-8.
- HANÁK, Jozef: *Obsadenie Bratislavy 1918 – 1920*. Kronika pamätných dní. Bratislava : Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2004, 181 s. ISBN 80-88912-71-7.
- HOLČÍK, Štefan: Hostinec Bruck Auel Wirtshaus. In: *Bratislavské noviny*, roč. 17, 2014, č. 9, s. 19.
- HORVÁTH, Vladimír: *Bratislavský topografický lexikon*. Bratislava : Tatran, 1990.
- HOUDEK, Fedor: *Vznik hraníc Slovenska*. Bratislava : Prúdy, 1931.
- HRONSKÝ, Marián: *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, 327 s. ISBN 80-88878-14-4.
- HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna – ČAPLOVIČ, Miloslav: *Vojenské dejiny Slovenska IV. 1914 – 1939*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 1996, 264 s. ISBN 80-88842-05-0.
- HRUŠOVSKÝ, Ján: *Umelci a bohémy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1963.
- JANOTA, Dušan – BAGIN, Anton: *Historická zeleň Bratislavy*. Sady,

- záhrady a parky. Učebné texty pre vlastivedných sprievodcov*. Bratislava : Obzor, 1977.
- KACSINECZ, Krisztián: *Bol raz jeden Bratislavský veslársky spolok (1862 – 1940)*, 11. 8. 2014. Dostupné na: <http://www.bratislavskerozky.sk/sk/Cerstve-rozky/Danubius-Fluvius/Bol-raz-jeden-Bratislavsky-veslarsky-spolok-1862-1940-.html>.
- KAČÍREK, Ľuboš: Utváranie slovensko-maďarskej hranice. In: *Historická revue*, roč. 19, 2008, č. 10, s. 32-37.
- KAČÍREK, Ľuboš: Etnické zmeny obyvateľstva v novoveku na príklade mestskej časti Bratislava-Petržalka. In: *Populačné štúdie Slovenska 9*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, s. 163-175. ISBN 978-80-89881-01-7.
- KAČÍREK, Ľuboš – TIŠLIAR, Pavol: *Petržalka do roku 1918*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2014. ISBN 978-80-971715-3-7.
- KAČÍREK, Ľuboš – TIŠLIAR, Pavol: *Petržalka v rokoch 1919 – 1946*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z., 2. rozšírené vyd., 2014. ISBN 978-80-971715-1-3.
- LIMBACHER, Rudolf: *Ruža a jej svet*. Bratislava : Slovenská ovocinárska spoločnosť, 1948.
- KLEIBL, Martin: *Petržalka. Prekvapivý sprievodca mestskou časťou*. Bratislava : Premedia, 2014. ISBN 978-80-8159-159-4.
- KOMORA, Pavol: Hospodárske a všeobecné výstavy od začiatku 20. storočia do roku 1918. In: *Zborník SNM – História 36*, 1996 s. 43-84.
- KRÁL, Milan – HABARDA, Dušan: *100 rokov MHD v Bratislave*. Bratislava : Perfect, 1995. ISBN 80-8046-005-1.
- LUTHER, Daniel: *Z Prešporka do Bratislavy*. Bratislava : Albert Marenčin, 2009. ISBN 978-80-8114-000-6.
- MACHAJDÍK, Igor: *Športové hry starej Bratislavy*. Bratislava : Perfekt, 2011. ISBN 978-80-8046-493-6
- MAJTÁN, Milan: Bratislava a miestne názvy na pravom brehu Dunaja. In: *Najstaršie dejiny Bratislavy. Referáty zo sympózia 28. – 30. októbra 1986*. Bratislava : Archív hlavného mesta SSR Bratislavy [1988], s. 181 – 184.
- MAJTÁN, Milan: *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773–1997)*. Bratislava : VEDA, 1998. ISBN 978-80-224-0530-2.

- MARTINKO, Peter: Legendárna Viedenská električka. In: *Historická revue*, roč. 24, 2013, č. 3, s. 15-19.
- MARTINKO, Peter: Viedenská električka má 100 rokov. I – XVII. In: *Bratislavské noviny*, roč. 17, 2014, č. 1 – 17.
- MAŠLONKA, Štefan – KŠIŇAN, Jozef: *Zlatá kniha futbalu na Slovensku 1898–1987*. Bratislava, 1988.
- MICHAL, Tibor – HRIC, Martin: Zabudnutý koncentrák. In: *Večerník*, roč. 10, 3. 4. 1965, č. 79 (2517), s. 6-7.
- OBUCHOVÁ, Viera a kol.: *Pamiatky Bratislavy. Štátny zoznam nehnuteľných kultúrnych pamiatok Bratislavy*. Bratislava : Mestská správa pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, 1988.
- OBUCHOVÁ, Viera: *Priemyselná Bratislava*. Bratislava : Albert Marenčin, 2009, 311 s. ISBN 978-80-89218-99-8.
- ORTVAY, Theodor: *Geschichte der Stadt Pressburg. 1*. Pressburg : Commissionsverlag von Carl Stampfel, 1892.
- ORTVAY, Theodor: *Geschichte der Stadt Pressburg. 2*. Pressburg : Commissionsverlag von Carl Stampfel, 1900.
- POGORIELOV, Alex. – ZIMÁK, J. (zost.): *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919*. Bratislava : Slovenský Chýrnik, J. Zimák a Kníhtlačiareň G. A. Bežo, Trnava, 1936, 315 s.
- REHÁČKOVÁ, Tamara: *Historické záhrady a parky Bratislavy*. Bratislava : TRIO Publishing, 2012. ISBN 978-80-89552-27-6.
- RUDÁ, Miroslava: Ochrana Dunaja a Dunajských luhov v medzinárodnom meradle. In: *Enviromagazín* 4/2010, s. 18-21.
- RUDOLF, Karl: *Engerau 1225–1946. Zur Erinnerung an einen vergangenen Ort*. Linz : Ing. Plöchl, Freistadt, 1988.
- SIVOŠ, Jerguš: *Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústreďovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2011, 242 s. ISBN 978-80-89335-48-0.
- SMREK, Ján: *Poézia moja láska 1*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1989.
- STEHLÍK, Eduard: *Pamětní spis o česko-slovenském stálém opevnění*. Praha : FORT print, 2000. ISBN 80-86011-10-0.
- Storočná Viedenská električka. In: *Bratislavské noviny*, roč. 17, 2014, č. 3 – príloha, 4 strany.

- Súpis pamiatok na Slovensku I*. Bratislava : Obzor 1967. Heslo Bratislava, s. 207-208.
- ŠEBO, Juraj: *Vojnové 40. roky*. Bratislava : Albert Marenčin, 2013. ISBN 978-80-8114-188-1.
- ŠLACHTA, Štefan: Kostol Povýšenia svätého Kríža v Petržalke. In: *Informačný spravodajca pre vlastivedných sprievodcov Bratislavy*. Bratislava, máj 1989, č. 2, s. 41-44.
- ŠROBÁR, Vavro: *Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920*. Druhý zväzok. Bratislava : AEP, 2004, 220 s. ISBN 80-88880-60-2.
- ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. *Plodnosť a celková reprodukcia obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919 – 1937*. Bratislava : STIMUL, 2008, 164 s. ISBN 978-80-89236-50-3.
- ŠVAGROVSKÝ, Štefan: K otázke historickej topografie Petržalky a vzniku jej pomenovania. In: *Studia Academica Slovaca*. 16. Bratislava : Alfa 1987, s. 397-405.
- TIBENSKÝ, Ján (zost.): *Bratislava Mateja Bela*. Bratislava : Obzor, 1984.
- TIŠLIAR, Pavol. Etnická a konfesijná skladba obyvateľov Bratislavy v poslednej štvrtine 19. a v prvej pol. 20. storočia. In: *Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy*, XXI, 2009, s. 51-69.
- TVAROŽEK, Ľubor: O jednom cirkevnom zbore. In: *Petržalský evanjelik*, roč. 2, 1997, č. 2, s. 17-19.
- Unser Pfarrbuch. Kath. Pfarrgemeinde Engerau*. Wien : Erzbischöfliche Ordinariat, 1940.
- URBLIK, Marián: Z dejín Petržalky. In: *Vlastivedný časopis*, roč. 26, 1977, č. 1, s. 24-32.
- VÁROSS, Marian: *Gustáv Mallý*. Bratislava : Tatran, 1988.
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I*. Bratislava : Veda, 1977 – heslo Bratislava, s. 188-236.
- VONDROVSKÝ, Ivo: *Opevnění z let 1936 – 1938 na Slovensku*. Varnsdorf, 1993. ISBN 80-900299-5-7.
- VRABCOVÁ, Eva: Pracovné tábory a tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. I*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška 2001, s. 367-402.
- WARTLIK, Helmut M.: *Das Arbeitslager für ungarische Juden in Engerau*, Wien, 2008. Diplomová práca. Dostupné na internete.

Internetové zdroje

<https://botany.cz/cs/lumnitzer/>

www.bratislavskerozky.sk

www.enviro-edu.skwww.petrzalka.sk/[samosprava/historia/](http://www.petrzalka.sk/samosprava/historia/)

www.muop.bratislava.sk

www.pevnosti.sk

100. výročie pripojenia Petržalky k Československu

Luboš Kačírek

Autor: Doc. Ľuboš Kačírek, PhD.

Recenzenti:

Mgr. art. Martin Kleibl, ArtD.

Mgr. Jana Zátková, PhD.

Rozsah: 112 strán, 1. vydanie,

Vydavateľ: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z.

Grafická úprava a tlač: Tlačiareň GUPRESS, Bratislava

Bratislava 2019

ISBN 978 - 80 - 89881 - 17 - 8